

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Івано-Франківський навчально-науковий
інститут менеджменту
Кафедра управління та адміністрування

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
З ДИСЦИПЛІНИ
ПРАВО

Івано-Франківськ – ІФННІМ ЗУНУ
2021

УДК 340
ББК 67.9(4 УКР)304я73
314

Загурський О. Б.

314 Конспект лекцій з дисципліни «Право» для студентів денної та заочної форм навчання за спеціальностями 073 «Менеджмент», 281 «Публічне управління та адміністрування» може використовуватися для самостійного опрацювання студентами теоретичного та практичного матеріалу навчальної дисципліни / О. Б. Загурський. – Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 2021. – 114 с.

УДК 340
ББК 67.9(4 УКР)304я73

УКЛАДАЧ:

Загурський О.Б., к.ю.н., доцент, доцент кафедри управління та адміністрування ІФННІМ ЗУНУ

Рецензент – Андріюк В.В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ ЗА ВИПУСК:

Алексеєнко Л.М., д.е.н., професор, завідувач кафедри управління та адміністрування ІФННІМ ЗУНУ

Розглянуто і затверджено на засіданні кафедри управління та адміністрування, протокол № 11 від 14.05.2021 р.

Завідувач кафедри, д.е.н, професор Алексеєнко Л.М.

© Загурський О. Б., 2021 р.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
ТЕМА 1. ОСНОВИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА.....	5
ТЕМА 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ.....	21
ТЕМА 3. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО УКРАЇНИ.....	28
ТЕМА 4. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ.....	37
ТЕМА 5. ТРУДОВЕ ПРАВО УКРАЇНИ.....	47
ТЕМА 6. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ.....	60
ТЕМА 7. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО.....	73
ТЕМА 8. СУДОВІ ТА ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ УКРАЇНИ.....	80
ТЕМА 9. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ..	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	111

ПЕРЕДМОВА

Метою дисципліни «Право» є вивчення сутності правової системи України, правового забезпечення створення та розвитку громадянського суспільства, економічної різноманітності, демократичної, соціальної, правової держави, вміння застосовувати юридичні знання в своїй професійній і громадській діяльності, формування правової свідомості та правової культури.

Завдання вивчення дисципліни.

- засвоєння методології вивчення, діяльності і розвитку правової системи України;
- вміння орієнтуватися в основних питаннях теорії держави і права та окремих правових галузях;
- вміння використовувати конституційно-правові норми для захисту своїх прав;
- набути навичок практичного використання теоретичних знань у практичній діяльності;
- ознайомитися з порядком здійснення конституційного, кримінального, цивільного, адміністративного та господарського судочинства;
- набути навичок користування нормативно-правовими актами.

Найменування компетентностей, формування котрих забезпечує вивчення дисципліни:

- розуміти принципи і норми права та використовувати їх у професійній діяльності

Передумови для вивчення дисципліни

Для успішного вивчення цієї дисципліни студенти повинні опанувати такі дисципліни: економічна теорія, соціальна відповідальність бізнесу, екологія, адміністративний менеджмент, організація підприємницької діяльності.

Результати навчання.

- демонструвати навички взаємодії, лідерства, командної роботи;
- оцінювати правові, соціальні та економічні наслідки функціонування організації.

ТЕМА 1. ОСНОВИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

План.

1. Основні закономірності виникнення держави і права.
2. Роль держави і права в організації суспільства і здійсненні політичної влади.
3. Поняття держави та її ознаки.
4. Характеристика внутрішніх і зовнішніх напрямів діяльності (функції) держави.
5. Поняття форми держави.
6. Співвідношення і взаємодія держави і особи.
7. Загальна характеристика концепцій про сутність і соціальне призначення держави.
8. Поняття та ознаки громадянського суспільства і правової держави.
9. Система соціальних норм і місце права в цій системі.
10. Поняття права та його ознаки.
11. Функції і принципи права.
12. Поняття системи права як внутрішньої його організації.
13. Характеристика джерел права як зовнішньої форми його вираження.
14. Правові відносини.
15. Правомірна поведінка.
16. Правопорушення: поняття, причини і види.
17. Склад правопорушення та його ознаки.
18. Юридична відповідальність поняття і ознаки.
19. Принципи, види, функції і мета юридичної відповідальності.

1. Основні закономірності виникнення держави і права

Три великі поділи праці:

- 1) відокремлення скотарства від землеробства;
- 2) відокремлення ремесла від землеробства;
- 3) відокремлення торгівлі від виробництва.

Причини виникнення держави і права:

- 1) три великі поділи праці;
- 2) поява надлишкового продукту, приватної власності на засоби
- 3) виробництва і, як наслідок, майнової нерівності;
- 4) утворення суспільних економічних класів з протилежними інтересами, конфліктами між ними;
- 5) неспроможність суспільної влади первісного суспільства управляти ним за наявності класових суперечностей.

Причини виникнення права:

- 1) переростання первісних звичаїв, традицій в юридичні норми;
- 2) правотворча діяльність компетентних державних органів чи посадових осіб;

3) перетворення рішень судових органів щодо конкретних справ на загальну норму, що є обов'язковою для вирішення аналогічних справ (так званий прецедент).

Основні теорії походження держави:

- 1) теологічна (божественна);
- 2) патріархальна;
- 3) договірна;
- 4) насильницька;
- 5) психологічна;
- 6) расова;
- 7) органічна;
- 8) соціально-економічна (зокрема класова).

2. Роль держави і права в організації суспільства і здійсненні політичної влади

Природа – це те, що фізично оточує людське суспільство, це – географічне середовище. Вплив географічного середовища завжди опосередковується суспільними умовами і, насамперед, рівнем розвитку виробництва.

Суспільство – соціальний організм, частина природи, що складається з людей, які постійно працюють над удосконаленням знарядь і засобів виробництва.

Вплив людини на природу залежить рівня розвитку виробничих сил, характеру суспільного ладу, від рівня розвитку суспільства і самої людини.

З появою держави і права в суспільстві виникають нові види суспільних відносин: політичні й правові. Це спричинило до виникнення політичної і правової систем.

Політика – це частина життєдіяльності людей, пов'язана з головними для життя і діяльності особи, держави й суспільства інтересами, в основі яких лежать потреби народів, націй, соціальних груп, держави та інших соціальних суб'єктів.

Роль держави в організації суспільства і здійсненні політичної влади зумовлена тим, що вона є центром, ядром політичної системи.

Важлива роль в організації суспільства і здійсненні політичної влади належить і праву. Право, як і держава, – це надбудова над економічним базисом суспільства, що є складником правової системи суспільства.

Роль права у громадському суспільстві й здійсненні політичної влади залежить від взаємозв'язку держави і права. Право залежить від держави. Право має відносну самостійність і впливає на державу, отже, і держава залежить від права. У реалізації своїх функцій держава використовує правові та неправові форми й методи. Держава і право відіграють значну роль в організації суспільства і здійсненні політичної влади.

3. Поняття держави та її ознаки

Держава, як зазначалось, є основним інститутом політичної системи суспільства. Вона концентрує в собі владні відносини, які стосуються інтересів і потреб всіх членів суспільства.

Держава – це організація політичної влади домінуючої частини населення у соціально неоднорідному суспільстві, яка забезпечує цілісність і безпеку всього суспільства та здійснює керівництво ним насамперед в інтересах цієї частини, а також управління загальносуспільними справами.

Ознаки держави:

- 1) наявність системи суверенної політичної влади;
- 2) територія;
- 3) монополія на легальне застосування примусу;
- 4) наявність державної мови;
- 5) апарат держави;
- 6) наявність національної правової системи;
- 7) населення.

4. Характеристика внутрішніх і зовнішніх напрямів діяльності (функції) держави

Функції держави – це основні напрямки її діяльності, в яких відображаються й конкретизуються завдання і мета держави, проявляються її сутність і зміст, а також соціальне призначення в соціально неоднорідному суспільстві.

Термін “функції держави” застосовується для позначення основних напрямків діяльності держави. Виконання державою своїх функцій має за мету гармонізувати життєдіяльність суспільства і держави. У функціях держави визначаються її сутність та реальна роль, яку держава відіграє у вирішенні основних питань суспільного розвитку. Функції мають об’єктивний характер, обумовлений потребами суспільства, вони встановлюються залежно від основних завдань держави на певному етапі розвитку. Зміст завдань держави зумовлюється різними внутрішніми й зовнішніми чинниками.

Функції держави можна поділити на внутрішні й зовнішні.

Головні внутрішні функції держави:

- 1) господарсько-організаційна (програмування і організація виробництва на державних підприємствах, розпорядження об’єктами державної власності);
- 2) господарсько-стимулююча (створення умов для розвитку виробництва на основі визначення і захисту різних форм власності на засоби виробництва);
- 3) культурно-виховна (освіта, виховання, підтримка культури, обґрунтування і пропаганда існуючого соціального устрою тощо);
- 4) соціальна (охорона і відновлення здоров’я, соціальне забезпечення та ін.);

5) створення демократичних умов, інститутів для вільного виявлення і врахування інтересів соціальних груп суспільства, зокрема для діяльності різноманітних політичних партій.

Головні зовнішні функції держави:

1) участь у створенні світової економічної системи на основі міжнародного розподілу та інтеграції виробництва і праці;

2) оборона своєї країни від зовнішнього нападу, анексії;

3) організація, підтримання і розвиток міжнародних договірних відносин на засадах загально визнаних принципів міжнародного права.

5. Поняття форми держави

Форма держави об'єднує три компоненти: форму державного правління, форму державного устрою і державний режим.

Державне правління – це спосіб організації і здійснення вищої державної влади. Традиційно виділяють такі основні форми державного правління:

1) *монархія* – це форма державного правління, при якій вища державна влада повністю або частково зосереджується в руках одноосібного глави держави і, звичайно, передається у спадок;

2) *республіка* – форма державного правління, при якій вища державна влада здійснюється виборним колегіальним органом, що обирається виборцями на певний строк.

Державний устрій – це поділ території держави на певні складові й розподіл влади між нею і цими складовими. Історично склалися дві форми державного устрою:

1) *унітарна держава* – це держава, окремі складові якої не мають суверенітету, всіх ознак державності;

2) *федерація* – це союзна держава, яка складається з державних утворень, які мають певну самостійність.

Політичний (державний) режим – це сукупність характерних для певного типу держави політичних відносин, засобів і методів реалізації влади, наявних стосунків між державною владою і суспільством, панівних форм ідеології, соціальних і класових взаємовідносин, стану політичної культури суспільства.

У сучасних умовах державні режими класифікують так:

1) *демократичний режим* – це режим, що характеризується децентралізацією, розосередженням влади між громадянами держави з метою надання їм можливості рівномірного впливу на функціонування владних органів, це форма організації суспільно-політичного життя, заснованого на принципах рівноправності його членів, періодичної виборності органів державного управління та прийняття рішень відповідно до волі більшості;

2) *авторитарний режим* – це режим, що характеризується значним зосередженням влади в руках однієї особи або обмеженої групи осіб, звуженням політичних прав та свобод громадян і їх об'єднань, строгою

регламентацією їхньої активності, різким скорочення повноважень демократичних інституцій;

3) *тоталітарний режим* – це режим, що характеризується повним контролем держави над усіма сферами людського життя, фактичною ліквідацією прав і свобод громадян, репресіями щодо опозиції та інакодумців.

6. Співвідношення та взаємодія держави і особи

У теорії держави і права вивчається окрема людина, індивід, особистість, громадянин. При цьому розглядаються різноманітні відносини людини і держави. Індивід – це конкретна людина. Сукупність індивідів, об'єднаних природними зв'язками, утворює людське суспільство. Людина – це розумна істота, яка має волю, дар мислення, здатна виробляти знаряддя праці й може свідомо користуватися ними. У людини як індивіда розрізняють біологічні та соціальні якості.

Найхарактернішим зв'язком особи (людини) з державою є її громадянство як постійний політико-правовий зв'язок, що відображається в їхніх взаємних правах і обов'язках.

Особа виступає як суб'єкт права. У правовій системі суспільства її місце і роль характеризуються через правовий статус: правові норми, правосуб'єктність, права, свободи й обов'язки, інтереси, громадянство, юридична відповідальність, правові принципи, правовідносини.

Держава і особа тісно взаємозв'язані. Держава визнає людину, її життя, недоторканість, честь і гідність найвищою соціальною цінністю. Головний обов'язок держави – забезпечення людині відповідних умов для здійснення прав і свобод, виконання обов'язків. За допомогою права, передусім конституційного, держава закріплює відповідний правовий статус людини і громадянина, забезпечує кожній особі однакові можливості в користуванні суб'єктивними правами і виконанні обов'язків.

7. Загальна характеристика концепцій про сутність і соціальне призначення держави

У теорії держави і права існують різні класифікації концепцій про державу:

- 1) теорія солідаризму;
- 2) держава загального благоденства;
- 3) теорія плюралістичної демократії;
- 4) теорія еліт;
- 5) теорія неолітаризму, або елітарної демократії;
- 6) теорія конвергенції;
- 7) доктрини технократії;
- 8) ідеї анархізму;
- 9) теорії етатизму.

До концепцій юридичного спрямування відносять теорії правової і соціальної держави.

Соціальна держава – це держава, в якій:

1) громадянам забезпечується гідне людини життя і соціальний захист у цілому;

2) громадянам гарантується особиста свобода;

3) у суспільстві культивується і забезпечується цивілізованими засобами соціальна злагода, мирне вирішення суперечностей, які виникають чи можуть виникнути.

Соціальна держава:

1) зобов'язує індивіда брати участь у вирішенні загальних завдань;

2) є регулятором суспільного життя;

3) здійснює контроль над діяльністю приватного власника та приватного капіталу;

4) досягає дедалі більших успіхів у сфері соціального забезпечення свого народу;

5) стверджує і розширює діяльність вільних профспілок і промислової демократії;

6) здійснює чимало інших демократичних перетворень.

Кінцевою метою соціальної держави є:

1) досягнення соціальної демократії, що полягає в реалізації влади народу і забезпеченні людині й громадянину всіх прав, свобод і законних інтересів та виконання всіма суб'єктами права їхніх обов'язків;

2) ліквідація всіх форм гноблення, дискримінації, расизму, експлуатації людини людиною;

3) гарантування всім людям рівних умов вільного розвитку і розвитку кожної окремої особистості;

4) досягнення цих та інших цілей у мирний спосіб політичними методами;

5) модернізація виробництва і поступовий перехід до ринкових відносин.

8. Поняття та ознаки громадянського суспільства і правової держави

Громадянське суспільство і правова держава існують відносно незалежно.

Проблема формування громадянського суспільства не може вирішуватися вольовими методами, вирішальну роль повинен відіграти об'єктивний, природно-історичний процес розвитку суспільства.

Громадянське суспільство – це спільність вільних, незалежних, рівноправних людей, кожному з яких держава забезпечує юридичні можливості бути власником, користуватися економічною свободою та надійним соціальним захистом, іншими правами та свободами, брати активну участь у політичному житті та в інших сферах життєдіяльності людини і громадянина.

Ознаками громадянського суспільства є:

1) приватна власність, вільна праця, підприємництво;

- 2) існування вільних політичних партій, громадських організацій, трудових колективів та інших об'єднань громадян на добровільній основі;
- 3) багатоманітність виховання, освіти, науки, культури;
- 4) наявність незалежної системи засобів масової інформації;
- 5) вільний розвиток сім'ї як первинної основи співжиття людей;
- 6) переважне регулювання поведінки людини з допомогою етичних норм і здійснення людиною своїх потреб та інтересів у решті сфер приватного та суспільного життя на засадах свободи, незалежності й недоторканості.

У громадянському суспільстві повинна існувати правова держава, себто така, в якій тільки юридичними засобами забезпечуються верховенство права, реальне здійснення, гарантування, охорона, захист і поновлення порушених прав людини і громадянина, взаємна відповідальність держави й особи, контроль і нагляд за створенням і застосуванням юридичних законів.

До основних ознак правової держави слід віднести такі:

- 1) вона сприймається як об'єднаність, солідарність і корелятивність усіх людей;
- 2) у ній панує право як загальна міра свободи, рівності й справедливості в суспільстві, що й визначає зміст чинних законів, інших нормативних та індивідуальних правових актів;
- 3) вичерпне врегулювання правового статусу людини і громадянина та забезпечення його ефективної реалізації;
- 4) розвинена система чинного законодавства;
- 5) взаємна відповідальність особи і держави, її органів і посадових (службових) осіб;
- 6) провідна роль суду у вирішенні спірних питань і конфліктних ситуацій;
- 7) ефективна діяльність інших правоохоронних органів у забезпеченні законності й правопорядку;
- 8) високий рівень правосвідомості й правової культури громадян, професіоналізму працівників правоохоронних органів тощо.

Громадянське суспільство і правова держава можуть співвідноситись як необхідні одна одній та взаємодоповнюючі системи. Правова держава підпорядковує свою діяльність громадянському суспільству і конкретній людині, відповідає перед ними за свою діяльність. Формування в Україні громадянського суспільства і правової держави є нагальною проблемою.

9. Система соціальних норм і місце права в цій системі

Соціальні норми – це загальні правила поведінки людей у суспільстві, зумовлені об'єктивними закономірностями, є результатом свідомої вольової діяльності певної частини чи всього суспільства і забезпечуються різноманітними засобами соціального впливу.

Залежно від способу їх утворення і забезпечення соціальні норми класифікують на юридичні, моральні, корпоративні (громадських

організацій, політичних партій, інших об'єднань громадян), звичаї чи традиції.

Юридичні (правові) норми – це загальнообов'язкові, формально визначені правила поведінки, встановлені (санкціоновані) державою, охороняються, захищаються і гарантуються нею та містяться в нормативно-правових актах.

Моральні норми – це правила поведінки, що базуються на моральних поглядах суспільства на добро і зло, справедливе й несправедливе, гуманне й негуманне, а забезпечуються, насамперед, внутрішньою переконаністю та силою громадської думки.

Корпоративні норми – це правила поведінки, що встановлюються і забезпечуються політичними партіями, громадськими організаціями та іншими об'єднаннями людей.

Звичаї чи традиції – це правила поведінки, що історично склались і увійшли в звичку людей.

Право як особливий вид соціальних норм відрізняється від інших соціальних норм взаємозв'язком з державою.

10. Поняття права та його ознаки

Кожне суспільство має регулювати відносини між людьми, здійснювати охорону і захист таких відносин. Таке регулювання і охорона суспільних відносин здійснюються з допомогою соціальних норм. У системі таких норм право посідає провідне місце. В юридичній літературі право розглядають як загальносоціальне явище і як волевиявлення держави (юридичне право).

Юридичне право – це свобода та обґрунтованість поведінки людей, що задекларована державою відповідно до чинних нормативно-правових актів та інших джерел права.

Юридичним об'єктивним правом називають систему всіх правових приписів, що встановлені (санкціоновані), охороняються, захищаються державою, мають загальнообов'язковий характер, є критерієм правомірної чи неправомірної поведінки та існують незалежно від індивідуальної свідомості суб'єкта права.

Юридичне суб'єктивне право – це певні можливості, міра свободи, що належить суб'єкту, який сам вирішує, користуватися ними чи ні.

До основних ознак права можна віднести такі:

- 1) право – це система правових норм;
- 2) це правила поведінки загального характеру;
- 3) ці правила мають загальнообов'язковий характер;
- 4) вони тісно зв'язані між собою, діють у єдності, складаються в правові інститути, правові галузі та інші частини системи права;
- 5) формально визначені й закріплені в нормативно-правових актах та інших джерелах права;
- 6) устанавлюються, санкціонуються, гарантуються (забезпечуються) державою та її органами;

7) у своїй сукупності регулюють та охороняють соціальні відносини між людьми;

8) правила поведінки повинні встановлюватися державою з урахуванням принципів правди, справедливості, гуманізму й милосердя.

Право як волевиявлення держави – це система загальнообов’язкових, формально визначених, установлених або санкціонованих державою, гарантованих і забезпечених нею правил поведінки, що тісно між собою зв’язані й регулюють суспільні відносини між людьми в інтересах певної частини (більшої чи меншої) населення в соціально неоднорідному суспільстві.

11. Функції і принципи права

Функції права – це основні напрями його впливу на суспільні відносини. Призначення функцій полягає в тому, щоб визначити активну й багатогранну роль права в громадянському суспільстві з позиції його впливу на суспільні відносини між людьми.

Функції права поділяють на загальносоціальні й спеціальні юридичні. Розглянемо функції права, що належать до загальносоціальних:

1) гуманістична функція – захищає права і свободи людства, народу, людини;

2) організаторсько-управлінська – право суб’єктів на вирішення певних економічних і соціальних проблем;

3) інформаційна (комунікативна) – інформує людей про волю законодавця;

4) оцінно-орієнтувальна – поведінка людей оцінюється з огляду на закони держави;

5) ідеологічно-виховна – формує у людини певний світогляд;

6) гносеологічна (пізнавальна) – право само виступає як джерело знань.

До спеціальних юридичних функцій права відносять:

1) регулятивну – спрямована на врегулювання суспільних відносин;

2) охоронну – спрямована на охорону відповідної системи суспільних відносин.

Принципи права – це закріплені у праві вихідні нормативно-керівні положення, що характеризують його зміст, основи, зазначені в ньому закономірності суспільного життя.

12. Поняття системи права як внутрішньої його організації

Система права – це внутрішня форма права, яка має об’єктивний характер побудови, що відображається в єдності й узгодженості всіх її норм, диференційованих за правовими комплексами, галузями, підгалузями, інститутами та нормами права.

Первинним ланцюгом системи права є нормативно-правовий припис (норма права). Це загальнообов’язкове, формально визначене правило поведінки суб’єкта права, що містить в собі державно-владне веління

нормативного характеру, встановлюється і забезпечується державою для регулювання суспільних відносин.

Стаття нормативно-правового акта виступає зовнішньою формою норми права і нормативно-правового припису як цілісного, логічно завершеного державно-владного веління нормативного характеру.

Норма права має внутрішню структуру, що виражається в її внутрішньому поділі на окремі елементи, зв'язані між собою: гіпотезу, диспозицію, санкцію.

Гіпотеза – це частина норми права, яка містить умови, обставини, з настанням яких можна чи необхідно здійснювати правило, що міститься в диспозиції.

Диспозиція – це частина норми, що містить суб'єктивні права та юридичні обов'язки, тобто саме правило поведінки.

Санкція – це частина норми права, в якій подано юридичні наслідки виконання чи невиконання правила поведінки, зафіксованого в диспозиції. Санкції можуть бути каральними (штрафними), відновними чи заохочувальними (позитивними).

Норми права можуть об'єднуватися в інститути й галузі права.

Інститут права можна визначити як відокремлену групу взаємозв'язаних правових норм (приписів), що регулюють певний вид чи рід суспільних відносин і утворюють самостійний елемент системи права.

Галузь права – це сукупність правових норм (приписів) інститутів права, що регулюють певну сферу суспільних відносин у межах конкретного предмета й методу правового регулювання з урахуванням принципів і завдань такого регулювання.

13. Характеристика джерел права як зовнішньої форми його вираження

Окрім внутрішньої розрізняють також зовнішню форму права, або джерела права. Це способи юридичного вираження права, його організація в належну юридичну оболонку.

До зовнішньої форми (джерел) права відносять:

1) правовий звичай – це санкціоноване державою звичаєве правило поведінки загального характеру;

2) правовий (судовий чи адміністративний) прецедент – це рішення компетентного органу держави, якому надається формальна обов'язковість під час вирішення всіх наступних аналогічних судових чи адміністративних справ;

3) нормативний договір – це формально-обов'язкові правила поведінки загального характеру, що встановлені за домовленістю і згодою двох чи більше суб'єктів і забезпечуються державою (наприклад, договір про утворення федерації, колективний договір);

4) нормативно-правовий акт – це рішення компетентних суб'єктів, що виносяться в установленому законом порядку, має загальний характер,

зовнішній вигляд офіційного документа в письмовій формі, забезпечується державою і породжує юридичні наслідки.

Нормативно-правові акти поділяють на закони й підзаконні нормативно-правові акти.

Закони – це нормативно-правові акти, що видаються законодавчими органами, мають вищу юридичну силу і регулюють найважливіші суспільні відносини в країні.

Підзаконні нормативно-правові акти – це результат нормативної діяльності компетентних органів держави (їх посадових осіб), уповноважених на те державою громадських об'єднань з установа, впровадження в дію, зміни і скасування нормативних письмових документів, що розвивають чи деталізують окремі положення законів.

Систематизація нормативних актів – це діяльність з упорядкування та вдосконалення нормативних актів, приведення їх до певної внутрішньої узгодженості через створення нових нормативних актів чи збірників.

Інкорпорація – це вид систематизації нормативних актів, який полягає у зведенні їх у збірниках в певному порядку без зміни змісту. Критерій систематизації: хронологічний або алфавітний порядок, напрям діяльності, сфера суспільних відносин, тематика наукового дослідження.

Кодифікація – це вид систематизації нормативних актів, що мають спільний предмет регулювання, який полягає в їх змістовній переробці (усуненні розбіжностей і суперечностей, скасуванні застарілих норм) і створенні зведеного нормативного акта. Різновидами кодифікації є кодекс, статут, положення.

Кодекс – це кодифікаційний акт, що забезпечує детальне правове регулювання певної сфери суспільних відносин і має структурний розподіл на частини, розділи, підрозділи, статті, що певною мірою відображають зміст тієї чи іншої галузі законодавства. У сучасному законодавстві України існує вісімнадцять Кодексів.

14. Правові відносини

Правовідносини – це врегульовані нормами права суспільні відносини, учасники яких виступають як носії взаємних суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, що забезпечуються державою.

Основні ознаки правовідносин:

- 1) вони виникають на основі норм права або укладання угоди;
- 2) характеризуються наявністю сторін, які мають взаємні суб'єктивні права та юридичні обов'язки;
- 3) є видом суспільних відносин фізичних чи юридичних осіб, організацій і об'єднань;
- 4) здійснення суб'єктивних прав чи додержання юридичних обов'язків у правовідносинах контролюється і забезпечується державою.

Правовідносини мають складну будову і охоплюють: суб'єкти, об'єкти, зміст правовідносин.

Підставами виникнення, зміни чи припинення правовідносин є юридичні факти (прийняття, зміна чи припинення нормативно-правового акта, укладання угоди).

Суб'єктами правовідносин вважають тих учасників, які є носіями суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. Суб'єкти правовідносин повинні володіти правосуб'єктністю, тобто здатністю бути носіями прав і обов'язків, здійснювати їх від свого імені й нести юридичну відповідальність за свої дії.

Правоздатність – це здатність суб'єкта бути носієм суб'єктивних прав і юридичних обов'язків.

Дієздатність – це здатність суб'єктів своїми діями набувати і самостійно здійснювати суб'єктивні права і виконувати юридичні обов'язки. Її поділяють на угодо- і деліктоздатність.

Угодоздатність – це здатність суб'єкта правовідносин особисто своїми діями здійснювати й укласти цивільно-правові угоди.

Деліктоздатність – це здатність суб'єктів правовідносин нести відповідальність (юридичну) за скоєне правопорушення.

Об'єкти правовідносин – це реальні соціальні блага, які задовольняють інтереси й потреби людей і з приводу яких між суб'єктами виникають, змінюються чи припиняються суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

Юридичні обов'язки – це закріплена нормами права міра необхідної, найбільш розумної та доцільної поведінки особи (суб'єкта), спрямована на задоволення інтересів носія суб'єктивного права і забезпечена можливістю державного примусу.

Юридичні факти – це конкретні життєві обставини, передбачені гіпотезою правової норми, що спричиняють виникнення чи припинення правовідносин.

Юридичні дії поділяють на правомірні й неправомірні. Правомірні юридичні дії поділяють на юридичні акти – таку юридичну поведінку, що здійснюється з метою породження юридичних наслідків, правомірні юридичні вчинки – такі дії, що не мають на меті спричинення юридичних наслідків.

Неправомірні юридичні дії – це правові аномалії, зловживання правом, що не є правопорушенням, і правопорушення. До правопорушень відносять злочини й різні проступки.

До юридичних подій відносять народження чи смерть людини, стихійні лиха, хворобу та інші події, з якими норма права зв'язує виникнення чи припинення правовідносин.

15. Правомірна поведінка

Правомірна поведінка – це суспільно необхідна, бажана і допустима під кутом зору інтересів громадянського суспільства поведінка індивідуальних і колективних суб'єктів, що виявляється у здійсненні норм права, гарантується та охороняється державою.

До ознак правомірної поведінки відносяться: об'єктивна можливість і необхідність, бажаність і допустимість, відповідність інтересам громадянського суспільства, гарантованість і охорона державою, відповідність поведінки нормам права.

Правомірну поведінку суб'єктів можна диференціювати за різними критеріями:

- 1) за складниками юридичних фактів – юридичні вчинки й індивідуальні акти;
- 2) за формою реалізації права – додержання, виконання, використання, правозастосування;
- 3) за змістом правовідносин – здійснення суб'єктивних прав, свобод, юридичних обов'язків, законних інтересів;
- 4) за формою вияву назовні – дія та бездіяльність;
- 5) за способом детермінації – активна і пасивна;
- 6) за способом формування в нормативних актах – прямо і побічно передбачена правовими нормами.

16. Правопорушення: поняття, причини і види

Протиправною поведінкою вважається поведінка, що характеризується порушенням норм права. Одним з видів такої поведінки є правопорушення. Кожне правопорушення конкретне, оскільки його чинить конкретний індивідуальний або колективний суб'єкт у певний час, у певному місці. Правопорушення характеризується конкретно визначеними ознаками, до яких належить:

- 1) суспільна небезпечність діяння (дія чи бездіяльність), що спричиняє шкідливі наслідки чи загрожує спричиненням таких наслідків;
- 2) протиправність діяння;
- 3) винність особи, яка скоїла протиправне діяння;
- 4) деліктоздатність суб'єкта правопорушення;
- 5) покарання і стягнення.

Правопорушення – це юридичний факт, який має місце за наявності всіх вищезазваних ознак.

Види правопорушень – це класифікаційні групи правопорушень за різними підставами. Залежно від ступеня суспільної небезпечності розрізняють злочини і проступки.

Злочин – це вид правопорушення, що передбачається кримінальним законом, тобто суспільно небезпечні, кримінально протиправні, винні дії чи бездіяльність фізичної осудної особи, яка досягла певного віку, що посягають на суспільний чи державний устрій країни, її політичну чи економічну систему, власність, особу, громадянські, економічні, політичні та інші права й свободи особи.

Проступки класифікуються:

- 1) адміністративні проступки – це такі, що посягають на державний чи громадський порядок, власність, права і свободи осіб, на встановлений порядок управління;

2) дисциплінарні проступки – це такі, що посягають на дисципліну праці, військову, державну, навчальну та інші види дисципліни;

3) цивільно-правові проступки – це шкідливе, протиправне, винне порушення деліктоздатною особою врегульованих нормами цивільного права майнових і пов'язаних з ними немайнових особистих відносин.

Причини правопорушень – це комплекс явищ об'єктивного й суб'єктивного характеру, що здатні детермінувати протиправну поведінку суб'єктів права.

17. Склад правопорушення та його ознаки

Склад правопорушення – це сукупність названих у законі ознак, за наявності яких небезпечно і шкідливе діяння визнається конкретним правопорушенням.

Склад правопорушення:

1) об'єкт правопорушення – це суспільні відносини, які охороняються нормами права і на які посягає правопорушення;

2) об'єктивна сторона правопорушення – це зовнішній акт суспільно небезпечного діяння, яке посягає на об'єкт, що охороняється нормами права, завдає йому шкоди чи створює загрозу заподіяння шкоди;

3) суб'єкт правопорушення – це індивід чи колектив людей;

4) суб'єктивна сторона правопорушення – це внутрішня психічна діяльність особи, пов'язана зі скоєнням правопорушення. Ознаками суб'єктивної сторони є провина, мотив і мета правопорушника.

Під провиною слід розуміти психічне ставлення особи до скоєного нею суспільно небезпечного діяння і суспільно небезпечних наслідків у формі наміру та необережності.

Намір як форма провини характеризується тим, що особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своєї дії (бездіяльності), передбачає суспільно небезпечні й шкідливі наслідки і бажає чи свідомо допускає їх настання. Залежно від вольового критерію намір поділяють на прямий і непрямий. У теорії права розрізняють наміри:

1) завчасно обдуманий;

2) такий, що виник раптово;

3) неконкретизований.

Прямий намір має місце тоді, коли особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає настання суспільно небезпечних наслідків, і бажає їх настання.

Непрямий намір характеризується тільки вольовим критерієм, тобто особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своєї діяльності, передбачає настання суспільно небезпечного результату і не бажає, а свідомо допускає його настання.

Необережність під час скоєння правопорушення має місце тоді, коли особа передбачала настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння і легковажно розраховувала на їх запобігання, або не передбачала

можливості настання таких наслідків, хоч повинна була і могла їх передбачити.

Казус має місце тоді, коли особа не передбачала і не могла передбачити суспільно небезпечних наслідків своєї діяльності.

Мотив – це внутрішні процеси, що відображаються у свідомості особи і спонукають її скоїти правопорушення.

Мета – це уявлення особи, котра скоює правопорушення, про бажаний результат, до якого вона прагне.

18. Юридична відповідальність: поняття і ознаки

Юридична відповідальність поділяється на перспективну (позитивну) і ретроспективну (негативну).

Перспективна (позитивна) юридична відповідальність – це сумлінне виконання своїх обов'язків перед громадянським суспільством, правовою державою, колективом людей та окремою особою.

Ретроспективна (негативна) юридична відповідальність – це специфічні правовідносини між державою і правопорушником внаслідок державно-правового примусу, що характеризуються за судженням протиправного діяння і суб'єкта правопорушення, покладанням на останнього обов'язку зазнати позбавлення волі й несприятливих наслідків особистого, майнового, організаційного характеру за скоєне правопорушення.

Ознаки ретроспективної юридичної відповідальності:

- 1) державно-правовий примус;
- 2) негативна реакція держави на правопорушення і суб'єкта, винного в його скоєнні;
- 3) обов'язок правопорушника витерпіти несприятливі наслідки за його протиправну поведінку.

Державно-правовий примус – це спосіб державного впливу на суб'єкта правопорушення, що тягне для нього позбавлення особистого, майнового чи організаційного характеру. Державний примус характеризується конкретною діяльністю компетентних органів чи службових осіб, яка включає в себе:

- 1) нагляд за правомірністю поведінки учасників суспільних відносин;
- 2) дослідження обставин діянь, в яких виявлені ознаки правопорушень;
- 3) розгляд справ про конкретні правопорушення;
- 4) застосування юридичних санкцій до винних осіб;
- 5) виконання актів застосування норм права.

19. Принципи, види, функції і мета юридичної відповідальності

Принципи юридичної відповідальності:

- 1) відповідальність винної особи за діяння, а не за виявлення наміру;

2) законність, невідворотність, доцільність і справедливість покладення юридичної відповідальності;

3) гуманність і своєчасність юридичної відповідальності.

Мета юридичної відповідальності полягає у вияві її соціальної необхідності та ефективності. Розрізняють такі види мети юридичної відповідальності:

1) загальну превенцію правопорушення;

2) покарання правопорушника;

3) вплив на свідомість правопорушника;

4) моральну перебудову особи;

5) формування у людини, яка порушила норми права, настанови на правомірну поведінку надалі;

6) виховний вплив на інших людей.

Функції юридичної відповідальності – це головні напрями юридичного впливу як на правопорушника, так і на інших осіб з метою захисту правопорядку і виховання суб'єктів права, які скоїли чи можуть скоїти правопорушення. Розрізняють такі види функцій юридичної відповідальності:

1) превентивну (попереджувальну);

2) виховну;

3) репресивну (каральну);

4) компенсаційну (поновлювальну);

5) сигналізаційну (інформаційну).

Розрізняють:

1) кримінальну відповідальність – це різновид ретроспективної юридичної відповідальності, що полягає в застосуванні заходів кримінального покарання до фізичних осіб, винних у скоєнні злочину;

2) різновидом ретроспективної юридичної відповідальності є адміністративна відповідальність, під якою розуміють покладання на порушників загальнообов'язкових правил, чинних в управлінні та в інших сферах, адміністративних стягнень;

3) самостійним видом ретроспективної юридичної відповідальності є цивільно-правова відповідальність, тобто відповідальність фізичної чи юридичної особи за порушення договірних зобов'язань, заподіяння позадоговірної майнової шкоди, а також за порушення особистих майнових прав;

4) дисциплінарна відповідальність – це різновид юридичної ретроспективної відповідальності працівника за порушення трудової дисципліни із застосуванням до нього догани та звільнення; законодавством, статутами й положеннями про дисципліну для окремих категорій працівників можуть бути передбачені інші дисциплінарні стягнення;

5) матеріальна відповідальність розглядається як різновид ретроспективної юридичної відповідальності працівника за матеріальну

шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації внаслідок порушення покладених на нього трудових обов'язків.

Підставами для накладення матеріальної відповідальності є пряма дійсна шкода, протиправна поведінка працівника, причинний зв'язок між протиправними діями чи бездіяльністю та виниклою шкодою або провина працівника в заподіяній шкоді. Матеріальна відповідальність може бути повною і обмеженою.

ТЕМА 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

План.

- 1. Поняття конституційного права.**
- 2. Конституція України – Основний закон суспільства і держави.**
- 3. Конституційно-правовий статус громадянина.**
- 4. Конституційно-правовий статус державних органів.**

1. Поняття конституційного права

Конституційне право – сукупність правових норм, які закріплюють і регулюють суспільні відносини, що забезпечують організаційну і функціональну єдність суспільства як цілісної соціальної системи, основи конституційного ладу України, статус людини і громадянина, територіальний устрій держави, форми безпосередньої демократії, систему органів державної влади і місцевого самоврядування.

Отже, предмет конституційного права України становить особливе коло суспільних відносин, що виникають у процесі організації, здійснення публічної влади в Україні – державної та місцевої (місцеве самоврядування). Ці відносини мають певну специфіку: стосуються всіх найважливіших сфер життєдіяльності суспільства; виступають як основні в політичній, економічній, духовній, соціальній та інших сферах життя суспільства.

Система конституційного права – це система інститутів і норм конституційного права. В загальному вигляді її можна уявити як утворення, що складається з трьох відносно самостійних, але надзвичайно тісно взаємозв'язаних блоків (елементів): принципів конституційного права, його інститутів і норм.

Принципи конституційного права – фундаментальні засади, в яких втілюється сутність і політико-правове призначення галузі та її основного джерела – Конституції України. Серед них: державний суверенітет; розподіл влад; непорушність прав та свобод людини і громадянина; послідовний гуманізм, народовладдя, верховенство права; пряма дія норм Конституції; демократизм; політичний, економічний та ідеологічний плюралізм, який водночас не може виходити за межі, встановлені Конституцією України; пріоритет принципів і норм міжнародного права та ін.

Інститут конституційного права – це сукупність норм права, які регулюють певне коло однорідних суспільних відносин і утворюють однорідну групу (інститут законодавчої влади, судової влади, місцевого самоврядування; президентства; територіального устрою та ін.). Серед них провідне місце належить інституту конституційних прав і свобод людини і громадянина, його можна розглядати і як підгалузь конституційного права.

Система галузі конституційного права України тісно пов'язана зі структурою Конституції України. Однак, між ними існує різниця, бо система галузі охоплює сукупність державно-правових норм, а система Конституції України – лише частину цих норм, що виявляються в основному джерелі права України – Конституції України.

Неоднаковий характер розміщення інститутів Конституції та галузі права. Так, інститут конституційно-правової відповідальності, громадянства України розміщені в різних розділах Конституції і є інститутами галузі права.

Норми конституційного права – правила встановлені чи санкціоновані державою, які визначають поведінку учасників конституційно-правових відносин. Вони регулюють найвагоміші за соціальною і державною значущістю суспільні відносини; встановлюють основи для інших правових норм; мають вищу юридичну силу, оскільки всі інші правові норми не повинні суперечити нормам Конституції; відрізняються у багатьох випадках від інших правових норм за структурою (зазвичай, у них відсутня санкція, а часто – і гіпотеза) тощо.

На сучасному етапі розвитку конституційного права України залишається актуальною проблема підвищення якості конституційно-правового регулювання, відповідність діючих нормативних актів реальним суспільним відносинам в Україні. Значною мірою це залежить від рівня правової культури законодавця, чіткої урегульованості законодавчого процесу.

2. Конституція України – Основний закон суспільства і держави

Конституція – це Основний Закон держави, що об'єднує в собі групу норм із найвищою юридичною силою, які закріплюють основи державного ладу, права, свободи й обов'язки людини і громадянина, систему та принципи організації державної влади, територіальної організації держави тощо. Соціальне призначення та роль конституції втілюються в її функціях, головними з яких є установча, правотворча, регулятивна, охоронна, політична, економічна, культурна, інформативна та ін.

Основні риси конституції:

– засадничий характер, оскільки предмет конституційного регулювання становлять фундаментальні, найважливіші політико-правові, суспільні відносини, які визначають суспільство;

– народний характер, який полягає в тому, що конституція виражає інтереси народу та має служити йому;

– реальний характер, тобто відповідність існуючим суспільним відносинам;

– стабільність.

Юридичні властивості конституції такі:

– конституція – це насамперед Основний Закон, тобто акт виняткової ваги і значення;

– їй притаманне юридичне верховенство, найвища юридична сила порівняно з іншими правовими актами: жоден акт не може перевищувати конституцію;

– вона становить основу правової системи країни, її законодавства;

– біжуче законодавство розвиває конституційні приписи, деталізує їх;

– конституції властивий особливий порядок її прийняття і зміни.

За загальними класифікаційними ознаками Конституцію України 1996 р. можна визначити як:

– писану кодифіковану конституцію унітарної держави з автономним утворенням;

– жорстку конституцію, оскільки внесення змін і доповнень до Конституції України, на відміну від внесення змін та доповнень до інших нормативних актів, потребує в окремих випадках і спеціальних суб'єктів (котрі мають право вносити пропозиції про внесення змін і доповнень, затвердження змін на Всеукраїнському референдумі), і кваліфікованої більшості голосів (не менше 2/3 голосів конституційного складу ВРУ);

– за порядком прийняття – як конституцію народну (демократичну), оскільки вона прийнята парламентом України 28 червня 1996 р. від імені українського народу – громадян України всіх національностей.

Конституційна матерія організовується, впорядковується за певною схемою. Структура Конституції має сталий вигляд, низку елементів, преамбулу, основну частину, заключні, перехідні та додаткові положення.

Преамбула є носієм так званої дескриптивної (описової) інформації, що дає відповідь на такі питання, як цілі та завдання Конституції, історичні шляхи її становлення й розвитку, проголошення конституційних ідеалів.

За структурою Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р., складається з преамбули та 15 розділів:

Розділ I. Загальні засади.

Розділ II. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина.

Розділ III. Вибори, референдум.

Розділ IV. Верховна Рада України.

Розділ V. Президент України.

Розділ VI. Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади.

Розділ VII. Прокуратура.

Розділ VIII. Правосуддя.

Розділ IX. Територіальний устрій України.

Розділ X. Автономна Республіка Крим.

Розділ XI. Місцеве самоврядування.

Розділ XII. Конституційний Суд України.

Розділ XIII. Внесення змін до Конституції України.

Розділ XIV. Прикінцеві положення.

Розділ XV. Перехідні положення.

Розділи 1-14 об'єднують 161 статтю; останній розділ містить приписи, пов'язані з поступовим введенням у дію окремих положень Конституції, об'єднані в 14 пунктів.

Отже, структура Конституції достатньо чітка, логічно зумовлена система взаємопов'язаних і взаємозумовлених структурних.

3. Конституційний статус людини і громадянина

Розробники проекту нової Конституції України, зокрема, моделі конституційно-правового статусу людини і громадянина, використовували ліберальну концепцію прав людини. У Конституції України із 48 статей Розділу II, присвячених правам людини і громадянина, 37 стосуються особистих прав і свобод. У Конституції лише 4 статті закріплюють обов'язки громадян. При цьому розробники Основного Закону нашої держави дотримувались того, що особа не може існувати як повноправний член суспільства без належних їй прав і свобод. Людину не можна позбавити її природних прав – це принижує гідність. Невід'ємні права людини – відправний пункт в обґрунтуванні свободи та рівноправності, непорушності власності, поділу влади й інших цінностей цивілізації.

У ст. 3 Конституції України сказано, що людина є «найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

Правове становище громадянина в повному обсязі – це сукупність прав, свобод і обов'язків, котрими він наділяється як суб'єкт правовідносин. Кожна з галузей права закріплює певну частину прав і свобод у певній сфері суспільних відносин: трудових, сімейних, фінансових тощо. Конституційне право закріплює основи правового статусу особи; загалом права і свободи людини не є вичерпними.

Отже, конституційний статус охоплює тільки конституційні норми. Він становить основу більш загального правового статусу людини, який визначається значною кількістю норм різних галузей українського права (трудового, сімейного, фінансового, цивільного тощо).

Основними принципами конституційно-правового інституту прав і свобод людини є:

1. Закріплення в національному праві прав і свобод, встановлених нормами міжнародного права: Україна як повноправний член світової співдружності, визнає і гарантує права та свободи особи, притаманні цивілізованому суспільству.

У Конституції України відображено положення Всесвітньої декларації прав людини 1948 р., Міжнародного пакту про економічні,

соціальні та культурні права людини, Міжнародного пакту про громадянські й політичні права людини і Європейської Конвенції про захист прав й основних свобод людини і громадянина, ратифікованої Верховною Радою України 1997 р. Всі зазначені міжнародні акти, разом узяті, називають ще Міжнародною хартією прав людини.

2. Принцип невідчужуваності та непорушності основних природних прав і свобод людини, їх належність їй від народження (ст. 21 Конституції): всі люди визнаються вільними, володіють правами та свободами від народження.

3. Принцип рівноправності прав і свобод осіб (ст. 24 Конституції): здійснення прав і свобод людини та громадянина не повинно порушувати права і свободи інших осіб.

4. Принцип єдності прав та обов'язків людини і громадянина (ст. 23 Конституції): не повинно бути прав без обов'язків, як не повинно бути і обов'язків без прав. Лише в процесі реалізації обов'язків здійснюються і права, які їм відповідають; у свою чергу, здійснення прав породжує ті чи інші обов'язки.

5. Принцип гарантованості прав і свобод людини та громадянина полягає в тому, що, по-перше, конституційні права і свободи гарантуються державою і не можуть бути скасовані, по-друге, при прийнятті нових законів або внесенні до них змін не допускається звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод.

Права і свободи також поділяють на основні (конституційні) та додаткові (конкретизуючі). Основні – участь у керівництві суспільними справами, додаткові – виборче право. У літературі існують й інші класифікації. Проте в сучасних умовах найпоширенішою і визнаною класифікацією прав та свобод у конституційному праві вважають поділ за змістом і сферою дії (сферами життєдіяльності індивіда). Виділяють три найголовніші види прав і свобод: у сфері особистого життя і безпеки людини; у сфері державного і суспільно-політичного життя; у сфері економічної, соціальної і культурної діяльності.

Закріплюючи права та свободи людини і громадянина, інших категорій населення, Конституція України не визначає їх системи і поділ на різні групи, але передбачає певну послідовність при їх викладенні.

Дотримуючись загально визнаних у теорії конституційного права критеріїв, права і свободи людини й інших категорій можна поділити на п'ять основних груп: особисті (громадянські); політичні; економічні; соціальні та культурні. Ця класифікація, а також віднесення прав і свобод до тієї чи іншої групи мають достатньо умовний характер. Наприклад, право на працю можна віднести і до економічних, і до соціальних прав.

Перша група особистих (громадянських) прав і свобод незначна, причому окремі з них містять юридичні гарантії від свавілля й окремих осіб, і держави водночас. Це так звані природні права людини. Вони надаються їй від народження, а не державою, яка залежно від ступеня демократичності може закріпити ці права в Основному Законі чи ні.

Другу групу становлять особисті (громадянські) права, що захищають людину від свавілля держави. Вони охоплюють широкий комплекс дій усіх державних і суспільних структур зі створення і підтримки нормальних умов життя людини. До них, зокрема, належать: особиста недоторканість людини (ст. 29); недоторканість життя (ст. 30); кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31); кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, права вільно залишати територію України і в будь-який час повернутися на неї (ст. 33) та ін.

Політичні права і свободи людини та громадянина містять насамперед: право на участь в управлінні державними справами (ст. 38); на об'єднання в політичні партії та громадські організації (ст. 36, 37); на проведення зборів, мітингів, демонстрацій (ст. 39) та ін.

Економічні, соціальні та культурні права, свободи людини та громадянина (ст. 41 – право на приватну власність; 42 – на підприємницьку діяльність; 13 і 41 – на користування об'єктами державної та комунальної власності; 44 – на страйк; 43 – на працю; 45 – на відпочинок; 46 – на соціальний захист; 47 – на житло; 49 – на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування; 53 – на освіту; 54 – на участь у культурному житті та користуватися культурною спадщиною України).

Конституційні обов'язки людини і громадянина (ст.: 65 – захист Вітчизни, шанування державних символів; 66 – обов'язок берегти природу та культурний спадок; 61 – платити збори і податки; 68 – дотримуватись Конституції України і законів України, не зазіхати на права, свободи, честь і гідність інших людей). Ці конституційні права, свободи й обов'язки не є випадковим, аморфним поєднанням, а внутрішньо узгодженою системою прав і свобод громадян, яка охоплює регульовальним впливом усі найважливіші та найістотніші сфери життя, діяльності людини: соціальну, економічну, політичну, а також розвитку її індивідуальних фізичних і духовних якостей.

4. Конституційно-правовий статус державних органів

Особливе місце в системі органів державної влади належить Президентові України, котрий не входить безпосередньо до жодної з гілок влади. Проте його статус в якості глави держави наділяє його повноваженнями, згідно з якими він впливає на діяльність всієї системи державних органів в Україні переважно через координацію.

Функції та повноваження Президента України. Глава нашої держави – Президент. Як керівник держави він виступає гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності держави, дотримання Конституції, прав і свобод людини та громадянина (ст. 102 Конституції України). Він представляє Українську державу в міжнародних відносинах, веде переговори, укладає міжнародні угоди України, приймає рішення про визнання іноземних держав, вірчі та відкличні грамоти дипломатичних

представників іноземних держав. Як глава держави Президент України є Верховним головнокомандувачем Збройних Сил України; він призначає та звільняє з посад вище командування, присвоює вищі військові звання. Він приймає рішення з питань громадянства: видає укази про прийняття, вихід із громадянства України чи його втрату. На керівника держави покладено також обов'язок припинення повноважень Верховної Ради України у випадку, якщо впродовж 30 днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися. Він призначає всеукраїнський референдум (ст. 156 Конституції), проголошує його за народною ініціативою тощо.

Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України. Це представницький орган, тому він обирається безпосередньо народом на основі загального, рівного і прямого виборчого права таємним голосуванням. Верховна Рада бере участь у здійсненні багатьох функцій держави: об'єднаних, зумовлених змістом діяльності держави (політичної, економічної, соціальної, культурної, екологічної) та інших, зокрема «технологічних», владних функцій (законодавчої, установчої тощо). Толовні функції. Верховної Ради – законодавча; установча (державотворча, організаційна); функція парламентського контролю.

До функцій Верховної Ради відносять інколи бюджетно-фінансову та зовнішньополітичну функції, але вони не вважаються головними. Пріоритетною функцією вважається, природно, законодавча, а її пріоритетним напрямком – внесення змін до Конституції у межах і порядку, передбачених розділом XIII Конституції, та прийняття законів (ст. 85).

До виконавчих органів України належить: вищий орган у системі органів виконавчої влади – Кабінет Міністрів України; міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації на відповідній території. Сукупно вони становлять єдину систему органів виконавчої влади.

Повноваження Кабінету Міністрів України. Відповідно до Конституції України Кабінет Міністрів забезпечує суверенітет та економічну незалежність України, внутрішню та зовнішню політику держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента; розробляє і здійснює загальнонаціональні (загальнодержавні) програми економічного, науково-технічного розвитку держави; управляє об'єктами державної власності; розробляє проект Державного бюджету і забезпечує його виконання (після затвердження Державного бюджету України), подає Верховній Раді звіт про його виконання; здійснює заходи, спрямовані на забезпечення обороноздатності України, національної безпеки держави, безпеки громадського порядку, а також заходи боротьби зі злочинністю; організовує митну справу, забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності України, проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики, а також політики у сфері соціального захисту населення, освіти, науки й культури, охорони природи, екологічної

безпеки і природокористування; вживає заходів для забезпечення прав і свобод людини та громадянина. На Кабінет Міністрів України покладено також обов'язок спрямовувати і координувати роботу міністрів, інших органів виконавчої влади (ст. 116 Конституції України). Кабінет Міністрів України виконує інші функції, визначені Конституцією та законом України, актами Президента України (п. 10 ст. 116).

Третій вид державних органів – органи судової влади. Це – Верховний Суд України як найвищий судовий орган у системі судів загальної компетенції, вищі судові органи спеціалізованих судів, апеляційні та місцеві суди. У сукупності вони становлять судову систему України, здійснюють судову владу на основі конституційного, цивільного, кримінального, господарського судочинства.

ТЕМА 3. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

План.

1. **Поняття та особливості адміністративного права.**
2. **Адміністративно-правова норма, її види і особливості.**
3. **Адміністративне стягнення.**

1. Поняття та особливості адміністративного права.

Адміністративне право – це публічне право.

Адміністративне право – це сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері державного управління.

Предмет адміністративного права:

- відносини державного управління у сфері економіки, фінансів, соціального захисту і т.д.;
- управлінські відносини у системі державних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- управлінські відносини, що складаються у процесі внутрішньої організації діяльності інших органів (прокуратура, суд, апарат ВРУ), діяльності підприємств, установ, організацій;
- управлінські відносини, пов'язані з реалізацією повноважень і функцій виконавчої влади, делегованих державою органам місцевого самоврядування;
- відносини, що виникають у зв'язку із забезпеченням органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування прав і свобод громадян, надання їм різних управлінських послуг;
- відносини у сфері адміністративної юстиції;
- відносини, що виникають у зв'язку із застосуванням заходів адміністративної відповідальності.

Відносини, що становлять предмет адміністративного права, характеризуються такими ознаками:

1. це управлінські відносини;

2. виникають в результаті здійснення управлінської діяльності;
3. один із суб'єктів наділений владними повноваженнями;
4. це відносини влади і підпорядкування;
5. забезпечуються силою державного примусу.

Метод адміністративного права – це сукупність приймів, способів, засобів, за допомогою яких адміністративно-правові норми врегульовують відносини, що входять до предмету адміністративного права.

Метод адміністративного права – імперативний.

Прийоми, які містяться у адміністративно-правових нормах:

- приписи;
- дозволи;
- заборони;
- особливості методу адміністративного права:
- найпоширенішими є приписи;
- односторонність волевиявлення одного з учасників адміністративних правовідносин;
- приписи підлягають застосуванню незалежно від того, з чиєї ініціативи виникли адміністративні правовідносини;
- владність та односторонність приписів не виключають можливості застосування дозвільних засобів регулювання адміністративних правовідносин;
- категоричність.

2. Адміністративно-правова норма, її види і особливості

Адміністративно-правова норма – це загальнообов'язкове правило поведінки, що встановлене державою, яке регулює виконавчо-розпорядчі відносини, що виникають між органами виконавчої влади та фізичними і юридичними особами, а також відносини внутрішнього адміністрування.

Особливості адміністративно-правової норми:

1. у ній закріплюються відносини з керування, державного контролю та нагляду;

2. метод впливу адміністративно-правової норми – імперативний, державно владний;

3. виконання приписів адміністративно-правової норми гарантується державою за допомогою таких засобів:

- організаційні;
- роз'яснювальні;
- стимулюючі;
- примусові.

Види адміністративно-правових норм:

I. За цільовим призначенням:

- регулятивні;
- охоронні.

II. За змістом:

- матеріальні;

– процесуальні.

ІІІ. За впливом на поведінку суб'єкта:

- зобов'язуючі;
- забороняючі;
- уповноважуючі;
- заохочувальні.

ІV. За масштабом застосування:

- загальні;
- спеціальні.

V. За повнотою викладення:

- визначені;
- банкетні.

Реалізація адміністративно-правової норми – це практичне застосування правила поведінки, що міститься у адміністративно-правовій нормі, з меток регулювання виконавчо-розпорядчих відносин.

Форми реалізації адміністративно-правової норми:

- виконання;
- використання;
- додержання;
- застосування.

Вимоги щодо застосування адміністративно-правової норми:

1. законність;
2. обґрунтованість;
3. доцільність.

3. Адміністративне стягнення

Адміністративне стягнення – це міра відповідальності, яка і застосовується метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами.

Види адміністративних стягнень.

- 1) попередження;
- 2) штраф;
- 3) оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення;
- 4) конфіскація:
 - предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення;
 - грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення;
- 5) позбавлення спеціального права, наданого даному громадянинуві: (права керування транспортними засобами, права полювання);
- 6) виправні роботи;
- 7) адміністративний арешт.

Законами України може бути встановлено й інші, крім зазначених у цій статті, види адміністративних стягнень.

Законами України може бути передбачено адміністративне видворення за межі України іноземців і осіб без громадянства за вчинення адміністративних правопорушень, які грубо порушують правопорядок.

Заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх.

За вчинення адміністративних правопорушень до неповнолітніх у віці від шістнадцяти до вісімнадцяти років можуть бути застосовані такі заходи впливу:

1) зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого;

2) попередження;

3) догана або сувора догана;

4) передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінують, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання.

Основні і додаткові адміністративні стягнення.

Оплатне вилучення та конфіскація предметів можуть застосовуватись як основні, так і додаткові адміністративні стягнення; інші адміністративні стягнення, зазначені в частині першій статті 24 КпАП, можуть застосовуватись тільки як основні.

За одне адміністративне правопорушення може бути накладено основне і додаткове стягнення.

Попередження

Попередження як захід адміністративного стягнення виноситься в письмовій формі. У передбачених законом випадках попередження фіксується іншим установленим способом. Ознаки:

- осуд правопорушника;
- виховний характер;
- не стосується майнових прав порушника.

Порядок виконання постанови про винесення попередження.

Постанова про накладення адміністративного стягнення у вигляді попередження виконується органом (посадовою особою), який виніс постанову, шляхом оголошення постанови порушнику. Якщо постанова про накладення адміністративного стягнення у вигляді попередження виноситься під час відсутності порушника, йому вручається копія постанови в порядку і строки, передбачені статтею 285 КпАП. При винесенні адміністративного стягнення у вигляді попередження на місці вчинення порушень, передбачених статтями 116, 116-2, 117, 125, частиною першою статті 127 КпАП, воно оформляється способом, встановленим відповідно Міністерством внутрішніх справ України або Міністерством транспорту України.

Штраф

Штраф є грошовим стягненням, що накладається на громадян і посадових осіб за адміністративні правопорушення у випадках і розмірі, встановленого КпАП та іншими законами України. Ознаки:

- найбільш поширений вид стягнення;
- грошовий характер;
- обчислюється у неоподатковуваних мінімумах доходів громадян;
- обмежує майнові права порушника;
- може стягуватися на місці вчинення правопорушення;
- стягується одноразово.

Строки і порядок виконання постанови про накладення штрафу Штраф має бути сплачений порушником не пізніше як через п'ятнадцять днів з дня вручення йому постанови про накладення штрафу, а в разі оскаржене або опротестування такої постанови – не пізніше як через п'ятнадцять днів з дня повідомлення про залишення скарги або протесту без задоволення. У разі відсутності самостійного заробітку в осіб віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років, які вчинили адміністративне правопорушення, штраф стягується з батьків або осіб, які їх замінюють.

Штраф, накладений за вчинення адміністративного правопорушення, вноситься порушником в установу Ощадного банку України, за винятком штрафу, що стягується на місці вчинення правопорушення, якщо інше не встановлено законодавством України.

Примусове виконання постанови про стягнення штрафу. У разі несплати правопорушником штрафу у строк, установлений частиною першою статті 307 КпАП, постанова про накладення штрафу надсилається для примусового виконання до відділу державної виконавчої служби за місцем проживання порушника, роботи або за місцезнаходженням його майна в порядку, встановленому законом.

Виконання постанови про накладення штрафу, який стягується на місці вчинення адміністративного правопорушення. При стягненні штрафу відповідно до статті 258 КпАП на місці вчинення адміністративного правопорушення порушникові видається квитанція встановленого зразка, яка є документом суворої фінансової звітності. У разі несплати штрафу на місці вчинення адміністративного правопорушення провадження в справі, потім виконання постанови здійснюється в порядку, передбаченому КпАП.

Оплатне вилучення предмета, який став зняряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення

Оплатне вилучення предмета, який став зняряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, полягає в його примусовому вилученні за рішенням суду і наступній реалізації з передачею вирученої суми колишньому власникові з відрахуванням витрат по реалізації вилученого предмета.

Порядок застосування оплатного вилучення і види предметів, які підлягають вилученню, встановлюються КпАП та іншими законами України. Органи, що виконують постанови про оплатне вилучення

предмета. Постанова про оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, виконується державним виконавцем.

Предмет, вилучений на підставі постанови про його оплатне вилучення, здається державним виконавцем для реалізації в порядку, встановленому законом.

Суми, виручені від реалізації платно вилученого предмета, відповідно до статті 28 КпАП передаються колишньому власникові з відрахуванням витрат, пов'язаних з проведенням виконавчих дій.

Конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення

Конфіскація – це примусова безоплатна передача предмета у власність держави. Конфіскація стосується предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення. Конфіскація можлива лише за рішенням суду.

Конфісковано може бути лише предмет, який є у приватній власності порушника, якщо інше не передбачено законами України. Конфіскація вогнепальної зброї, інших знарядь полювання і бойових припасів не може застосовуватись до осіб, для яких полювання є основним джерелом існування.

Порядок застосування конфіскації, перелік предметів, які не підлягають конфіскації, встановлюються КпАП та іншими законами України. Постанови про конфіскацію предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, та грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення, виконуються державними виконавцями в порядку, встановленому законом. Виконання постанови про конфіскацію предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення здійснюється шляхом вилучення конфіскованого предмета і примусового безоплатного звернення цього предмета у власність держави. Реалізація конфіскованих предметів, які стали знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення, провадиться в порядку, встановлюваному законами України. Постанова конфіскацію предмета, грошей з відміткою про виконання повертається до суду, який виніс постанову.

Позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину

- права керування транспортними засобами,
- права полювання,
застосовується:
 - на строк до трьох років
 - за грубе порушення порядку користування цим правом
 - за систематичне (три і більше) порушення порядку користування цим правом.

Виправні роботи

Виправні роботи застосовуються на строк до двох місяців:

1. з відбуванням їх за місцем постійної роботи особи, яка вчинила адміністративне правопорушення;
2. з відрахуванням до двадцяти процентів її заробітку в доход держави.

Виправні роботи призначаються судом:

1. застосовується до тих осіб, які мають постійне місце роботи, де працюють за трудовим договором;
2. не застосовується до військовослужбовців та інших осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів;
3. не надається відпустка;
4. час відбування виправних робіт не зараховується у стаж;
5. не допускається звільнення з роботи за власним бажанням.

Постанова районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду (судді) про застосування виправних робіт надсилається органу Державного департаменту України з питань виконання покарань на виконання не пізній як наступного дня після її винесення. Виправні роботи відповідно до статті 31 КпАП відбуваються за місцем постійної роботи порушника. На підставі постанови про виправні роботи із заробітку порушника провадяться відрахування в доход держави протягом строку відбування адміністративного стягнення в розмірі, визначеному постановою.

Обчислення строку відбування виправних робіт.

Відбування виправних робіт обчислюється часом, протягом якого порушник працював і з його заробітку провадилось відрахування. Кількість днів, відпрацьованих порушником, має бути не менше кількості робочих днів, ще припадають на встановлений районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею) календарний строк стягнення. Якщо порушник не відпрацював зазначеної кількості робочих днів і відсутня підстава для зарахування невідпрацьованих днів у строк стягнення, відбування виправних робіт триває до повного відпрацювання порушником належної кількості робочих днів. У строк відбування стягнення зараховується час, протягом якого порушник не працював з поважних причин і йому відповідно до закону виплачувалась заробітна плата. До цього строку також зараховується час хвороби, час, наданий для догляду за хворим, і час, проведений у відпустці по вагітності і родах. Час хвороби, спричиненої сп'янінням або діями, зв'язаними з сп'янінням, до строку відбування виправних робіт не зараховується. На власника підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган за місцем відбування порушником виправних робіт покладається: правильне і своєчасне провадження відрахувань із заробітку порушника в доход держави і своєчасний переказ відрахованих сум у встановленому порядку; трудове виховання порушника; повідомлення органів, що відають

виконанням даного виду стягнення, про ухилення порушника від відбування стягнення.

Адміністративний арешт

Адміністративний арешт установлюється і застосовується лише у виняткових випадках за окремі види адміністративних правопорушень на строк до п'ятнадцяти діб.

Адміністративний арешт призначається судом.

- найбільш суворий вид покарання.
- не застосовується до військовослужбовців та інших осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів.

Адміністративний арешт не може застосовуватись:

- до вагітних жінок,
- жінок, що мають дітей віком до дванадцяти років,
- до осіб, які не досягли вісімнадцяти років,
- до інвалідів першої і другої груп.

Постанова районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду (судді) про застосування адміністративного арешту виконується негайно після її винесення.

Осіб, підданих адміністративному арешту, тримають під вартою в місцях, що їх визначають органи внутрішніх справ. При виконанні постанови про застосування адміністративного арешту арештовані піддаються особистому огляді. Строк адміністративного затримання зараховується до строку адміністративного арешту. Відбування адміністративного арешту провадиться за правилами, встановленими законами України. Особам, підданим адміністративному арешту, за час перебування під арештом заробітна плата за місцем постійної роботи не виплачується.

Накладення адміністративного стягнення

Стягнення за адміністративне правопорушення накладається у межах, установлених КпАП та іншими законами України. При накладенні стягнення враховуються:

1. характер вчиненого правопорушення,
2. особа порушника, ступінь його вини,
3. майновий стан,
4. обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність.

Обставинами, що пом'якшують відповідальність за адміністративне правопорушення, визнаються:

- 1) щире розкаяння винного;
- 2) відвернення винним шкідливих наслідків правопорушення, добровільне відшкодування збитків або усунення заподіяної шкоди;
- 3) вчинення правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання або при збігу тяжких особистих чи сімейних обставин;
- 4) вчинення правопорушення неповнолітнім;
- 5) вчинення правопорушення вагітною жінкою або жінкою, яка має дитину віком до одного року.

Законами України може бути передбачено й інші обставини, що пом'якшують відповідальність за адміністративне правопорушення. Орган (посадова особа), який вирішує справу про адміністративне правопорушення, може визнати пом'якшуючими і обставини, не зазначені і законі. Обставинами, що обтяжують відповідальність за адміністративне правопорушення, визнаються:

1) продовження протиправної поведінки, незважаючи на вимогу уповноважених на те осіб припинити її;

2) повторне протягом року вчинення однорідного правопорушення, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню; вчинення правопорушення особою, яка раніше вчинила злочин;

3) втягнення неповнолітнього в правопорушення;

4) вчинення правопорушення групою осіб;

5) вчинення правопорушення в умовах стихійного лиха або за інших надзвичайних обставин;

б) вчинення правопорушення в стані сп'яніння.

Орган (посадова особа), який накладає адміністративне стягнення, залежно від характеру адміністративного правопорушення може не визнати дану обставину обтяжуючою. Накладення адміністративних стягнень при вчиненні кількох адміністративних правопорушень. При вчиненні однією особою двох або більше адміністративних правопорушень адміністративне стягнення накладається за кожне правопорушення окремо. Якщо особа вчинила кілька адміністративних правопорушень, справи про які одночасно розглядаються одним і тим же органом (посадовою особою), стягнення накладається в межах санкції, встановленої за більш серйозне правопорушення з числа вчинених. До основного стягнення в цьому разі може бути приєднано одне з додаткових стягнень, передбачених статтями про відповідальність за будь-яке з вчинених правопорушень.

Строки накладення адміністративного стягнення

Адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше як через два місяці з дня вчинення правопорушення, а при триваючому правопорушенні два місяці з дня його виявлення. У разі відмови в порушенні кримінальної справи або закриття кримінальної справи, але при наявності в діях порушника ознак адміністративного правопорушення адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше як через місяць з дня прийняття рішення про відмову в порушенні кримінальної справи або про її закриття. Строк, після закінчення якого особа вважається такою, що не була піддана адміністративному стягненню. Якщо особа, піддана адміністративному стягненню, протягом року з дня закінчення виконання стягнення не вчинила нового адміністративного правопорушення, то ця особа вважається такою, що не була піддана адміністративному стягненню. Має значення для повторності. Оголошення постанови по справі про адміністративне правопорушення і вручення копії постанови. Постанова оголошується негайно після закінчення розгляду справи.

ТЕМА 4. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

План.

1. Загальна характеристика цивільного права в Україні.
2. Функції цивільного права.
3. Цивільно-правові відносини.
4. Право власності та його конституційний захист.
5. Форми права власності.
6. Поняття, підстави та види представництва.
7. Поняття, види зобов'язань, підстави їхнього виникнення і припинення.
8. Спадкове право.
9. Спадкування за заповітом і за законом.

1. Загальна характеристика цивільного права в Україні

Цивільне право – галузь права України, яка регулює майнові й особисті немайнові відносини фізичних і юридичних осіб.

Основи цивільно-правового регулювання в нашій країні закріплює Конституція України. Зокрема, такі: непорушність права приватної власності, економічне різноманіття (різноманіття форм права власності), свобода підприємницької діяльності, право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Цивільне законодавство України представляє собою систему взаємозалежних законодавчих та інших нормативних актів, що містять цивільно-правові норми і регулюють всі цивільно-правові відносини в суспільстві. До основних джерел цивільного права України відносять:

1) Конституцію України, відповідні положення якої встановлюють основи цивільно-правових відносин у суспільстві, закріплюючи форми власності, основи цивільно-правового регулювання товарно-грошових відносин, порядок і способи захисту права власності, основних немайнових прав і свобод особи та ін.

2) Цивільний кодекс України – єдиний законодавчий акт, що містить в собі цивільно-правові норми. Цивільний кодекс України є основним правовим актом, що регулює цивільні правовідносини в суспільстві: право власності, особисті немайнові права фізичної особи, зобов'язальне право, окремі види цивільних договорів, спадкове право тощо. Діючий Цивільний кодекс України було прийнято 18 липня 1963 р. і введено в дію з 1 січня 1964 р. Багато статей Цивільного кодексу останніми роками виключені або змінені.

Внутрішня побудова Цивільного кодексу України відповідає структурі галузі цивільного права, тобто Кодекс має Загальну й Особливу частини.

Загальна частина Цивільного кодексу містить норми, що визначають підстави (юридичні факти) виникнення цивільних прав і

обов'язків, здійснення цивільних прав і їх захист, поняття суб'єктів права, представництва, доручення, позовної давності.

Особлива частина Цивільного кодексу регулює відносини власності, зобов'язальні відносини, авторське право і суміжні права, спадкування. Значна частина статей особливої частини Цивільного кодексу скасована в останні роки.

Цивільний кодекс України, прийнятий в умовах соціалістичної дійсності, нині застарів. Верховна Рада України прийняла новий Цивільний кодекс України, який був введений до дії з 1 січня 2004 р.

2. Функції цивільного права

Термін “функція” походить від латинського слова *functio*, яке означає виконання, здійснення. Вважається, що функції права поряд з методом правового регулювання і принципами права становлять правові категорії, які відображають, основні елементи змісту сучасного права і характеризують його в цілому.

Функції цивільного права – це напрями впливу цивільно-правових норм на суб'єктів права.

Цивілістична наука, цивільне законодавство, практика розрізняють такі функції цивільного права: регулятивну, охоронну, попереджувально-виховну та попереджувально-стимулюючу.

Функції права досить часто зводять до тієї чи іншої мети, яку ставить перед собою законодавець, запроваджуючи ту чи іншу правову норму або приймаючи певний законодавчий акт.

Говорячи про функції тих чи інших норм цивільного права, на наш погляд, слід перш за все з'ясувати практичну придатність цих правових норм. Ті норми, які реалізуються або можуть бути реалізованими, слід віднести до правових норм, які функціонують. І навпаки, ті норми, що не придатні до застосування, не можна вважати такими, що функціонують.

Слід розрізнити матеріальне і формальне здійснення цивільного права:

Матеріальне здійснення права – це його фактичне функціонування, яке залежить від потенційної придатності і узгодженості матеріальних положень права. Здійснення норми права визначається станом суспільного життя, вимогами часу, характером населення держави та іншими матеріальними чинниками.

Формальне здійснення права – це процес застосування абстрактної норми до конкретного випадку. Чим простіший пошук необхідної для застосування норми права і надійніший його результат, тим краще функціонує норма, тим краще вона виконує свою функцію, і навпаки.

3. Цивільно-правові відносини

Серед різноманітних видів зв'язків, що складаються в суспільстві (економічних, політичних, культурних, моральних тощо), існують відносини, поведінка учасників яких регулюється нормами цивільного

законодавства. В результаті такої врегульованості ці відносини набувають особливих властивостей і стають цивільними правовідносинами. Таким чином, цивільно-правові відносини – це суспільні відносини, урегульовані нормою цивільного права, учасники яких є носіями цивільних прав і обов'язків. Цивільне право регулює широке коло різноманітних відносин:

1) майнові відносини. Майнові відносини «обслуговують» економічну сферу діяльності людини, задоволення її матеріальних потреб. Це – відносини власності, відносини, що виникають з договорів, а також із заподіяння майнової шкоди. У такі стосунки практично щодня, якщо не щогодини, вступає кожна людина;

2) особисті не майнові відносини, пов'язані з майновими. Такими є відносини, пов'язані з авторським правом, правом на винахід чи відкриття;

3) особисті не майнові відносини, не пов'язані з майновими. У цьому разі йдеться про відносини, пов'язані з захистом прав, невіддільних від особистості й тому непередаваних і невідчужуваних. Такими є ім'я, честь, гідність. Цивільно-правові норми регулюють відносини, пов'язані з захистом цих особистих прав.

Як і всі правові відносини, цивільні правовідносини мають свій склад (структуру): суб'єкти цивільних правовідносин. До них належать фізичні особи (громадяни України, іноземні громадяни чи піддані, особи без громадянства), юридичні особи (організації, підприємства, установи), Українська держава, Автономна Республіка Крим, органи місцевого самоврядування; об'єкт цивільних правовідносин. Це – матеріальні та нематеріальні блага, із приводу яких виникли правовідносини. До матеріальних благ належать: майно (речі, гроші, цінні папери), роботи і послуги. До нематеріальних – здобутки інтелектуальної діяльності (твори науки, літератури, мистецтва), ім'я, честь, гідність, ділова репутація, торгова марка, фірмовий знак та ін.; зміст цивільних правовідносин. Він включає суб'єктивні права і відповідні їм юридичні обов'язки суб'єктів правовідносин.

Проаналізуємо, наприклад, цивільно-правові відносини, що виникли внаслідок укладання угоди оренди житлового приміщення. Суб'єктами правовідносин є орендодавець і орендар, об'єктом – приміщення. Зміст цих правових відносин включає: право орендодавця вимагати від орендаря обумовленої орендної плати і обов'язок – надати житлове приміщення в придатному для користування стані; право орендаря користуватися цим приміщенням і обов'язок – вчасно сплачувати орендну плату.

4. Право власності та його конституційний захист

Право власності – центральний інститут цивільного права. Його значення обумовлене тим, що право власності юридично закріплює сформовані в суспільстві економічні відносини. Конституція України встановила принцип непорушності (недоторканності) приватної власності. Сутність цього принципу полягає в тому, що ніхто не може бути

протиправно позбавлений права власності. Далі встановлюються правові підстави для позбавлення права власності:

1) примусове відчуження об'єктів права приватної власності. Мотивом такого відчуження може бути лише суспільна необхідність. Примусове відчуження об'єкта приватної власності в мирний час здійснюється тільки за умови попереднього і повного відшкодування його вартості. Примусове відчуження об'єкта приватної власності в умовах воєнного чи надзвичайного стану допускається з подальшим повним відшкодуванням його вартості;

2) конфіскація майна. Вона може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом.

Конституція України встановлює також обмеження права власності. Використання власності має не завдавати шкоди правам, свободам і гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні властивості землі.

Цивільний кодекс України визначає право власності як врегульовані законом громадянські відносини з володіння, користування і розпорядження майном. Зміст права власності розкривається через притаманні власнику повноваження – правові можливості здійснювати певні дії:

1) володіння – фактичне володіння річчю, поєднане з наміром вважати річ своєю. Фактично має річ і той, хто буквально тримає її в руках, фізично відчуває її, і той, хто має до речі доступ через перебування речі у своєму господарстві;

2) користування – вилучення з речі корисних властивостей. Це головне повноваження власника, свого роду мета права власності. Річ купується задля того, щоб вдовольнити особисті, побутові, господарські потреби власника. Користування може здійснюватися в різних формах. Наприклад, колоду можна використовувати як засіб опалення, для виготовлення дощок, для підпірки будівельної конструкції. Важливо лише, щоб користування річчю не порушувало прав інших людей і не було заборонено законом;

3) розпорядження – можливість вирішити юридичну і фактичну долю речі: переробити річ, знищити (такими є варіанти вирішення фактичної долі речі), викинути, передати іншій особі (вирішення юридичної долі речі).

Суб'єктами права власності можуть бути фізичні та юридичні особи, Українська держава, територіальні громади. Відповідно до Конституції України і Закону України «Про власність» усі суб'єкти права власності рівні перед законом.

Конституція України гарантує захист прав всіх суб'єктів права власності й господарювання.

Право власності, крім конституційного права, охороняється нормами цивільного, кримінального, адміністративного права і деякими іншими галузями права.

Головний цивільно-правовий засіб захисту права власності — подання позову. Позов — це звернення до суду за захистом порушеного права. Право власності захищається через такі позови:

■ віндикаційний позов — спрямований на витребування свого майна з чужого незаконного володіння;

■ негаторний позов — спрямований на усунення перешкод у здійсненні повноважень власника. Наприклад, власник не може повною мірою використовувати належну йому земельну ділянку, тому що проїзд до неї загороджений сусідньою будівлею. У цьому разі власник ділянки має право подати негаторний позов

5. Форми права власності

Форми права власності — це законодавчо встановлені види права власності.

Конституція України встановила такі форми права власності: приватна, державна і комунальна.

Суб'єктами права приватної власності є фізичні особи (громадяни України, іноземні громадяни і піддані) і юридичні особи (підприємства, установи, організації). Об'єктом права приватної власності можуть бути різноманітні речі: підприємства, будівлі, транспортні засоби, гроші, цінні папери і багато чого іншого. Різновидом приватної власності є спільна власність — власність кількох осіб на ту саму річ (майно). Наприклад, можлива спільна власність подружжя.

Приватний власник має три види правомочності у сукупності: володіння, користування, розпорядження об'єктами власності. Інші особи (невласники), як правило, мають ці правомочності кожен окремо і залежать від правомочностей і волі власника. Тільки сукупність цих правомочностей у конкретного суб'єкта дає підставу вважати його власником майна.

Ряд об'єктів знаходиться у виключній власності українського народу: земля, надра, атмосферне повітря, водні й інші природні ресурси України. Використання цих об'єктів фізичними і юридичними особами можливе, але воно здійснюється в особливому порядку. Окремі, прямо визначені законом, речі не можуть бути об'єктом права приватної власності: наркотичні, психотропні, сильнодіючі отруйні речовини та ін.

Суб'єктом права державної і комунальної власності є український народ, від імені й в інтересах якого повноваження власника здійснюють як державні органи — Верховна Рада України, Фонд державного майна України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, так і територіальні громади та органи місцевого самоврядування.

Об'єктом права державної власності може бути будь-яке майно. Об'єкти права комунальної власності визначені Законом України «Про місцеве самоврядування»: рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів та інші кошти, земля, природні ресурси, підприємства, установи, організації, у тому числі банки, страхові товариства, пенсійні фонди,

частка в майні підприємств, житловий фонд, нежитлові приміщення, заклади культури, освіти, спорту, охорони здоров'я, науки, соціального обслуговування.

6. Поняття, підстави та види представництва

Однією з форм здійснення громадянами та юридичними особами належних їм цивільних прав та обов'язків є представництво.

Представництво – це правовідношення, відповідно до якого одна особа (представник) на підставі набутих нею повноважень виступає і діє від імені іншої особи, яку представляє, створюючи, змінюючи чи припиняючи безпосередньо для неї цивільні права та обов'язки.

Представництво характеризується наступними ознаками:

– цивільні права та обов'язки належать одній особі, а здійснюються безпосередньо іншою;

– представник вчиняє певні юридичні дії (вчинення виключно фактичних (не юридичних) дій представництвом не охоплюється);

– представник діє не від свого імені, а від імені іншої особи;

– представник діє виключно в межах наданих йому повноважень;

– правові наслідки настають не для представника, а для особи, яку він представляє. Якщо укладена представником угода спричинила для контрагента збитки, то зобов'язаною стороною буде не представник, а та особа, яка надала йому повноваження для вчинення цієї угоди.

Значення представництва полягає у тому, що саме завдяки цьому інститутові юридичні особи мають можливість повніше здійснювати свої повноваження, захищати інтереси в суді, господарському суді за допомогою кваліфікованих юристів. Завдяки представництву стає можливою реалізація цивільних прав недієздатними особами, малолітніми. Потреба представництва зумовлена й тим, що у випадках тривалої відсутності за місцем постійного проживання, тяжкої хвороби та інших обставин громадянин не завжди має змогу особисто здійснювати надані йому законом можливості: отримувати заробітну плату, пенсію, поштові перекази, керувати транспортними засобами, розпоряджатися майном, захищати свої інтереси в суді тощо. І саме в цих випадках йому на допомогу приходять представники.

Представник вчиняє юридичні дії, заступаючи місце особи, яку він представляє і від імені якої виступає. Саме ці ознаки відрізняють представництво від чималої низки подібних відносин.

Особливістю має так зване комерційне представництво. Комерційним представником є особа, яка постійно і самостійно представляє підприємців при укладанні ними договорів у сфері підприємницької діяльності. Комерційне представництво здійснюється на підставі договору, укладеного в письмовій формі, який містить перелік повноважень представника, а при відсутності вказівок на такі повноваження – також довіреності. За загальним правилом, представник не може укладати угоди між особами, представником яких він є,

комерційне ж представництво дозволяє укласти такі угоди, але тільки в разі згоди на це обох сторін.

Дії представника особи спричиняють певні правові наслідки для інших лише в тому разі, коли представництво є належним і здійснюється в межах наданих повноважень.

Повноваження – це право однієї особи виступати представником іншої особи. Підставами виникнення повноважень, тобто тими юридичними фактами, з наявністю яких закон пов'язує виникнення повноважень, є:

1) волевиявлення особи, яка бажає мати представника, виражене у встановленій законом формі. Це волевиявлення може бути виражене або в договорі доручення, або, найчастіше, у вигляді довіреності;

2) призначення або обрання особи на посаду, виконання обов'язків якої вимагає певних юридичних дій від імені іншої особи:

а) призначення або обрання керівником підприємства;

б) призначення на певну посаду на підприємстві чи в установі, яка надає послуги населенню шляхом укладання угод (касир, продавець, приймальник, гардеробник). Повноваження цих осіб відображені у відповідних відомчих положеннях, інструкціях. Довіреність їм не потрібна, оскільки вони виконують обов'язки за посадою у службовий час, а обсяг їхніх повноважень впливає із обстановки, в якій вони працюють. У той же час, коли, наприклад, продавцеві доручається укласти договір охорони, то, звичайно, при цьому вже вимагається довіреність, оскільки дана особа перестає бути представником за посадою, а мусить набути повноважень представника за довіреністю;

с) призначення опікуном;

3) наявність адміністративного акта, що дозволяє особі вчиняти певні дії як представникові іншої особи. Наприклад, дозвіл органів опіки та піклування, який надано опікунові для укладення конкретної угоди, що виходить за межі побутової (ст. 145 СК України);

4) відносини материнства, батьківства, усиновлення, удочеріння, які відповідним порядком оформлені;

5) спільне ведення селянського (фермерського) господарства, оскільки інтереси такого господарства представляє голова господарства (п. 3 ст. 2 Закону України "Про селянське (фермерське) господарство");

б) членство в кооперативі, спілці, об'єднанні, за статутом якого інтереси цього об'єднання представляє голова.

Таким чином, залежно від того, на чому будуються повноваження представника, можна розрізнити представництво за законом (або законне, обов'язкове) і представництво за договором (або договірне, добровільне).

Представництво за законом має місце тоді, коли особа-представник, коло її повноважень і самі випадки такого представництва визначаються певними нормативними актами (ПК, КпШС, Законом України "Про підприємства" тощо). До призначення представника той, кого представляють, у таких випадках ніякого відношення не має.

Різновидом даного представництва є так зване статутне представництво, коли відповідно до статуту чи положення керівний працівник (директор, ректор, начальник, голова) наділений повноваженнями виступати у цивільному обігу від імені юридичної особи.

Представництво за договором – це таке представництво, яке виникає в результаті угоди між представником та особою, яку він представляє. Для здійснення даного представництва потрібно отримати довіреність, яку той, кого представляють, видає представникові як доказ наданих йому повноважень.

Представником може бути не кожний суб'єкт цивільного права. Необхідною умовою правосуб'єктності представника є наявність у нього право- і дієздатності. Тому представниками не можуть виступати особи, які не досягли повноліття чи перебувають під опікою або піклуванням. Не дозволяється укладати через представника угод, які за своїм характером вимагають особистої присутності особи: скласти заповіт, укладати договір довічного утримання тощо.

7. Поняття, види зобов'язань, підстави їхнього виникнення і припинення

Зобов'язання – правовідносини, у силу яких одна сторона (кредитор) вправі вимагати від іншої сторони (боржника) визначеного поведіння у свою користь. Таким чином уповноваженою особою (носієм права, що впливає з зобов'язання) у зобов'язанні є кредитор. Зобов'язальні відносини мають наступні ознаки:

1) об'єктом зобов'язання є дія (передати річ, виконати роботу, надати послугу);

2) зміст права, що впливає з зобов'язання, як правило, визначається договором. Наприклад, права орендаря складського приміщення визначаються договором оренди. За договору правомоччя орендаря не повинні виходити;

3) зобов'язальні відносини завжди обмежені визначеним терміном, за своєю природою воно термінове. Тому і права, що впливають із зобов'язання, мають кінцеві терміни;

4) права, що впливають із зобов'язання, захищаються законом відносно. Тобто, у випадку невиконання зобов'язання кредитор вправі звернути свої претензії тільки до однієї, конкретної особи – боржника.

Види зобов'язань:

1) за розподілом прав і обов'язків розрізняють односторонні і двосторонні (взаємні) зобов'язання. В односторонньому зобов'язанні одна сторона є носієм прав, а інша – носієм обов'язків. У двосторонньому зобов'язанні права й обов'язки покладені на обох сторін;

2) за підставами виникнення розрізняють договірні і позадоговірні зобов'язання (зобов'язання з правопорушень, заподіяння шкоди й інших юридичних фактів);

3) за спрямованістю розрізняють регулятивні й охронні зобов'язання. Регулятивні зобов'язання “обслуговують” цивільний оборот, тобто правомірний перехід прав і обов'язків від одних осіб до інших. Охронні зобов'язання націлені на відновлення порушених прав.

Підстави виникнення і припинення зобов'язань – це юридичні факти, у силу яких виникають і припиняються зобов'язання.

До підстав виникнення зобов'язань відносять як дії, так і події. Дії можуть бути правомірними і неправомірними:

1) угоди;

2) заподіяння шкоди (наприклад, необережне ставлення, пошкодження чужого майна);

3) безпідставне збагачення, тобто придбання майна однією особою за рахунок іншого, якщо це не обумовлено законом чи договором (наприклад, присвоєння скарбу чи знахідки).

Події, як правило, породжують зобов'язання в сукупності з діями. Наприклад, загибель майна в результаті паводка тягне зобов'язання виплатити страхову суму тільки тоді, коли майно було попередньо застраховане.

Підстави припинення зобов'язань:

1) належне (тобто відповідне умовам) виконання зобов'язання. Це найбільш бажаний варіант припинення зобов'язання. При цьому права кредитора реалізовані, а обов'язки боржника – вичерпані;

2) неможливість виконання з незалежних від боржника причин. Наприклад, індивідуально-визначена (незамінна) річ, що була предметом зобов'язання, загинула без вини боржника;

3) новація угоди. При цьому старе зобов'язання припиняється за згодою сторін, а нове виникає;

4) прощення боргу;

5) залік, тобто погашення зустрічних, однорідних, безперечних вимог, термін яких уже наступив;

6) збіг в одній особі боржника і кредитора. Наприклад, боржник став спадкоємцем кредитора;

7) смерть фізичної особи чи ліквідація юридичної особи. Якщо зобов'язання могло бути виконане тільки при особистій участі боржника, то його смерть припиняє зобов'язання.

8. Спадкове право.

Спадкове право – це сукупність правових норм, що регулюють порядок переходу прав і обов'язків померлої особи за правом спадкування.

Спадкування – це перехід майнових прав і обов'язків (спадщини) померлого (спадкодавця) до інших осіб (спадкоємців). Спадкування є одним із способів придбання власності громадян. Спадкування виникає у випадку смерті громадянина або визнання його померлим у судовому порядку.

У спадщину переходять майно і такі юридичні відносини, як зобов'язання, права і борги спадкодавця. Часом відкриття спадщини визнається день смерті спадкодавця або день, коли набирає чинності рішення суду про оголошення особи померлою. Місцем відкриття спадщини визнається останнє місце проживання спадкодавця, а якщо воно не відоме – місце знаходження майна або основної його частини.

Спадкодавцями можуть бути тільки фізичні особи. Спадкоємцями можуть бути особи, що були в живих на час смерті спадкодавця, а також діти померлого, зачаті за життя і народжені після його смерті.

Є категорія осіб, яких називають негідними спадкоємцями. Це особи, що навмисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого зі спадкоємців або вчинили замах на життя цих осіб, а також батьки чи повнолітні діти, що злісно ухилялися від виконання обов'язків з утримання спадкодавця. Ці особи не мають права на спадщину.

Крім фізичних осіб, спадкоємцями можуть бути юридичні особи, держава, інші суб'єкти цивільних прав і обов'язків.

Держава є спадкоємцем, якщо:

- 1) це прямо зумовлено в заповіті;
- 2) немає інших спадкоємців за законом чи заповітом;
- 3) всі спадкоємці відмовилися від спадщини;
- 4) всі спадкоємці позбавлені права спадкування;
- 5) жоден зі спадкоємців не прийняв спадщини.

9. Спадкування за заповітом і за законом

Норми цивільного права встановлюють дві підстави спадкування: за заповітом та законом.

Спадкуванню за заповітом віддається перевага, тому що він втілює волю спадкодавця.

Заповіт – це розпорядження своїм майном на випадок смерті.

Цивільне право України виходить із принципу свободи заповіту. Це означає, що заповідач може:

1) залишити своє майно одному або декільком особам незалежно від наявності родинних відносин з ними, а також юридичним особам чи державі;

2) позбавити права спадкування одного, декількох або всіх спадкоємців за законом;

3) покласти на спадкоємця за заповітом виконання будь-якого зобов'язання. Наприклад, він може зобов'язати спадкоємця надати право довічного користування частиною житлового будинку особі, що не належить до кола спадкоємців;

4) в будь-який час змінити або скасувати заповіт. Заповіт не є актом юридичних актів, що носять виключно особистий характер можливе складання заповіту тільки від свого імені. Заповіт підписується заповідачем і засвідчується нотаріусом або інших коло яких визначено

законодавством України. Не мають права заповіт особи, що не мають цивільної правосуб'єктності недієздатні.

Спадкування за законом має місце в наступних випадках:

- 1) коли відсутній заповіт;
- 2) коли відсутні спадкоємці за заповітом.

Перша і друга черги спадкоємців за законом

Онуки і правнуки спадкодавця залучаються до спадщини в порядку представлення. Вони є спадкоємцями першої черги тільки тоді, коли в час смерті спадкодавця немає в живих того з їхніх батьків, хто був би спадкоємцем. Онуки і правнуки, таким чином, замінюють, представляють своїх батьків як спадкоємців.

Друга черга спадкоємців за законом залучається до спадкування тільки тоді, коли відсутні спадкоємці першої черги або вони відмовилися від прийняття спадщини. Вона включає:

- братів і сестер померлого;
- діда і бабку як з боку батька, так і з боку матері померлого.

До числа спадкоємців за законом належать непрацездатні особи, що були на утриманні померлого не менш ніж рік до його смерті (це не обов'язково родичі). Вони спадкують нарівні зі спадкоємцями тієї черги, що залучається до спадщини.

Право на обов'язкову частку у спадщині

Цивільне право України певною мірою обмежує заповідальну свободу – свободу розпорядження своїм майном на випадок смерті. Незалежно від волі заповідача деякі особи мають право на обов'язкову частку у спадщині. До таких осіб належать:

- 1) неповнолітні діти спадкодавця (у тому числі усиновлені);
- 2) повнолітні непрацездатні діти спадкодавця (у тому числі усиновлені);
- 3) непрацездатне подружжя спадкодавця;
- 4) непрацездатні батьки (усиновителі) спадкодавця;
- 5) непрацездатні утриманці спадкодавця.

Всі ці особи успадковують дві третини частки спадкоємного майна, що належала б їм за відсутності заповіту. Для того, щоб визначити цю частку, вдаються до юридичної фікції – припускають, що заповіт відсутній. Спадкове майно уявно поділяється між спадкоємцями за законом. Припустимо, що їх троє, у тому числі – спадкоємець, що має право на обов'язкову частку у спадщині. За відсутності заповіту кожний дістав би одну третину майна померлого. Але, оскільки заповіт існує, спадкоємець, що має право на обов'язкову частку у спадщині, одержить лише дві третини цієї частки, тобто дві дев'ятих майна спадкодавця. Інша частина майна буде успадкована спадкоємцями, призначеними заповітом.

ТЕМА 5. ТРУДОВЕ ПРАВО

План.

1. Предмет і система трудового права.
2. Джерела трудового права.
3. Основні принципи трудового права.
4. Суб'єкти трудового права.
5. Трудові правовідносини.
6. Колективні договори та угоди.
7. Правова організація працевлаштування.
8. Трудовий договір: поняття, умови укладання, форма, строк і види трудового договору.
9. Робочий час.
10. Час відпочинку.
11. Правове регулювання оплати праці.

1. Предмет і система трудового права

Трудове право – провідна галузь українського права, яка є системою правових норм, що регулюють сукупність трудових відносин працівників з роботодавцями, а також інші відносини, що впливають з трудових або тісно пов'язані з ними і встановлюють права й обов'язки в галузі праці на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності та відповідальності у разі їх порушення.

Предмет трудового права – це основа, база, з огляду на яку постає потреба з'ясувати взаємозв'язок працівників з роботодавцями з приводу праці, причому не всякої праці, а тільки тієї, що пов'язана з її суспільною організацією або впливає з неї, створюючи відповідний комплекс, де трудові відносини є головними.

Особливість сучасного розвитку суспільно-трудових відносин як основи предмета трудового права полягає в тому, що монополія державних підприємств як роботодавців втрачає усталені позиції, оскільки Конституція України від 28 червня 1996 р. законодавчо закріпила існування чотирьох форм власності: державної, комунальної, колективної і приватної (ст.13, 14, 41, 142 і 143).

До методів правового регулювання праці – невід'ємної другої складової трудового права як самостійної галузі у складі цілісної системи національного права України – належать договірний порядок виникнення трудових відносин, рівноправність сторін трудового договору з підпорядкуванням їх у процесі праці правилам внутрішнього трудового розпорядку специфічний правовий спосіб захисту трудових прав сторін трудового договору як органом трудового колективу (комісією з трудових спорів), так і державним органом (судом), участь працівників у правовому регулюванні праці через своїх представників, профспілки, трудові колективи.

Трудове право поділяється на дві групи. Перша – загальна частина, до якої входять такі інститути:

- 1) поняття і предмет трудового права;
- 2) основні принципи трудового права;
- 3) джерела трудового права;
- 4) суб'єкти трудового права;
- 5) трудові правовідносини;
- 6) колективний договір;
- 7) правова організація працевлаштування працівників.

Друга група самостійних інститутів трудового права утворює особливу частину трудового права, до якої входять:

- 1) трудовий договір;
- 2) робочий час і час відпочинку;
- 3) оплата праці;
- 4) трудова дисципліна;
- 5) матеріальна відповідальність;
- 6) охорона праці;
- 7) поєднання роботи з навчанням;
- 8) нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю;
- 9) трудові спори.

Предметом трудового договору є сам процес праці робітника й службовця за певною спеціальністю чи кваліфікацією і з обов'язковим підпорядкуванням правилам внутрішнього трудового розпорядку.

2. Джерела трудового права

Джерела трудового права – це різноманітні нормативні акти органів державної влади та управління, що регулюють трудові та інші відносини, тісно з ними пов'язані, можуть бути двох видів:

- 1) що містять тільки норми трудового права (наприклад, Кодекс законів про працю України);
- 2) що містять норми різних галузей права, в тому числі трудового (їх називають комплексними).

Серед основних джерел трудового права слід виділити Конституцію України від 28 червня 1996 р. і КЗпП України від 10 грудня 1971 р.

Конституція України як Основний Закон нашої держави забезпечує єдність правового регулювання праці на всіх підприємствах незалежно від форми власності, закріплює принципи такого регулювання, які реально виявляються у конституційних трудових правах, в юридичних гарантіях щодо всієї системи трудового законодавства.

3. Основні принципи трудового права

Основні принципи трудового права за спрямованістю умовно об'єднуються у три групи, кожна з яких базується на таких основних джерелах трудового права, як Конституція України і КЗпП України. Перша група містить принципи, що сприяють залученню до праці, забезпеченню зайнятості й раціональному використанню робочої сили. Друга група

об'єднує принципи, спрямовані на забезпечення високого рівня умов праці та охорони трудових прав. Третя група включає принципи, що розкривають сутність виробничої демократії і сприяють розвитку особистості працівника у процесі праці.

Першу групу складають три основних принципи трудового права:

1) свобода праці й зайнятості, заборона примусової праці (ст. 43 Конституції України, ст. 5, 21, 49-4 КЗпП України);

2) право на працю, захист від безробіття, допомога в працевлаштуванні та матеріальна підтримка безробітних (ст. 43 Конституції України, ст. 2, 5, гл. III);

3) рівноправність у праці й зайнятості, заборона дискримінації в праці (ст. 24 Конституції України, ст. 2, 2¹ КЗпП України).

Друга група:

1) справедлива винагорода за виконану роботу. Правове забезпечення здійснюється нормами інститутів:

1.1) оплата праці;

1.2) гарантії і компенсації;

2) охорона праці. Правове забезпечення цього принципу здійснюється нормами таких інститутів:

2.1) трудовий договір (прийняття на роботу, переведення на іншу роботу);

2.2) охорона праці як загальний інститут, в тому числі як посилена охорона праці жінок і молоді, контроль за охороною праці;

2.3) норми матеріальної відповідальності роботодавця за шкоду, заподіяну працівникові в разі трудового каліцтва;

3) право на відпочинок. Правове забезпечення цього принципу здійснюється нормами таких інститутів:

3.1) робочий час;

3.2) час відпочинку;

3.3) поєднання роботи з навчанням;

4) захист трудових прав. Цей принцип забезпечується нормами таких інститутів:

4.1) нагляд і контроль за додержанням трудового законодавства;

4.2) повноваження профспілок і трудових колективів;

4.3) трудові спори.

До третьої групи належать такі принципи:

1) безплатна професійна підготовка, перепідготовка й підвищення кваліфікації. Правове забезпечення цього принципу здійснюється нормами таких інститутів:

1.1) працевлаштування і зайнятість населення;

1.2) трудовий договір;

1.3) робочий час;

1.4) оплата праці й гарантійні виплати;

2) виконання трудових обов'язків сторонами трудового договору. Правове забезпечення цього принципу здійснюється нормами таких інститутів:

- 2.1) трудова дисципліна;
- 2.2) трудовий договір (дисциплінарні звільнення);
- 2.3) матеріальна відповідальність сторін трудового договору за заподіяну шкоду;
- 2.4) розгляд трудових спорів.

4. Суб'єкти трудового права

Можливість бути суб'єктом трудового права обумовлена наявністю трудової правоздатності й трудової дієздатності. У трудовому праві працівник володіє єдиною правосуб'єктністю і в повному обсязі – з досягненням 16-річного віку, а в окремих передбачених законом випадках – 15 і 14-річного віку (ст. 188 КЗпП України).

Головним суб'єктом трудового права є працівники (робітники й службовці), їх правовий статус переважно єдиний для всіх працівників, де б вони не працювали. Винятком є лише три категорії працівників: жінки, неповнолітні й працівники із зниженою працездатністю (інваліди, пенсіонери, ветерани праці). Правовий статус останніх відображає підвищені гарантії права на працю, підвищений захист їх організму від шкідливих чинників, пов'язаних з виробництвом.

Важливим суб'єктом трудового права є власник або уповноважений ним орган – роботодавці будь-якої форми власності, дозволеної чинним законодавством України.

Трудовий колектив як суб'єкт трудового права має реальний вплив на державних і колективних підприємствах. Його правовий статус визначений спеціальним Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) від 3 березня 1998 року. Важлива роль у регулюванні трудових відносин належить також профспілкам як суб'єктам трудового права.

5. Трудові правовідносини

Правовідносини є основним поняттям правової науки. За усталеним визначенням, це суспільні відносини, врегульовані нормою права. Відповідно трудові правовідносини – це врегульовані трудовим законодавством трудові й тісно пов'язані з ними відносини працівників у галузі праці.

Ядром правовідносин у сфері трудового права є трудові правовідносини, що визначаються як добровільний правовий зв'язок працівника з роботодавцем (підприємством чи фізичною особою), за яким працівник зобов'язується здійснювати обумовлену трудову функцію, виконуючи правила внутрішнього трудового розпорядку, а роботодавець зобов'язується виплачувати винагороду за певний трудовий внесок і

створювати умови праці відповідно до законодавства, колективного трудового договору.

До основних підстав виникнення трудових правовідносин належать:

- 1) укладення трудового договору;
- 2) адміністративно-правовий акт (призначення на посаду, затвердження, розподіл молодих фахівців тощо);
- 3) факт обрання на відповідну посаду (за конкурсом, депутатом тощо);
- 4) факт погодження з відповідними особами.

6. Колективні договори та угоди

Легальне визначення поняття колективного договору не дається ні в Законі України «Про колективні договори і угоди» від 1 липня 1993 року, ні в КЗпП України. Колективний договір – це письмова нормативна угода між власником або вповноваженим ним органом і трудовим колективом, від імені якого виступає профспілковий комітет чи інший уповноважений трудовим колективом орган. Цією угодою визначаються взаємні зобов'язання сторін у галузі трудових і соціально-економічних відносин.

Колективні договори та угоди можуть бути таких видів:

- 1) колективний договір підприємства, установи, організації;
- 2) колективний договір структурного підрозділу підприємства в межах його компетенції.

Може бути угода на галузевому рівні, сторонами якої виступають власники, об'єднання власників або уповноважені ними органи, профспілки чи об'єднання профспілок або інших представницьких організацій працівників, які мають відповідні повноваження щодо ведення переговорів, укладення угод та реалізації їх норм.

Угода може бути і на регіональному рівні, що укладається між місцевими органами державної влади або регіональними об'єднаннями підприємців, об'єднаннями профспілок чи іншими уповноваженими трудовим колективом органами.

Основна вимога колективного договору полягає в тому, що його умови можуть тільки покращувати становище працівників порівняно з чинним законодавством, а умови, що погіршують умови праці працівників, визнаються Законом недійсними (ст. 5 Закону України «Про колективні договори і угоди» від 1 липня 1993 р.).

7. Правова організація працевлаштування

Правове забезпечення залучення громадян України до сфери трудової діяльності здійснюється відповідною системою норм, до яких належать Закон України «Про зайнятість населення» від 1 березня 1991 р., Кодекс законів про працю України, Положення про державну службу зайнятості від 24 червня 1991 р.

Безробітними Закон визнає працездатних громадян працездатного віку, які з незалежних від них причин не мають заробітку або інших

передбачених чинним законодавством доходів через відсутність належної роботи, зареєстровані в державній службі зайнятості, дійсно шукають роботу й здатні приступити до праці.

Працевлаштування є передумовою такого явища, як зайнятість, і гарантією останнього. Це процес підшукування необхідної роботи, підготовки до неї та влаштування на цю роботу. Розрізняють працевлаштування в широкому й вузькому розумінні. У широкому розумінні – це процес будь-якого влаштування на роботу, в тому числі й самостійного, і з допомогою служби зайнятості. У вузькому розумінні працевлаштування – це діяльність відповідних державних органів зі сприяння громадянам України у відшуканні потрібної роботи й улаштуванні на неї, включаючи процеси професійної підготовки, перепідготовки та ін.

Реальне піклування щодо поліпшення умов життя громадян у разі втрати ними роботи та безробіття держава реалізує шляхом встановлення соціальних гарантій та компенсацій, рівень яких залежить від можливостей країни на відповідному розвитку. Згідно із Законом України «Про зайнятість населення» існують такі види гарантій:

- 1) допомоги з безробіття;
- 2) виплати стипендій на період підготовки, перепідготовки чи підвищення кваліфікації за направленням служби зайнятості;
- 3) особливі при вивільненні працівників з підприємств, установ, організацій (статті 49²–49⁴ КЗпП України);
- 4) додаткова матеріальна допомога безробітним і членам їхніх сімей.

8. Трудовий договір: поняття, умови укладання, форма, строк і види трудоного договору

Трудовий договір є основною, базовою формою виникнення трудових правовідносин. Працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з дотриманням внутрішнього трудового розпорядку, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату й забезпечувати необхідні для виконання роботи умови праці, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін (ч.1 ст. 21 КЗпП України).

Сторонами трудового договору як двосторонньої угоди є: працівник (робітник або службовець), власник підприємства, установи, організації або вповноважений ним орган чи фізична особа.

Вік, з досягненням якого громадянин набуває трудової правосудності в повному обсязі – 16 років, як виняток, за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, можуть прийматися на роботу особи, які досягли 15 років.

Зміст трудового договору – це сукупність умов, якими визначаються права й обов'язки сторін. Вони поділяються на два види:

- 1) умови, що визначаються угодою сторін;

2) умови, що встановлюються законодавством про працю.

Умови трудового договору, що визначаються угодою сторін, залежно від волевиявлення цих сторін класифікуються так:

1) обов'язкові (необхідні), без домовленості про які трудовий договір вважається недійсним;

2) факультативні (додаткові).

До обов'язкових (необхідних) належать такі умови:

1) про трудову функцію, тобто ким буде працівник – техніком, оператором, слюсарем тощо;

2) про місце роботи, тобто де саме він працюватиме (із зазначенням цеху, відділення чи без визначення місця роботи);

3) про строк дії трудового договору (на невизначений чи на певний строк тощо);

4) про час початку виконання трудової функції (через день, два чи тиждень тощо);

5) про розмір винагороди за виконану роботу.

Аспекти факультативних (додаткових) умов трудового договору не є обов'язковими, але якщо сторони домовляться про них, то стають такими:

1) про встановлення випробування (ст. 26 КЗпП України);

2) про встановлення неповного робочого дня або тижня (ст. 56 КЗпП України);

3) про роботу в одну зміну при багатозмінному режимі праці;

4) забезпечення житлом;

5) надання для дитини працівника місця в дошкільних дитячих закладах (яслах, садку).

Правова сутність додаткових умов полягає в тому, що вони уточнюють, доповнюють і розвивають умови конкретного трудового договору.

Чинне законодавство України про працю передбачає випадки, коли під час прийняття працівника на роботу випробування не встановлюється. До таких працівників належать:

1) неповнолітні працівники;

2) молоді робітники після закінчення професійних навчально-виховних закладів;

3) молоді фахівці після закінчення вищих навчальних закладів;

4) особи, звільнені в запас з військової чи альтернативної (невійськової) служби;

5) інваліди, направлені на роботу за рекомендацією медико-соціальної експертизи;

6) особи, які змінюють роботу у зв'язку з переїздом в іншу місцевість або з переходом на інше підприємство та в інших передбачених законодавством випадках.

Правила укладення трудового договору передбачають подання працівником відповідних документів:

1) трудової книжки;

- 2) паспорта або довідки за місцем проживання;
- 3) документа про освіту (диплома);
- 4) інших документів, подання яких передбачене чинним законодавством. Наприклад, диплом про освіту обов'язковий, коли приймають на роботу лікаря, викладача вищого навчального закладу та ін.

Довідку про медичний огляд обов'язково подають:

- 1) неповнолітні працівники;
- 2) працівники, які приймаються на роботу на підприємства зі шкідливими, важкими чи небезпечними умовами праці;
- 3) працівники харчової промисловості, підприємств водопостачання, дитячих установ тощо.

Трудові договори поділяються на групи за трьома ознаками: формою, строками і змістом. За першою ознакою трудові договори поділяють на усні й письмові. За другою ознакою трудові договори поділяють на такі:

- 1) на невизначений строк;
- 2) на визначений строк, установлений чинним законодавством;
- 3) на час виконання певної роботи.

Третя ознака уможливорює класифікацію трудових договорів за змістом: договори за конкурсом, з виборними працівниками, за суміщенням, сумісництвом. На відміну від поняття трудового договору визначення переведення працівника на іншу роботу в законодавстві України про працю не закріплене. У результаті переведення змінюються не всі, а тільки суттєві умови, що торкаються інтересів працівника. Така ознака переведення відрізняє його від переміщення та усунення робітника чи службовця від роботи.

Залежно від строків переведення класифікуються на постійні й тимчасові, залежно від місця – на такі, що відбуваються на тому самому підприємстві, і такі, коли працівника переводять на інше підприємство. Суттєво нове правове явище щодо переведень затверджене в новій Конституції України (ст. 43), якою забороняється використання примусової праці.

Будь-які переведення (як тимчасові, так і постійні) здійснюються, як правило, тільки за згодою працівника. Припинення (розірвання) трудового договору охоплює всі можливі випадки закінчення його дії. Розірвання трудового договору означає його припинення шляхом одностороннього волевиявлення (працівником, чи власником, чи на вимогу особи, яка не є стороною трудового договору).

Підстави для припинення трудового договору поділяються на чотири групи:

- 1) за угодою сторін;
- 2) з ініціативи працівника;
- 3) з ініціативи власника або уповноваженого ним органу;
- 4) з ініціативи третьої особи, яка не є стороною трудового договору.

До характерних ознак припинення трудового договору за угодою сторін належать:

- 1) можливість розірвання будь-якого виду трудового договору;
- 2) вияв ініціативи будь-якої із сторін і в будь-який час;
- 3) відсутність строку дії досягнутої угоди про розірвання трудового договору.

До специфіки припинення трудового договору з ініціативи працівника належать такі ознаки:

- 1) виявлення ініціативи тільки самого працівника;
- 2) обов'язкове письмове попередження власника про розірвання договору в строк;
- 3) наявність трудового договору, укладеного на невизначений строк.

Строковий трудовий договір може бути припинений достроково з ініціативи працівника тільки з таких поважних причин:

- 1) хвороба працівника, що унеможлиблює виконання роботи;
- 2) порушення власником законодавства про працю, колективного договору чи угоди сторін;
- 3) наявність інших поважних причин (переїзд до іншої місцевості, догляд за хворою дитиною тощо).

Особливості має й третя група підстав припинення трудового договору з ініціативи власника, тобто другої його сторони. По-перше, закон чітко визначає два види підстав – загальні й додаткові.

Загальні підстави передбачені ст. 40 КЗпП України. До них належать:

- 1) зміни в організації виробництва та праці, в тому числі ліквідація, реорганізація або перепрофілювання підприємства (установи, організації), скорочення чисельності або штату працівників;
- 2) виявлення невідповідності працівника займаній посаді або виконуваним роботам;
- 3) систематичне невиконання працівником трудових обов'язків без поважних причин;
- 4) прогул без поважних причин, у тому числі відсутність на роботі більше трьох годин протягом робочого дня;
- 5) нез'явлення на роботу протягом більш як чотирьох місяців унаслідок тимчасової непрацездатності;
- 6) поновлення на роботі працівника, який раніше виконував цю роботу;
- 7) поява на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння;
- 8) учинення розкрадання за місцем роботи (в тому числі дрібного) майна власника.

До додаткових підстав припинення трудового договору з ініціативи власника згідно зі ст. 41 КЗпП України належать:

- 1) одноразове грубе порушення трудових обов'язків керівником підприємства (установи, організації), його заступниками, головним

бухгалтером підприємства, його заступниками, службовими особами митних органів, державних податкових інспекцій, контрольно-ревізійної служби та органів державного контролю за цінами;

2) дії з вини працівника, який безпосередньо обслуговує грошові або товарні цінності, якщо ці дії дають підстави для втрати довіри до нього з боку власника;

3) учинення працівником, який виконує виховні функції, аморального проступку несумісного з продовженням даної роботи.

До четвертої групи підстав припинення трудового договору належать вимоги третіх осіб, які не є стороною трудового договору. Такими особами є профспілкові органи, судові органи, військові комісаріати, батьки або особи, які їх замінюють, але тільки стосовно неповнолітніх працівників.

У разі припинення трудового договору не з вини працівника законом гарантується виплата вихідної допомоги, тобто відповідної грошової суми. Ст. 44 КЗпП України передбачає, що вихідна допомога в розмірі не менше середнього місячного заробітку виплачується в разі припинення трудового договору в таких випадках:

1) відмови працівника від переведення на роботу до іншої місцевості разом з підприємством чи від продовження роботи у зв'язку зі зміною істотних умов праці (п. 6 ст. 36 КЗпП України);

2) звільнення працівника з роботи з ініціативи власника у зв'язку зі змінами в організації виробництва та праці (п. 1 ст. 40 КЗпП України);

3) виявлення невідповідності працівника займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації або за станом здоров'я, що перешкоджає продовженню роботи (п. 2 ст. 40 КЗпП України);

4) поновлення на роботі працівника, який раніше виконував цю роботу (п. 6 ст. 40 КЗпП України);

5) порушення власником або уповноваженим ним органом законодавства про працю, умов колективного або трудового договору.

Вихідна допомога виплачується в розмірі не менше двомісячного середнього заробітку в разі призову або вступу працівника на військову службу чи направлення на альтернативну (невійськову) службу (п. 3 ст. 36 КЗпП).

У розмірі, передбаченому колективним договором, але не менше тримісячного середнього заробітку вихідна допомога виплачується в разі звільнення через порушення власником або уповноваженим ним органом законодавства про охорону праці, умов колективного договору з цих питань (ст. 38, 39 КЗпП України).

9. Робочий час

Робочий час – це встановлений законом або на його основі час (неповний робочий час), коли працівник повинен бути на робочому місці й виконувати обумовлену трудову функцію.

Тривалість робочого часу, яку можна поділити на такі види:

1) нормальна тривалість робочого часу, що не може перевищувати 40 годин на тиждень (ч. 1 ст. 50 КЗпП України);

2) скорочений робочий час, який за тривалістю менше нормального, але з оплатою праці як за нормальну тривалість і має такі особливості: встановлюється лише законом, поширюється тільки на окремі категорії працівників (з урахуванням їх віку, умов та інтенсивності праці, специфіки трудових функцій тощо). Зокрема, для неповнолітніх тривалість робочого часу встановлюється 36 годин на тиждень, а для осіб віком 15-16 років і учнів віком 14-15 років, які працюють, – 24 години на тиждень, для працівників, які працюють у несприятливих умовах (шкідливих, важких), залежно від рівня шкідливого впливу на їхнє здоров'я, і для інших тривалість робочого часу встановлюється 24 години на тиждень.

Має певні особливості й такий вид робочого часу, як неповний робочий час, який менший за нормальний нормований і скорочений. Як правило, неповний робочий час встановлюється як під час прийняття на роботу, так і пізніше. Характерні ознаки цього виду робочого часу:

1) як правило, він встановлюється за угодою сторін трудового договору;

2) оплата праці здійснюється згідно з нормами виробітку чи залежно від відпрацьованого часу;

3) обсяг трудових прав працівників не обмежується;

4) може встановлюватись як неповний робочий день і як неповний робочий тиждень;

5) для окремих працівників власник зобов'язаний встановити неповний робочий час (це вагітні жінки, а також жінки, які мають дитину віком до 14 років або дитину-інваліда).

Ненормований робочий день – це особливий режим праці. Він встановлюється для окремих категорій працівників (керівників підприємств, структурних підрозділів, юрисконсультів та ін.), коли тривалість їхньої праці не піддається точному обліку, а робота виконується понад нормальну тривалість робочого дня без додаткової оплати й без компенсації відгулом, а лише додатковою відпусткою тривалістю до семи календарних днів.

Нічний робочий час визначається законом з 10 години вечора до 6 години ранку (ст. 55 КЗпП України) і має таку особливість, як заборона залучати до роботи в нічний час вагітних жінок і жінок, які мають дітей до трьох років, осіб, молодших 18 років.

Облік робочого часу повинен здійснювати власник підприємства. Існують такі види обліку робочого часу:

1) щоденний, коли працівник має однакову тривалість щоденної роботи;

2) щотижневий, коли кожного тижня однаково реалізується тижнева норма робочих годин (наприклад, 40, 24, 6 чи менше);

3) підсумковий (місячний, квартальний, річний, але з таким розрахунком, щоб тривалість робочого часу на тиждень не перевищувала 40 годин).

10. Час відпочинку

Кожен, хто працює, має право на відпочинок (ст. 45 Конституції України 1996 року). Це право забезпечується різними способами, найголовніші з яких:

- 1) надання днів щотижневого відпочинку;
- 2) щорічна оплачувана відпустка;
- 3) встановлення скороченого робочого дня.

Час відпочинку – частина календарного часу, коли працівник вільний від виконання трудової функції і має право використовувати його за власним розсудом. До видів часу відпочинку належать:

- 1) перерви протягом робочого дня чи зміни;
- 2) щоденний відпочинок між робочими днями (змінками);
- 3) щотижневі вихідні дні;
- 4) щорічні святкові й неробочі дні;
- 5) щорічні відпустки.

Найтривалішою і найпоширенішою є щорічна відпустка, до якої належать:

- 1) основна;
- 2) додаткова за роботу в шкідливих та важких умовах праці та за особливий характер праці;
- 3) інші додаткові, передбачені законодавством.

Основна щорічна відпустка не може тривати менше 24 календарних днів. Надається вона працівникові за відпрацьований робочий рік, який відлічується з дня укладення трудового договору. Право на основну чи додаткову відпустку в перший рік роботи працівник має після шести місяців безперервної праці на даному підприємстві, а за другий і наступні роки щорічні відпустки надаються в будь-який час відповідно до графіка черговості надання відпусток.

11. Правове регулювання оплати праці

Заробітна плата – це винагорода (обчислена, як правило, у грошовому вираженні), яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу (ст. 1 Закону України «Про оплату праці»).

На відміну від загального поняття заробітної плати основна заробітна плата – це винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування) і посадових обов'язків, тобто у вигляді тарифної ставки (окладу), відрядних розцінок для робітників чи посадових окладів для службовців.

Додаткова заробітна плата – винагорода за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці (доплати, надбавки, гарантійні та компенсаційні виплати тощо).

У ст. 23 Закону України «Про оплату праці» від 24 березня 1995 року визначено три форми виплати заробітної плати. За першою формою заробітна плата виплачується працівникам у грошових знаках, що мають законний обіг на території України. Другою формою є можливість її виплати банківськими чеками. Третя форма, як виняток, припускає можливість виплати заробітної плати натурою, але вона має реалізуватися через колективні договори й тільки частково.

Системи оплати праці поділяються на види залежно від того, що береться за основу виміру праці. Так, якщо оплата праці нараховується за встановлений відпрацьований час, то це погодинна система оплати праці. Нарахування ж заробітної плати за кількість виробленої продукції належної якості називають відрядною системою заробітної плати. Обидві системи мають певні різновиди. Наприклад, відрядна система поділяється на пряму відрядну, відрядно-прогресивну, відрядно-преміальну і акордну. Погодинна ж система оплати праці поділяється на погодинну, поденну і помісячну.

ТЕМА 6. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

План.

- 1. Основні поняття і система кримінального права України. Функції і принципи кримінального права.**
- 2. Характеристика Кримінального кодексу України. Структура**
- 3. кримінального-правової норми.**
- 4. Кримінальна відповідальність та її підстави. Поняття кримінальної відповідальності.**
- 5. Поняття злочину та його ознаки.**
- 6. Поняття складу злочину. Ознаки складу злочину. Поняття кваліфікації злочинів.**
- 7. Стадії злочину.**
- 8. Співучасть у злочині. Види співучасників. Види злочинних груп. особливість кримінальної відповідальності при співучасті.**
- 9. Добровільна відмова від вчинення злочину. Особливість кримінальної відповідальності при добровільній відмові від вчинення злочину.**
- 10. Кримінальне покарання. Поняття та ознака. Система кримінальних покарань.**
- 11. Особливості кримінальної відповідальності й покарання неповнолітніх. Вік кримінальної відповідальності та злочини, за які встановлена кримінальна відповідальність неповнолітніх.**

1. Основні поняття і система кримінального права України.

Функції і принципи кримінального права

Теорія кримінального права – це вчення про злочин, вчення про склад злочину, вчення про покарання, вчення про кримінальну відповідальність за конкретні злочини тощо.

Кримінальні закони видаються тільки Верховною Радою України. Ніякі інші державні органи або посадові особи не правомочні видавати норми кримінального права.

Кримінальне право має властивий тільки йому предмет і метод правового регулювання – це метод правової охорони суспільних цінностей і відносин.

Злочин і покарання – дві головні інституції кримінального права.

Кримінальне право має загальнообов'язкову нормативність, формальну визначеність і державну забезпеченість, а також властиві йому предмет і метод правового регулювання.

Кримінальне право як галузь права являє собою сукупність (систему) юридичних норм, прийнятих Верховною Радою України, що встановлюють, які суспільно небезпечні діяння є злочинами і які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили. Основна функція кримінального права – охоронна. Воно охороняє відносини, що регулюються або виникають в інших галузях права .

Кримінальному праву властива також регулятивна функція, яка полягає в тому, що спеціальні норми кримінального права дозволяють державним органам не притягати особу до відповідальності або до виконання покарання, забороняючи їй вчинювати суспільно небезпечні дії (бездіяльність), у той самий час вимагають правомірної поведінки після вчинення злочину. Норми кримінального права зокрема регулюють поведінку людини у ризикованих ситуація (необхідна оборона) що виключає відповідальність при правомірному захисті від злочинного посягання, звільнення від кримінальної відповідальності, погашення і зняття судимості.

Кримінальне право виконує запобіжну функцію, про що свідчить недопущення порушення кримінально-правових норм свідомими громадянами. Кримінальному праву притаманний принцип особистої відповідальності. Суб'єктом злочину, тобто особою, яка може нести кримінальну відповідальність, є лише фізична особа, яка обов'язково є осудною. Покарання має персональний, особистий характер і може застосовуватися тільки до конкретної особи, яка визнана судом винною у вчиненні злочину. Важливим принципом кримінального права є також принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності й покарання. Кримінальна відповідальність і призначення покарання максимально конкретизовані й індивідуалізовані, виходячи з конкретних обставин вчиненого злочину з урахуванням особи винного.

2. Характеристика Кримінального кодексу України. Структура кримінально-правової норми

Верховною Радою України 5 квітня 2001 р. був прийнятий новий Кримінальний кодекс України, що набрав чинності з 1 вересня 2001 р.

Концептуальними положенням Кримінального кодексу є:

1) кримінально-правова охорона основ національної безпеки України, особи, її прав і свобод, власності й правового порядку від злочинних посягань;

2) закріплення єдності законодавчого встановлення кримінальної відповідальності (такі норми зосереджуються лише в Кримінальному Кодексі);

3) встановлення юридичного складу злочину в діях особи, що фіксується в кримінально-правовій нормі;

4) закріплення особистої і винної відповідальності;

5) посилення відповідальності за вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів і посилення боротьби з організованою злочинністю;

6) урізноманітнення кримінально-правового впливу, що сприяє справедливості кари залежно від тяжкості вчиненого злочину й особи засудженого;

7) істотне зниження санкцій порівняно зі старим Кримінальним кодексом;

8) можливість звільнення від кримінальної відповідальності (при дієвому каятті, примиренні з потерпілим у справах про злочини невеликої тяжкості тощо), а також звільнення від покарання (наприклад, з певними випробуваннями, при умовно-достроковому звільненні тощо);

9) відмова від покарання у вигляді смертної кари і заміна її довічним позбавленням волі;

10) заохочення позитивної посткримінальної поведінки (наприклад, звільнення від відповідальності учасника організованої групи, який повідомив в органи влади про діяльність цієї групи і сприяв її розкриттю тощо);

11) пом'якшення відповідальності неповнолітніх порівняно з дорослими злочинцями.

Кримінальний кодекс України поділено на Загальну й Особливу частини. Загальна частина передбачає кримінально-правові норми узагальненого характеру, в яких відображаються підстави кримінальної відповідальності, чинність закону в часі й просторі, поняття злочину та його види, співучасть у злочині, повторність і рецидив злочинів тощо. Особлива частина передбачає конкретизовані норми про відповідальність за окремі злочини й зазначені покарання щодо осіб, які їх вчинили.

Загальна частина чинного Кримінального кодексу України складається з 15 розділів: «Загальні положення», «Закон про кримінальну відповідальність», «Злочини, його види та стадії», «Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт злочину)», «Вина та її форми», «Співучасть у злочині», «Повторність, сукупність і рецидив злочинів»,

«Обставини, що виключають злочинність діяння», «Звільнення від кримінальної відповідальності», «Покарання та його види», «Призначення покарання», «Звільнення від покарання та його відбування», «Судимість», «Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування», «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх».

Особлива частина включає 20 розділів, систематизованих за групами охоронюваних споріднених суспільних відносин:

1) кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України;

2) кримінальна відповідальність за злочини проти життя і здоров'я особи;

3) протиправні діяння, що посягають на права, свободи й інтереси особи в сфері статевого життя – статеву свободу та статеву недоторканність;

4) протиправні діяння, що посягають на гарантовані Конституцією України свободу здійснення політичних, трудових, житлових, авторських прав, права на освіту, безоплатну медичну допомогу та інші особисті права людини і громадянина;

5) злочини проти власності – протиправні діяння, що вчинюються, як правило, з корисливих мотивів і порушують право власності (володіння, користування та розпорядження майном) та спричинюють майнову шкоду приватній особі, колективу або державі.

Норми Особливої частини встановлюють кримінальну відповідальність за окремі види злочинів, тому їхня структура однорідна і складається, як правило, з двох елементів – диспозиції і санкції.

Диспозицією називається частина норми Особливої частини, в якій визначається зміст (юридичний склад) злочинного діяння. За вчинений злочин у законі залежно від його суспільної небезпечності встановлено певну санкцію. У санкції визначаються вид і розмір покарання. За видом і розміром покарання можна встановити, якої тяжкості злочин вчинено – особливо тяжкий, тяжкий чи середньої або невеликої тяжкості (ст. 12 КК).

У Кримінальному кодексі України застосовуються відносно-визначені й альтернативні санкції. Відносно-визначеною є санкція, що має один вид покарання і вказує його нижчу й вищу межі. Розрізняють два види відносно-визначених санкцій:

1) з нижчою (мінімумом) і вищою (максимумом) межами покарання (на строк «від» і «до»);

2) максимумом покарання (на строк «до»).

Альтернативною є санкція, в якій міститься вказівка на два або кілька видів покарань, з яких суд обирає лише одне. Значна частина санкцій у чинному Кримінальному кодексі України є альтернативними.

3. Кримінальна відповідальність і її підстави.

Поняття кримінальної відповідальності

Кримінальна відповідальність – це один з видів юридичної відповідальності. Вона є відповідальністю ретроспективною, тобто відповідною реакцією держави на вчинене в минулому порушення права. Її можна визначити як право держави обмежувати права і свободи людини. Кримінальна відповідальність характеризується тим, що:

1) органи правосуддя мають визнати особу винною у вчиненні злочину, як наслідок – цю особу примушують виконувати негативну правову роль у суспільстві й державі;

2) державна оцінка вчиненого злочину має вираження в осуді злочинця та його діяння в обвинувальному вирокі суду;

3) вид і міра обмежень особистого (наприклад, позбавлення волі), майнового (наприклад, стягнення штрафу) або іншого характеру (наприклад, позбавлення права обіймати певні посади) обирається за встановленими межами відповідальності за вчинений злочин;

4) особа відповідає тільки за реальне вчинення злочину, за який встановлена відповідальність у кримінальному законі.

Кримінальна відповідальність – це особлива правова роль особи (власне її обов'язок) при вчиненні злочину отримати державний осуд, а також обмеження особистого, майнового чи іншого характеру, що визначається обвинувальним вирокі суду. Ніхто не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за один злочин більше одного разу. Це положення відповідає ч. 1 ст. 61 Конституції України.

4. Поняття злочину та його ознаки

У кримінальному праві поняття злочину, є фундаментальною категорією, оскільки вчення про нього лежить в основі всіх кримінально-правових норм.

Частина 1 ст. 11 КК передбачає: «Злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину». У ч. 2 зазначеної статті закріплені три ознаки злочину:

1) суспільна небезпечність діяння;

2) винність особи;

3) передбаченість діяння в законі про кримінальну відповідальність

Перші дві ознаки – суспільна небезпечність і винність – є матеріальними, що розкривають соціально-психологічну природу злочину, третя – формальна, що відбиває юридичну природу злочину, тобто його протиправність.

Суспільна небезпечність злочину полягає в тому, що при цьому завдається шкода відносинам, які охороняються кримінальним законом, або міститься реальна небезпека заподіяння такої шкоди.

Кримінальна відповідальність настає тільки за наявності вини, за якою особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути

піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Протиправність – це формальна ознака злочину. Вона означає обов'язкову наявність його в кримінальному законі на момент вчинення злочину.

Одним з елементів протиправності є караність злочину. Караність злочину впливає із суспільної небезпечності й протиправності діяння. Діяння є кримінально караним тому, що воно суспільно небезпечне і передбачене кримінальним законом саме як злочин.

5. Поняття складу злочину. Ознаки складу злочину. Поняття кваліфікації злочинів

Законодавець виділяє з усієї сукупності ознак протиправної поведінки лише ті, які характеризують той чи інший злочин, найбільш значущі, типові, що однаково притаманні всім злочинам даного виду (усім крадіжкам, пограбуванням, хуліганствам тощо). У новому Кримінальному кодексі міститься 702 склади злочинів.

Об'єкт злочину відображає те, на що завжди посягає злочин, чому або кому він заподіює певну шкоду.

Об'єктивна сторона – це зовнішня сторона діяння. Вона виражається в дії чи бездіяльності, якою заподіюється шкода чи створюється загроза заподіяння шкоди суспільним відносинам.

Суб'єкт злочину – це фізична особа, яка вчиняє злочин. Відповідно до ст. 18 КК суб'єктом злочину є фізична особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність.

Юридичні особи (підприємства, організації, установи, політичні партії, громадські організації і т. ін.) не можуть бути суб'єктами злочинів.

Кримінальна відповідальність, за загальним правилом, настає з 16 років (ч. 1 ст. 22), а за окремі злочини, перелік яких наведений у ч. 2 ст. 22 (наприклад, убивство, розбій, зґвалтування), відповідальність встановлюється з чотирнадцяти років.

Суб'єктивна сторона – це внутрішня сторона злочину, яка охоплює психічні процеси, свідомість, волю особи в момент вчинення злочину. Ознаками суб'єктивної сторони є вина, мотив і мета злочину. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого складу злочину є вина особи. Вина – це психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності й наслідків вчинку, виражене у формі умислу чи необережності (ст. 23 КК).

Кримінальний кодекс України передбачає умисел і два його види – прямий і непрямий (ст. 24 КК). При прямому умислі особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачає його суспільно небезпечні наслідки і бажає їх настання. Наприклад, ухиляючись від призову на строкову військового службу (ст. 335 КК) особа знає про призов, але не бажає виконувати свій конституційний обов'язок. При непрямому умислі особа усвідомлює

суспільно небезпечний характер свого діяння (дії чи бездіяльності), передбачає його суспільно небезпечні наслідки. Вона прямо не бажає, але допускає настання цих наслідків.

Кримінальна відповідальність можлива й за необережне вчинення протиправної дії або бездіяльність. Зміст необережності (ст. 25 КК) включає її два види: злочинну самовпевненість і злочинну недбалість.

Злочинна самовпевненість полягає у специфічному ставленні суб'єкта злочину до суспільно небезпечних наслідків діяння у вигляді передбачення нею їх настання, але легковажного розраховування на їх відвернення. Злочинна недбалість має місце тоді, коли особа взагалі не передбачає навіть можливості настання суспільно небезпечних наслідків, але внаслідок обставин повинна була їх передбачити.

6. Стадії злочину

Стадії вчинення злочину – це певні етапи його здійснення, які істотно різняться між собою ступенем реалізації злочинного наміру, характером діяння (дії або бездіяльності) та моментом закінчення.

У Кримінальному кодексі України визнаються злочинними і караними три стадії вчинення злочину:

- 1) готування до злочину;
 - 2) замах на злочин, що разом із готуванням до злочину становить незакінчений злочин;
 - 3) закінчений злочин.
- Замах на злочин має місце тоді, коли:
- 4) вчинено діяння, безпосередньо спрямоване на вчинення певного злочину;
 - 5) злочин не доведений до кінця;
 - 6) причини закінчення злочину не залежать від волі винного.

7. Співучасть у злочині. Види співучасників . Види злочинних груп. Особливість кримінальної відповідальності при співучасті

Співучастю у злочині визнається умисна спільна участь кількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину (ст. 26 КК). При співучасті об'єднуються кілька осіб і вчиняють злочин спільно і навмисно.

Розрізняють такі види співучасників: виконавець (співвиконавець), організатор, підбурювач, пособник (ст. 27 КК).

Виконавцем (співвиконавцем) вважається особа, яка безпосередньо або шляхом використання інших осіб, що не є суб'єктами злочину, вчинила конкретний злочин.

Організатором визнається особа, яка організувала вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням (ч. 3 ст. 27КК).

Підбурювачем вважається особа, яка схилила іншого співучасника до вчинення злочину. Способи підбурювання можуть бути різні (умовляння, підкуп, погрози, примус або інші подібні дії, наприклад

вказівки, наказ тощо), але їх об'єднує те, що в результаті в інших співучасників виникає бажання, рішучість учинити злочин.

Пособником визнається особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками. У кримінальному праві розрізняють просту і складну форми співучасті, під якими розуміють об'єднання співучасників за виконуваними ролями і за стійкістю зв'язків між ними.

Проста співучасть (співвиконавство, співвинність) має місце там, де всі співучасники є виконавцями злочину і, отже, всі вони виконують однорідну роль.

При складній співучасті (співучасті з розподілом ролей) співучасники виконують різні ролі.

За стійкістю зв'язків, а також стійкістю умислу розрізняють вчинення злочину різними злочинними групами:

- 1) групою осіб;
- 2) групою осіб за попередньою змовою;
- 3) організованою групою;
- 4) злочинною організацією.

Вчинення злочину організованою групою можливе тоді, коли в його готуванні або вчиненні брали участь три і більше осіб, які раніше зорганізувалися у стійке об'єднання саме для вчинення злочину або злочинів.

8. Добровільна відмова від вчинення злочину. Особливість кримінальної відповідальності при добровільній відмові від вчинення злочину

Добровільною відмовою вважається остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замаху на злочин, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця (ч. 1. ст. 17 КК). При закінченому злочині добровільної відмови бути не може. Якщо особа відмовилася добровільно від доведення злочину до кінця, то вона може бути притягнута до кримінальної відповідальності лише за умови, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого злочину (ч. 2 ст. 17 КК).

Поняття добровільної відмови складається з таких ознак:

- 1) остаточне припинення особою готування до злочину;
- 2) відмова від вчинення злочину з волі самої особи;
- 3) розуміння особою можливості доведення злочину до кінця.

9. Кримінальне покарання. Поняття і ознака. Система кримінальних покарань

Кримінальне покарання є необхідним засобом охорони держави, суспільства і безпеки особи від злочинів. У боротьбі зі злочинністю кримінальне покарання має кілька функцій:

1) воно є формою державного правомірного примусу, загроза застосування якого стримує правопорушників;

2) реальне виконання кримінального покарання, впровадження конкретних правообмежувальних процедур до винних осіб чинить сильний вплив як на самого винного, так і на його оточення.

Покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого (ч. 1 ст. 50 КК). Покарання є своєрідним мотиватором законотворчої поведінки. Застосування покарання є одним із завершальних етапів кримінальної відповідальності, юридичним наслідком злочину. Покарання має публічний характер і може бути застосоване тільки за вироком суду від імені держави.

Система покарань містить такі їхні види:

- 1) штраф;
- 2) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу;
- 3) позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю;
- 4) громадські роботи;
- 5) виправні роботи;
- 6) службові обмеження для військовослужбовців;
- 7) конфіскація майна;
- 8) арешт;
- 9) обмеження волі;
- 10) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців;
- 11) позбавлення волі на певний строк;
- 12) довічне позбавлення волі.

Отже в КК України (ст. 51) передбачено 12 видів покарань.

За порядком призначення покарання поділяються на три групи:

- 1) основні покарання;
- 2) додаткові покарання;
- 3) покарання, що можуть призначатися і як основні, і як додаткові (ст. 52 КК).

До основних покарань відносять:

1) громадські роботи (ст. 56 КК) – встановлюються на строк від 60 до 240 годин і відбуваються не більш як чотири години на день;

2) виправні роботи (ст. 57 КК) – призначаються на строк від шести місяців до двох років і обов'язково супроводжуються відрахуванням із суми заробітку засудженого в доход держави в межах від 10 до 20 відсотків заробітку засудженого;

3) службові обмеження для військовослужбовців (ст. 58 КК) – встановлюються на строк від шести місяців до двох років із відрахуванням у доход держави від 10 до 20 відсотків грошового забезпечення, одержаного засудженим;

- 4) арешт (ст. 60) на строк від одного до шести місяців;
- 5) обмеження волі (ст. 61) на строк від одного до п'яти років з утриманням в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства з обов'язковим залученням до праці;
- 6) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (ст. 62) від шести місяців до двох років;
- 7) позбавлення волі на певний строк (ст. 63) – на строк від одного до п'ятнадцяти років і відбувається в кримінально-виконавчих установах;
- 8) довічне позбавлення волі (ст. 64) – воно замінило смертну кару актом помилування, довічне позбавлення волі може бути замінене позбавленням волі на строк не менше 25 років (ст. 87).

До додаткових покарань відносять:

- 1) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (ст. 54) – безстрокове;
- 2) конфіскацію майна (ст. 59) – призначається лише у випадках, прямо передбачених у санкціях статті за тяжкі й особливо тяжкі корисливі злочини.

Покараннями, що можуть призначатися і як основні, і як додаткові є:

- 1) штраф (ст. 53) – встановлюється у межах від 30 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Неоподатковуваний мінімум доходу громадян дорівнює 17 грн., в окремих випадках може бути встановлений більший розмір штрафу;
- 2) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 55) – на строк від двох до п'яти років як основне і від одного до трьох років як додаткове покарання.

Призначення покарання здійснюється судом за певними критеріями:

- 1) покарання призначається в межах санкції статті;
- 2) суд повинен врахувати положення Загальної частини Кримінального Кодексу України (ступінь і характер вини тощо);
- 3) суд повинен особливо врахувати ступінь тяжкості злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання.

10. Особливості кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх. Вік кримінальної відповідальності та злочини, за які встановлена кримінальна відповідальність неповнолітніх

Неповнолітні за кримінальним законом отримують особливий правовий статус. По-перше, кримінальній відповідальності підлягають ті неповнолітні, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. По-друге, у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років підлягають кримінальній відповідальності не всі особи, що вчинили злочини, а лише ті, які вчинили найнебезпечніші злочини:

- 1) проти життя і здоров'я особи - умисне вбивство (статті 115-117 КК), умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122);

2) проти статевої свободи й статевої недоторканості особи – зґвалтування (ст. 152), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153);

3) проти основ національної безпеки, зокрема, посягання на державного чи громадського діяча (ст. 112), диверсію (ст. 113);

4) проти волі, честі й гідності особи. Наприклад захоплення заручників (ст. 147);

5) проти власності – крадіжку (ст. 185), пограбування (ст. 186), розбій (ст. 187), вимагання (ст. 189), умисне знищення або пошкодження майна (ч. 2 ст. 194);

б) проти громадської безпеки – бандитизм (ст. 257), терористичний акт (ст. 258);

7) дії, передбачені частинами 1 і 3 ст. 262 з викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем у складі організованої групи чи вимагання цих предметів поєднане з насильством, небезпечним для життя;

8) проти безпеки руху та експлуатації транспорту – пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277), угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (ст. 278), незаконне заволодіння транспортним засобом (частини 2 і 3 ст. 289);

9) проти громадського порядку й моральності – хуліганство (ст. 296);

10) злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів – викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем;

11) злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян – посягання на життя державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348), погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу, пов'язані із заподіянням йому або близьким родичам тяжкого тілесного ушкодження (ч. 3 ст. 345), погрозу або насильство щодо державного чи громадського діяча, що призвело до спричинення йому тяжких тілесних ушкоджень (ч. 3 ст. 346), небезпечні дії (підпал, вибух тощо), що спрямовані на знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ч. 2 ст. 347), захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349), умисне нанесення побоїв або заподіяння легкого чи середньої тяжкості тілесного ушкодження, тяжкого тілесного ушкодження службовій особі або громадянину, який виконує громадський обов'язок,

або їхнім близьким (частини 2 і 3 ст. 350), умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом (ч. 2 ст. 252);

12) злочини проти правосуддя, зокрема посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (статті 379, 400), погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного, захисника чи представника особи (частини 2 і 3 ст. 377, частини 2 і 3 ст. 398), умисне знищення шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом майна судді, народного засідателя чи присяжного, захисника чи представника особи (ч. 2 ст. 378, частини 2 та 3 ст. 399);

13) злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку – посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443).

Санкції за їх вчинення є досить диференційованими, зокрема серед злочинів, що належать до середньої тяжкості, санкції складають від 2 до 5 років, серед тяжких злочинів вони є досить великими і коливаються у межах від 5 до 10 років, особливо тяжких злочинів – від 10 років позбавлення волі.

Вчинення злочину в неповнолітньому віці є обставиною, що пом'якшує покарання. Ця норма кримінального права свідчить про намір законодавця пом'якшити відповідальність неповнолітніх порівняно з дорослими правопорушниками. До неповнолітніх, які вчинили злочин поряд із загальними підставами кримінальної відповідальності, передбачено певні особливості кримінальної відповідальності та покарання. Усі ці особливості вміщені в окремому розділі Кримінального кодексу України і стосуються:

1) звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності (ст. 97, ч. 2 ст. 106);

2) видів і призначення покарання (статті 98-103);

3) звільнення від покарання та його відбування (статті 104-107);

4) погашення і зняття судимості (ст. 108).

У КК України передбачено два види звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності:

1) звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97);

2) звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 106).

До примусових заходів виховного характеру належать:

1) застереження;

2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;

3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, або під нагляд педагогічного чи трудового колективу . за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання;

4) покладення на неповнолітнього, який досяг 15-річного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків;

5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років.

Звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строку давності. Стаття 106 КК України передбачає особливості звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строку давності притягнення до такої відповідальності. Загальні підстави застосування інституту давності притягнення до кримінальної відповідальності передбачені в ст. 49 (закінчення передбачених законом строків після вчинення злочинів і до набрання вироком законної сили, невчинення під час цих строків нового злочину, відсутність ухилення від слідства або суду).

Застосовуючи давність, суд повинен врахувати всі особливості щодо неповнолітніх. У КК України (ч. 2 ст. 106) передбачено такі строки давності:

- 1) два роки – у разі вчинення злочину невеликої тяжкості;
- 2) п'ять років – у разі вчинення злочину середньої тяжкості;
- 3) сім років – у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

У Кримінальному кодексі України наведено вичерпний перелік тих покарань, що можуть бути застосовані до неповнолітнього, а саме:

1) штраф (ст. 99) – встановлюється в межах до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і застосовується тільки до неповнолітніх, що мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення;

2) громадські роботи (ч. 1 ст. 100) – на строк від 11 до 20 годин, полягають у виконанні робіт у вільний від навчання чи основної роботи час тривалістю не більше двох годин на день;

3) виправні роботи (ч. 2 ст. 100) – на строк від двох місяців до одного року з відрахуванням у дохід держави в межах від п'яти до десяти відсотків заробітку;

4) арешт (ст. 101) – тримання в умовах ізоляції на строк від 15 до 45 діб;

5) позбавлення волі на певний строк (ст. 102) – призначається на строк не більше 10 років, а за особливо тяжкий злочин — на строк до 15 років. При цьому позбавлення волі не може бути призначене неповнолітньому, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості.

Залежно від тяжкості злочину, за який засуджено неповнолітнього, позбавлення волі може бути призначене (ч. 3 ст. 102):

- 1) за вчинений повторно злочин невеликої тяжкості – на строк не більше двох років;
- 2) за злочин середньої тяжкості – на строк не більше чотирьох років;
- 3) за тяжкий злочин – на строк не більше семи років;
- 4) за особливо тяжкий злочин – на строк не більше десяти років;
- 5) за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини, – на строк до 15 років.

Неповнолітні, засуджені до позбавлення волі, відбувають його у спеціальних виховних установах, максимально для них пристосованих.

Особливим є порядок призначення покарання неповнолітнім. Суд, призначаючи покарання неповнолітньому, повинен враховувати умови його життя і виховання, вплив дорослих, рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітнього.

Судова практика йде частіше шляхом застосування до неповнолітніх пільгових інститутів кримінального права, наприклад призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК).

ТЕМА 7. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

План.

- 1. Поняття та особливості сучасного міжнародного права.**
- 2. Система міжнародного права.**
- 3. Джерела міжнародного права.**

1. Поняття та особливості сучасного міжнародного права

Міжнародне право виникло внаслідок реальних суспільних процесів. Вже на ранніх стадіях розвитку первісні общини і племена не існували відокремлено, а були об'єднані неписаними родовими законами. Перші звичаєві норми зароджувалися ще в період первіснообщинного ладу, до становлення державності. Поява ж міжнародного права в сучасному його розумінні як права міждержавного прямо пов'язано з процесами становлення державності.

Сучасне міжнародне право є дуже об'ємним і складним комплексом історичних, доктринальних, юридичних і практичних положень, що характеризують, регулюють, коментують і в цілому визначають міжнародно-правові відносини у світовому співтоваристві. Ці відносини стають усе більш і більш різноманітними, різнобічними, і це, у свою чергу, розширює та ускладнює міжнародне право. Підтвердженнь цьому багато. Зокрема ще на початку ХХ сторіччя коло суб'єктів міжнародного права було обмежене менше ніж трьома десятками держав, а в наш час їхнє число зросло до 200.

Міжнародне право є результатом суспільної практики. З'явившись як засіб усвідомлення людьми (групами, класами) свого матеріального інтересу, особливо в зв'язку з міжнародними відносинами, що постійно

змінюються, воно справляло і справляє величезний вплив на розвиток держав і народів.

Міжнародне право – це система юридичних норм, які регулюють міжнародні відносини з метою забезпечення миру, прав людини і співробітництва, це рішення і правові засоби їх застосування, прийняті повноважними суб'єктами задля реалізації спільних інтересів.

Міжнародне право – це система юридичних принципів і норм договірної і звичаєвого характеру, що виникають у результаті угод між державами й іншими суб'єктами міжнародного спілкування і регулюючих відносини між ними з метою мирного співіснування.

Виходячи з особливої значимості міжнародного права для становлення, розвитку й існування людського співтовариства і світового об'єднання держав, воно має різноманітні трактування, що даються як ученими міжнародниками, так і різними міжнародними органами.

Таким чином, можливо запропонувати узагальнююче трактування міжнародного права, відповідно до котрого міжнародне право – сукупність норм, що виникають у результаті угоди між суб'єктами державного права, що досягається в результаті взаємних поступок і компромісів, із метою підтримки міжнародного правопорядку й організації усіх форм спілкування між державами, реалізація яких забезпечена заходами примусового характеру.

Важливою характерною рисою міжнародного права є те, що воно виступає в якості окремої відособленої правової системи зі своїми галузями й інститутами. Таким чином, воно не є галуззю внутрішньодержавного права і не входить у його правову систему.

Міжнародне право відрізняється від всіх інших правових систем предметом і методами правового регулювання, об'єктом і суб'єктами права, а також засобом нормотворення і забезпеченням виконання розпоряджень міжнародно-правових норм.

Таким чином, міжнародне право можна визначити як особливу правову систему, що регулює міжнародні відносини між його суб'єктами за допомогою юридичних норм, що створюються шляхом фіксованої (договір) або мовчазної вираженої (звичай) домовленості між ними, які забезпечуються примусом, форми, характер та межі якого визначаються в міждержавних угодах.

Характерні риси сучасного міжнародного права:

- заборона застосування сили і загрози силою;
- мирне вирішення міжнародних конфліктів;
- гнучке поєднання універсального, загального, регіонального, локального і партикулярного регулювання міжнародних відносин;
- наявність ефективних механізмів створення, забезпечення і застосування міжнародного права;
- зростання питомої ваги норм, що стосуються прав і свобод людини;
- перерозподіл ряду класичних функцій і повноважень держав за

рахунок відповідних міждержавних організацій;

- гуманізація міжнародного права;
- зростання ролі процесуальних, процедурних компонентів міжнародного права;
- динамізм і взаємодія з іншими системами управління в процесі регулювання міжнародних відносин;
- розширення сфери міжнародно-правового регулювання.

Функції сучасного міжнародного права:

- соціальні функції міжнародного права (стабілізації, зміцнення, забезпечення та ін. відносин між суб'єктами міжнародного права);
- власне юридичні функції (визначення прав і обов'язків суб'єктів міжнародного права стосовно один одного, встановлення статусу різних категорій суб'єктів, їх правосуб'єктності, зміцнення міжнародного права, міжнародної законності, міжнародного правопорядку та ін.);
- функції взаємодії з іншими управлінськими системами, що діють в міжнародній сфері
- функції програмування розвитку міжнародних відносин і міжнародного права (програмування їх розвитку на перспективу, прогнозування параметрів поведінки, суб'єктів міжнародного права, передбачення варіантів напрямів розвитку інших систем, з якими взаємодіє міжнародне право тощо);
- інформаційні функції (забезпечення знаннями про зміст міжнародно-правових актів, вплив на формування міжнародно-правової свідомості та ін.).

2. Система міжнародного права.

Система міжнародного права – це об'єктивно існуюча цілісність внутрішньо взаємозалежних елементів:

- загальноновизнаних принципів;
- норм міжнародного права (договірних і звичайно-правових);
- рішень і рекомендаційних резолюцій міжнародних організацій;
- рішень міжнародних судових органів;
- інститутів міжнародного права.

У процесі створення договірних норм міжнародного права знаходить свій прояв марксистська теорія узгодження воель держав, що лежала в основі радянської доктрини міжнародного нормотворення.

Оскільки переважне число норм міжнародного права створюється державами, що виступають у якості основних авторів міждержавної системи, цю теорію для стислості звичайно називають теорією узгодження воель держав, маючи на увазі, що її положення відносяться і до створення міжнародно-правових норм іншими суб'єктами міжнародного права.

У процесуальнім аспекті більшість міжнародно-правових норм створюється в два етапи:

- 1) узгодження воель суб'єктів міжнародного права щодо правила поведінки;

2) надання суб'єктами міжнародного права згоди на юридичну обов'язковість узгоджених правил поведінки.

I. За змістом і місцем в системі міжнародного права:

У свою чергу, в залежності від обсягу змісту і значення, норми діляться на два види:

а) основні, б) підпорядковані

II. За способом створення і формою існування (за джерелами): договірні, звичаєві;

III. За сферою дії:

а) універсальні, б) партикулярні;

IV. За юридичною силою: імперативні, диспозитивні;

V. За змістом правил поведінки: матеріальні, процесуальні;

VI. За своєю роллю в механізмі міжнародно-правового регулювання: регулятивні, охоронні.

Існують такі інститути міжнародного права, як інститут міжнародного визнання, інститут правонаступництва стосовно договорів, інститут міжнародної відповідальності й інші.

Всі ці елементи системи в різних сполученнях складають галузі міжнародного права. Такі, як галузь морського права, галузь дипломатичного права, галузь права міжнародних договорів та інші. Кожна галузь являє собою самостійну систему, але кожна може вважатися і підсистемою в рамках цілісної, єдиної системи міжнародного права.

3. Джерела міжнародного права.

Джерело міжнародного права – це форма зовнішнього виразу норм міжнародного права, яка створюється шляхом узгодження воель суб'єктів міжнародного права.

Джерелами міжнародного права є міжнародні конвенції, міжнародний звичай, загальні принципи права, судові рішення і доктрини.

Міжнародні конвенції.

На даний час міжнародний договір займає одне із перших місць серед основних джерел міжнародного права. Він є чітко сформульованою угодою держав, зручним засобом формулювання норм, взаємних прав і обов'язків, що дозволяє йому мати певну перевагу над іншими джерелами міжнародного права. А отже, можна сказати, що *міжнародний договір є універсальним джерелом міжнародного права.*

Відповідно до статті 2 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. міжнародний договір «означає міжнародну угоду, яка укладена між державами у письмовій формі і регулюється міжнародним правом, незалежно від того, чи міститься така угода в одному документі, чи в двох або декількох пов'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретної назви». Слід звернути увагу, що у Конвенції говориться про укладення договору у письмовій формі, але разом з тим міжнародна практика свідчить про укладання міжнародних договорів й в усній формі, що фактично не є заборонено вищезазначеною нормою. Усні

договори – це рідкісне явище, але вони наділені такою ж юридичною силою як і письмові договори.

Міжнародні договори містять загальні правила поведінки, не мають персоніфікованого і разового характеру. В міжнародному праві договорами виступають тільки угоди укладені між суб'єктами міжнародного права. Міжнародні договори є обов'язковими для їх учасників.

В залежності від кількості учасників розрізняють договори:

а) двосторонні – укладені тільки двома суб'єктами міжнародного права;

б) багатосторонні – укладені двома і більше суб'єктами (напр., регіональні угоди);

в) універсальні – договори у яких приймають чи можуть приймати участь усі суб'єкти міжнародного права (напр., Статут Організації Об'єднаних Націй).

Сьогодні в міжнародному праві відзначається зростання значення й кількості як двосторонніх договорів так і багатосторонніх. Зокрема, в рамках ООН було укладено більше 200 договорів. Такий ріст зумовлений перш за все необхідністю врегулювання ряду глобальних проблем, що можливо лише на основі спільних дій суб'єктів міжнародного права, в рамках загальних принципів та норм.

У міжнародному договорі (в письмовій формі) визначається мета їх укладання, об'єкт договору, закріплюються права і обов'язки сторін, порядок і умови його вступу в силу, термін дії тощо.

Мета договору – те, що суб'єкти міжнародного права прагнуть здійснити або досягти шляхом укладання.

Об'єктом – усе те, з приводу чого суб'єкти міжнародного права вступають в договірні відносини. При цьому, у якості об'єкта можуть виступати як матеріальні так і нематеріальні блага, дії чи утримання від дій. В міжнародному праві не існує будь-яких обмежень щодо вибору об'єкту міжнародних договорів.

Міжнародний договір уявляє собою міжнародно-правовий акт. Міжнародно-правовим він є оскільки, по-перше, виступає як форма втілення узгодженого волевиявлення не одного, а як мінімум двох учасників міжнародних відносин; по-друге, забезпечується примусовою силою держав, здійснення якої повинно проходити в порядку і у рамках, що передбачені міжнародним правом; по-третє, регулюється міжнародним правом. Слід вказати, що термін «міжнародний договір» є не тільки видовим, але й родовим поняттям, який об'єднує усі різновиди міжнародних договорів. Зокрема, до них слід віднести: акт, пакт, угоду, конвенцію. Усі вони мають однакову юридичну силу.

Міжнародний звичай.

Звичай – одне із найдавніших джерел права. В загальному його розумінні звичай – це визнане державою правило поведінки, яке склалося стихійно внаслідок його фактичного одноманітного застосування протягом

тривалого часу.

В міжнародному праві міжнародний звичай відіграє значну роль як джерело права.

В ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН вказується, що «Суд, який зобов'язаний вирішувати передані йому спори на підставі міжнародного права, застосовує... міжнародні звичаї як доказ загальної практики, визнаної як правова норма».

Отже, для того щоб певне правило поведінки стало міжнародним звичаєм, воно повинно відповідати певним умовам:

- а) одноманітність, повторюваність;
- б) тривалість;
- в) визнання.

Дії держав, направлені на утворення правила поведінки, повинні носити повторюваний характер, бути одноманітними й постійними. Саме за наявності зазначених умов дії держав можуть привести до утворення певного правила поведінки.

Важливою умовою формування міжнародного звичаю є його визнання. Правила поведінки, які склалися в міжнародній практиці повинні набути юридично обов'язкового характеру, бути визнаними учасниками міжнародних відносин. Виникнення певного правила поведінки не вказує на утворення звичаю. Тільки визнання в якості правової норми дає підстави для перетворення його в міжнародний звичай.

Загальні принципи права.

Про загальні принципи міжнародного права вказується в прийнятій Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаннях Націй в 1970 року Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами у відповідності з Уставом Організації Об'єднаннях Націй. У Декларації розкривається їх зміст й підкреслюється, що принципи Уставу Організації Об'єднаннях Націй є основними принципами міжнародного права. Зокрема, згідно Декларації, відносять: незастосування сили чи погроза силою; мирне вирішення спорів; невмішування в справи, що входять до внутрішньої компетенції держава; співробітництво держав; самовизначеність народів; суверенної рівності держав; добросовісного вирішення зобов'язань по міжнародному праву.

В науковій літературі існує третій підхід щодо розуміння суті та змісту загальних принципів права. У даному випадку науковці виходячи із положень пп. с п. 1 ст. 38 Статуту Міжнародного Суду Організації Об'єднаннях Націй, про яку ми уже згадували вище, під загальними принципами права розуміють ті принципи, які визнаються державами у їх правових системах і діють чи можуть діяти в міжнародному праві. Такі принципи не можуть носити правового характеру оскільки правових норм загальних для міжнародного та внутрішнього права не існує. Загальні принципи права можуть застосовуватися при тлумаченні і з'ясуванні змісту міжнародно-правових норм. Деколи до загальних принципів права

відносять і правила юридичної техніки: «спеціальний закон відмінняє загальний закон», «наступний закон відмінняє наступний» та ін. Вони можуть виступати інструментом зближення національного та міжнародного права.

- Загальні принципи, які трансформувалися в право через закономірності розвитку суспільних відносин;
- Загальні принципи, які склалися в праві на основі принципів функціонування систем управління в суспільствах;
- Загальні принципи права, які склалися на основі розвитку правових систем:
 - а) загальні принципи матеріального права;
 - б) загальні принципи процесуального права;
 - в) доктринальні або концептуальні загальні принципи;
- Загальні принципи внутрішньодержавного права;
- Загальні принципи міжнародного приватного права;
- Загальні принципи міжнародного публічного права

Судові рішення та доктрини міжнародного права.

Стаття 38 Статуту Міжнародного Суду до допоміжних засобів для визначення правових норм відносяться судові рішення та доктрини найбільш кваліфікованих спеціалістів з публічного права. Однак дана норма отримала неоднозначне тлумачення серед вчених.

Значна кількість науковців досить довгий період вважали, що рішення судів не можуть бути джерелами міжнародного права. Аргументом, на підтвердження такої позиції, виступало те, що завданням суду є не створення міжнародно-правових норм, а застосування їх у конкретних випадках. Крім цього, Міжнародний Суд Організації Об'єднання Націй може надавати консультативні висновки, що відповідно говорить про консультативний, юридично не обов'язковий характер. Також на сьогоднішній час мало хто з науковців наважується визнати джерелами міжнародного права й рішення міжнародного арбітражу.

Юридична наука як система знань про правову дійсність сприяє усвідомленню стану речей в суспільстві та здійснює відповідні теоретичні узагальнення, займається розробкою практичних проблем суспільного життя. Саме з доктрин як джерел права законодавець здобуває законодавчі ідеї та рішення.

Доктрина може виступати не лише в ролі правостворюючого фактора, а може виконувати й роль форми, яка безпосередньо містить норми права, що підлягають реалізації в юридичній дійсності.

Доктрини найбільш кваліфікованих спеціалістів з міжнародного права виступають допоміжним засобом для визначення існування звичайних міжнародно-правових норм.

Як свідчить історія значний авторитет у практиків міжнародного права мали висновки глосаторів і постглосаторів. Тлумачення багатьох науковців середньовіччя і сьогодні цитуються як джерела міжнародного права. Думка вчених високо цінувалась, до їх послуг вдавалися у разі

необхідності кваліфікованого тлумачення міжнародно-правових актів.

Досить часто тлумачення міжнародно-правових норм використовують міжнародні судові установи. Судді нерідко обґрунтовують прийняті ними рішення посилаючись на праці визначних вчених. Такі праці – доктрини вважаються джерелами права. Використання доктрини у якості основи судового рішення припускає відсутність необхідної норми закону, звичаю.

Про спеціалістів в публічному праві говориться і у статті 38 Статуту Міжнародного Суду Організації Об'єднання Націй. Дана норма вказує, що суд зобов'язаний вирішувати спори на основі міжнародного права і застосовувати доктрини найбільш кваліфікованих спеціалістів з проблем публічного права як допоміжного засобу для визначення правових норм. Поряд з тим, як свідчить практика, жодного разу Міжнародний Суд Організації Об'єднання Націй у своїх рішеннях не посилався на доктрину міжнародного права.

Таким чином джерелами міжнародного права є форми в яких воно втілюється й існує. У них виражені результати волевиявлення двох і більше учасників міждержавних відносин.

ТЕМА 8. СУДОВІ ТА ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ УКРАЇНИ

План.

- 1. Судоустрій і принципи здійснення правосуддя в Україні.**
- 2. Основні завдання і функції прокуратури.**
- 3. Правоохоронні органи в Україні, їх завдання.**
- 4. Адвокатура в Україні: основні завдання і функції.**

1. Судоустрій і принципи здійснення правосуддя в Україні

Державна влада в Україні здійснюється на принципах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. Органи судової влади здійснюють свої повноваження на підставах, у межах і порядку, передбачених Конституцією України і законодавством України.

Судова влада здійснює функцію правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, карного, а також конституційного судочинства.

Правосуддя є особливою функцією державної влади, що здійснюється шляхом розгляду та вирішення в судових засіданнях адміністративних, цивільних і господарських справ із спорів стосовно прав та інтересів громадян, підприємств, установ і організацій, суспільних об'єднань, а також кримінальних справ, застосовуючи встановлені законом міри покарання для осіб, винних у здійсненні злочину або виправдовуючи невинних.

Суд здійснює правосуддя на принципах верховенства права, забезпечує захист гарантованих Конституцією України та законами прав і свобод людини й громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб,

інтересів суспільства і держави. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

Судова система забезпечує доступність правосуддя для кожної особи в порядку, встановленому Конституцією України та законодавством України.

Основними принципами судочинства є:

- 1) законність;
- 2) рівноправність усіх учасників перед законом і судом;
- 3) забезпечення доказу провини;
- 4) суперництво сторін і свобод у наданні ними суду своїх доказів і в доведенні суду їхньої переконливості;
- 5) підтримання державного обвинувачення в суді прокурором;
- 6) гласність судового процесу і його повне фіксування технічними засобами;
- 7) забезпечення апеляційного і касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, установлених законом;
- 8) обов'язковість рішення суду. Законом можуть бути встановлені й інші принципи судочинства в судах окремих судових юрисдикцій.

Судову систему України складають суди загальної юрисдикції і Конституційний Суд України, що є єдиним органом конституційної юрисдикції. Конституційний Суд України приймає рішення і робить висновки в справах стосовно:

- 1) конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, правових актів Кабінету Міністрів України;
- 2) відповідності Конституції України до діючих міжнародних договорів України або міжнародних договорів, внесених у Верховну Раду України для одержання згоди на їхню обов'язковість;
- 3) дотримання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з посади в порядку імпичменту;
- 4) офіційного роз'яснення Конституції та законів України.

Рішення й висновки Конституційного Суду України з перерахованих вище питань є обов'язковими для виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені. Закон, інші правові акти або їхні окремі положення, визнані неконституційними, втрачають свою силу з дня ухвалення рішення Конституційним Судом про їх неконституційність.

Система судів загальної юрисдикції відповідно до Конституції України будується на принципах територіальності й спеціалізації.

Систему судів загальної юрисдикції складають:

- 1) місцеві суди;
- 2) апеляційні суди;
- 3) Конституційний суд України;
- 4) Верховний Суд України.

Створення надзвичайних і особливих судів не допускається. Спеціалізованими судами є господарські, адміністративні та інші суди,

визначені законом як спеціалізовані суди. У судах різних судових юрисдикцій може бути введена спеціалізація суддів з розгляду конкретних категорій справ даної юрисдикції.

Єдність системи судів загальної юрисдикції забезпечується:

- 1) єдиними принципами організації та діяльності судів;
- 2) єдиним статусом суддів;
- 3) обов'язковістю для всіх судів правил судочинства, визначених законом;
- 4) забезпеченням Верховним Судом України однакового застосування законів судами загальної юрисдикції;
- 5) обов'язковістю виконання на території України судових рішень;
- 6) єдиним порядком організаційного забезпечення діяльності судів;
- 7) фінансуванням судів винятково з Державного бюджету України;
- 8) вирішенням питань внутрішньої діяльності судів органами суддівського самоврядування.

Для забезпечення всебічного, повного й об'єктивного розгляду справ, законності судових рішень в Україні діють суди першої, апеляційної та касаційної інстанцій (судами першої інстанції є місцеві суди).

Правосуддя в Україні здійснюється на основі рівності всіх учасників процесу перед законом і судом. Усім суб'єктам правовідносин гарантується захист їх прав, свобод і законних інтересів незалежним і неупередженим судом, створеним відповідно до закону. Ніхто не може бути позбавлений права на розгляд своєї справи у визначеному процесуальним законом порядку в суді будь-якого рівня.

Кожен має право користуватися правовою допомогою при вирішенні його справи в суді. Для надання правової допомоги в суді в Україні діє адвокатура.

Розгляд справ у судах відбувається відкрито, крім випадків, передбачених процесуальним законом. Судочинство в Україні здійснюється державною мовою. Особи, які не володіють або недосить добре володіють державною мовою, мають праве користуватися рідною мовою і послугами перекладача в судовому процесі.

Судове рішення, яким закінчується розгляд справи в суді, приймається від імені України. Судові рішення, що набули законної сили, є обов'язковими для виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, об'єднаннями громадян та інших організацій, громадянами та юридичними особами по всій території України.

Учасники судового процесу та інші особи у випадках і порядку, передбачених процесуальним законом, мають право на апеляційне і касаційне оскарження судового рішення.

Справи в судах першої інстанції розглядаються суддею одноосібно, колегією суддів або суддею і народними засідателями, а у випадках, визначених процесуальним законом, також судом присяжних. Розгляд справ в апеляційному, касаційному порядку, а також в інших випадках,

передбачених законом, здійснюється колегіально в складі не менше трьох професійних суддів.

Судді при здійсненні правосуддя не від кого не залежні, нікому не підзвітні і підкоряються тільки закону. Втручання в здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів будь-яким способом, прояв неповаги до суду або суддів, збір, використання і поширення інформації усно, письмово та іншим способом з метою применшити їхній авторитет або вплинути на їхню неупередженість заборонені й тягнуть передбачену законом відповідальність.

Недоторканість і незалежність суддів гарантується Конституцією України, законом про статус суддів та іншими законами. Суддя не може бути затриманий або заарештований без згоди Верховної Ради України.

Професійні судді не можуть належати до політичних партій і бути в профспілках, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, займати інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої.

2. Основні завдання і функції прокуратури

Прокуратура є єдиною централізованою системою державних органів, які від імені України здійснюють нагляд за точним виконанням і єдиним застосуванням законів шляхом своєчасного виявлення правопорушень, уживання заходів з їхнього усунення та притягнення винних до відповідальності.

Діяльність органів прокуратури має за мету зміцнення правопорядку та прагнення вирішення завдань захисту від неправомірних зазіхань на:

1) закріплені Конституцією України незалежність держави, суспільний і державний лад, політичну й економічну систему, права національних груп і територіальних утворень;

2) гарантовані Конституцією, іншими законами України і міжнародними правовими актами соціально-економічні, політичні, особисті права й свободи людини і громадянина;

3) основи демократичного ладу державної влади, правовий статус місцевих Рад народних депутатів, органів територіального суспільного самоврядування.

На органи прокуратури відповідно до статті 121 Конституції України покладені наступні завдання:

1) підтримка державного обвинувачення в суді;

2) представництво інтересів громадян або держави в суді у визначених законом випадках;

3) нагляд за дотриманням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство;

4) нагляд за дотриманням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні примусових заходів, пов'язаних з обмеженням свободи громадян.

Представництво прокуратурою інтересів громадянина або держави в суді полягає в здійсненні прокурорами від імені держави процесуальних та інших дій, спрямованих на захист у суді інтересів громадянина або держави у випадках, передбачених законом. Формами прокурорського представництва є:

1) звернення до суду з позовами та заявами про захист прав і свобод будь-якої особи, певного кола осіб, юридичних осіб за умови порушення інтересів держави, а також про визнання незаконними правових актів, дій або рішень органів і посадових осіб;

2) участь у розгляді судами справ;

3) внесення апеляційного, касаційного подання на судові рішення або заяви про їх перегляд у зв'язку з новими обставинами, що відкрились.

Вимоги прокурора, що відповідають чинному законодавству, є обов'язковими для всіх органів, підприємств, установ, організацій, посадових осіб і громадян, повинні виконуватися ними негайно або в передбачені законом, або визначені прокурором терміни.

З метою забезпечення їхньої незалежності працівники прокуратури не можуть бути членами будь-яких політичних партій або рухів.

Систему органів прокуратури складають: Генеральна прокуратура України, прокуратури Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя (на правах обласних), міські, районні, міжрайонні, інші прирівняні до них прокуратури, а також військові прокуратури.

3. Правоохоронні органи в Україні, їх завдання

До правоохоронних органів відносяться органи державної виконавчої влади, на які законом покладено здійснення однієї чи декількох наступних правоохоронних функцій:

1) охорона державної безпеки, громадського порядку, майна фізичних і юридичних осіб;

2) контроль за станом дотримання нормативних актів в окремих сферах громадського життя;

3) виявлення фактів здійснення злочинів і адміністративних правопорушень і інформування про це державних органів, уповноважених порушувати кримінальні справи, вести дізнання і попереднє слідство, а також виносити рішення про застосування заходів адміністративного стягнення;

4) припинення злочинів і адміністративних правопорушень, затримання за наявності підстав осіб, які їх скоїли;

5) розгляд матеріалів про адміністративні правопорушення, винесення рішень про застосування до осіб, винних в їх здійсненні, адміністративних стягнень і виконання рішень про накладення адміністративних стягнень.

Основними правоохоронними органами в Україні є Служба безпеки України, органи внутрішніх справ, у тому числі міліція, Державна виконавча служба.

Служба безпеки України є державним правоохоронним органом спеціального призначення, що забезпечує державну безпеку України. Основними завданнями Служби безпеки України є:

1) захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного й оборонного потенціалу України, законних інтересів держави, прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, зазіхань з боку окремих організацій, груп і осіб;

2) попередження, виявлення, припинення і розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму та організованої злочинності в сфері управління та економіки, інших протиправних дій, що безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам Україну.

Служба безпеки України підпорядкована Президенту України і підконтрольна Верховній Раді України.

Органи внутрішніх справ є одним з основних елементів правоохоронних органів України. Їхня діяльність спрямована на забезпечення громадського порядку на всій території держави.

Систему органів внутрішніх справ очолює Міністерство внутрішніх справ України (МВС) – центральний орган державної виконавчої влади. Основними завданнями МВС України є:

1) організація та координація діяльності поліції із захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних зазіхань, охорони суспільного порядку і гарантування суспільної безпеки;

2) участь у розробці й реалізації державної політики по боротьбі зі злочинністю;

3) забезпечення уникнення злочинів, їхнє припинення, розкриття і розслідування, розшук осіб, які скоїли злочини, вживання заходів із усунення причин і умов, що сприяють здійсненню правопорушень;

4) гарантування безпеки працівників суду і правоохоронних органів, їхніх близьких родичів і осіб, які беруть участь у карному судочинстві;

5) визначення основних напрямків удосконалення роботи органів внутрішніх справ, надання їм організаційно-методичної та практичної допомоги;

6) участь у виконанні карних розпоряджень і соціальної реабілітації засуджених;

7) організація роботи, пов'язаної з гарантуванням забезпечення безпеки дорожнього руху;

8) забезпечення законності в діяльності працівників військовослужбовців системи.

Система органів поліції формується відповідно до основних напрямків їхньої діяльності і складається з наступних груп структурних підрозділів:

1) галузевих служб (підрозділів), що реалізують основні функції зазначених органів: слідчий апарат, експертні служби;

2) функціональних служб (підрозділів), що виконують функції забезпечення органів внутрішніх справ: кадрові, фінансово-економічні, господарські, медичні служби, навчальні заклади;

3) загального керівництва: чергові частини, інформаційно-аналітичні центри, апарат міністрів.

Формами діяльності органів системи МВС, пов'язаними з обліком їхнього функціонального призначення, є: профілактична, оперативно-пошукова, карно-процесуальна, виконавча, охоронна (на договірних засадах) і організаційно-правова діяльність.

Усі ланки системи поліції функціонують у тісному взаємозв'язку як між собою, так і з іншими державними органами, організаціями і населенням країни, що є гарантією ефективності їхньої діяльності з охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю.

Поліція в Україні є державним збройним органом виконавчої влади, що захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, навколишнє середовище, інтереси суспільства й держави від протиправних зазіхань. Поліція становить єдину систему органів, що входить до структури МВС.

Правовою основою діяльності поліції є Конституція України, Закон України "Про Національну поліцію" від 2 липня 2015 р., укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативні акти МВС, міжнародні правові норми, ратифіковані у встановленому порядку.

Відповідно до чинного законодавства основними завданнями міліції є:

1) гарантування особистої безпеки громадян, захист їх прав, свобод і законних інтересів;

2) запобігання правопорушенням і їхнє припинення;

3) охорона і забезпечення громадського порядку;

4) виявлення і розкриття злочинів, а також розшук осіб, які їх скоїли;

5) забезпечення безпеки дорожнього руху;

6) захист власності від злочинних зазіхань;

7) участь у наданні соціальної та правової допомоги громадянам, сприяння в межах своєї компетенції державним органам, підприємствам, установам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків.

У межах діючого законодавства міліція має право обмежувати права й свободи громадян, якщо без цього не можуть бути виконані покладені на неї обов'язки, з обов'язковим поясненням з цього приводу. Вона забезпечує право на юридичний захист та інші права затриманих і взятих під варту осіб не пізніше як через 24 години повідомляє про їхнє місцезнаходження близьким родичам, адміністрації, за місцем роботи чи навчання, вживає в разі потреби заходи для надання медичної та іншої допомоги.

Міліція має право застосовувати засоби фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю у випадках і в порядку, передбачених Законом України "Про Національну поліцію".

Нагляд за дотриманням законності в діяльності міліції здійснює Генеральний прокурор України і підлеглі йому прокуратури.

Примусове виконання рішень в Україні покладається на Державну виконавчу службу, яка входить до системи органів Міністерства юстиції України. Відповідно до чинного законодавства Державна виконавча служба виконує:

- 1) рішення, призначення та постанови судів з цивільних справ;
- 2) рішення, призначення та постанови з кримінальних справ у частині майнових стягнень;
- 3) вироки судів у частині позбавлення права займати визначені посади або займатися визначеною діяльністю;
- 4) судів у частині майнових стягнень у справах про адміністративні правопорушення;
- 5) світові угоди, твердження судів;
- 6) рішення, призначення, постанови господарських судів;
- 7) виконавчі написи нотаріусів;
- 8) рішення Конституційного Суду України у випадках, передбачених законом;
- 9) не оплачені в термін платіжні вимоги, акцептовані платником;
- 10) рішення третейських судів відповідно до законодавства України;
- 11) рішення комісій з трудових суперечок;
- 12) постанови, винесені органами (посадовими особами), уповноваженими законом розглядати справи про адміністративні правопорушення;
- 13) рішення іноземних судів і арбітражів у передбачених законом випадках;
- 14) рішення державних органів, прийняті з питань володіння та користування культовими спорудами;
- 15) рішення Антимонопольного комітету України;
- 16) постанови державного виконавця про виконавчий збір і накладення штрафу;
- 17) рішення інших державних і недержавних органів у випадках, передбачених законом.

До інших правоохоронних органів, відповідно до Закону України "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів" від 23 грудня 1993 р. відносяться: митні органи, органи охорони державного кордону, Державної фіскальної служби, рибоохорони, Державної охорони лісів, працівників Антимонопольного комітету, а також інші охорони, які безпосередньо беруть участь у здійсненні правоохоронних функцій.

4. Адвокатура в Україні: основні завдання і функції

У ст. 59 Конституції України вказується, що забезпечення права на захист від обвинувачення і надання правої допомоги під час вирішення справ у судах та інших державних органах в Україні здійснює адвокатура.

Адвокатура України – недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом. Адвокатуру України складають всі адвокати України, які мають право здійснювати адвокатську діяльність.

З метою забезпечення належного здійснення адвокатської діяльності, дотримання гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних прав адвокатів, забезпечення високого професійного рівня адвокатів та вирішення питань дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні діє адвокатське самоврядування.

Адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів.

Адвокат України здійснює адвокатську діяльність на всій території України та за її межами, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або законодавством іноземної держави.

Адвокат може здійснювати адвокатську діяльність індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання (організаційні форми адвокатської діяльності).

Адвокат іноземної держави здійснює адвокатську діяльність на території України відповідно до цього Закону, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Здійснення адвокатської діяльності адвокатом індивідуально

Адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, є самозайнятою особою. Адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, може відкривати рахунки в банках, мати печатку, штампи, бланки (у тому числі ордера) із зазначенням свого прізвища, імені та по батькові, номера і дати видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Адвокатське бюро

Адвокатське бюро є юридичною особою, створеною одним адвокатом, і діє на підставі статуту. Найменування адвокатського бюро повинно включати прізвище адвоката, який його створив.

Державна реєстрація адвокатського бюро здійснюється у порядку, встановленому Законом України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців", з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом. Адвокатське бюро має самостійний баланс,

може відкривати рахунки у банках, мати печатку, штампи і бланки із своїм найменуванням.

Про створення, реорганізацію або ліквідацію адвокатського бюро адвокат, який створив адвокатське бюро, протягом трьох днів з дня внесення відповідних відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців письмово повідомляє відповідну раду адвокатів регіону.

Стороною договору про надання правової допомоги є адвокатське бюро. Адвокатське бюро може залучати до виконання укладених бюро договорів про надання правової допомоги інших адвокатів на договірних засадах. Адвокатське бюро зобов'язане забезпечити дотримання професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності.

Адвокатське об'єднання

Адвокатське об'єднання є юридичною особою, створеною шляхом об'єднання двох або більше адвокатів (учасників), і діє на підставі статуту.

Державна реєстрація адвокатського об'єднання здійснюється в порядку, встановленому Законом України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців", з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом.

Адвокатське об'єднання має самостійний баланс, може відкривати рахунки у банках, мати печатку, штампи і бланки із своїм найменуванням. Про створення, реорганізацію або ліквідацію адвокатського об'єднання, зміну складу його учасників адвокатське об'єднання протягом трьох днів з дня внесення відповідних відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців письмово повідомляє відповідну раду адвокатів регіону.

Стороною договору про надання правової допомоги є адвокатське об'єднання. Від імені адвокатського об'єднання договір про надання правової допомоги підписується учасником адвокатського об'єднання, уповноваженим на це довіреністю або статутом адвокатського об'єднання.

Адвокатське об'єднання може залучати до виконання укладених об'єднанням договорів про надання правової допомоги інших адвокатів на договірних засадах. Адвокатське об'єднання зобов'язане забезпечити дотримання професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності.

Види адвокатської діяльності

Видами адвокатської діяльності є:

1) надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави;

2) складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру;

3) захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи

виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення;

4) надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні;

5) представництво інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні;

6) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та конституційного судочинства, а також в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами;

7) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах, якщо інше не встановлено законодавством іноземних держав, статутними документами міжнародних судових органів та інших міжнародних організацій або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

8) надання правової допомоги під час виконання та відбування кримінальних покарань;

9) захист прав, свобод і законних інтересів викривача у зв'язку з повідомленням ним інформації про корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення.

Адвокат може здійснювати інші види адвокатської діяльності, не заборонені законом.

Професійні права адвоката

1. Під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правової допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правової допомоги, зокрема:

1) звертатися з адвокатськими запитами, у тому числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб);

2) представляти і захищати права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб у суді, органах державної влади та органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, громадських об'єднаннях, перед громадянами, посадовими і службовими особами, до повноважень яких належить вирішення відповідних питань в Україні та за її межами;

3) ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом;

4) складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх у встановленому законом порядку;

5) доповідати клопотання та скарги на прийомі в посадових і службових осіб та відповідно до закону одержувати від них письмові мотивовані відповіді на ці клопотання і скарги;

6) бути присутнім під час розгляду своїх клопотань і скарг на засіданнях колегіальних органів та давати пояснення щодо суті клопотань і скарг;

7) збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою;

8) застосовувати технічні засоби, у тому числі для копіювання матеріалів справи, в якій адвокат здійснює захист, представництво або надає інші види правової допомоги, фіксувати процесуальні дії, в яких він бере участь, а також хід судового засідання в порядку, передбаченому законом;

9) посвідчувати копії документів у справах, які він веде, крім випадків, якщо законом встановлено інший обов'язковий спосіб посвідчення копій документів;

10) одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань;

11) користуватися іншими правами, передбаченими Законом та іншими законами.

Професійні обов'язки адвоката

Під час здійснення адвокатської діяльності адвокат зобов'язаний:

1) дотримуватися присяги адвоката України та правил адвокатської етики;

2) на вимогу клієнта надати звіт про виконання договору про надання правової допомоги;

3) невідкладно повідомляти клієнта про виникнення конфлікту інтересів;

4) підвищувати свій професійний рівень;

5) виконувати рішення органів адвокатського самоврядування;

6) виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством та договором про надання правової допомоги.

Адвокату забороняється:

1) використовувати свої права всупереч правам, свободам та законним інтересам клієнта;

2) без згоди клієнта розголошувати відомості, що становлять адвокатську таємницю, використовувати їх у своїх інтересах або інтересах третіх осіб;

3) займати у справі позицію всупереч волі клієнта, крім випадків, якщо адвокат впевнений у самообмові клієнта;

4) відмовлятися від надання правової допомоги, крім випадків, установлених законом.

Адвокат забезпечує захист персональних даних про фізичну особу, якими він володіє, відповідно до законодавства з питань захисту персональних даних.

Адвокатська таємниця

Адвокатською таємницею є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності.

Інформація або документи можуть втратити статус адвокатської таємниці за письмовою заявою клієнта (особи, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав). При цьому інформація або документи, що отримані від третіх осіб і містять відомості про них, можуть поширюватися з урахуванням вимог законодавства з питань захисту персональних даних.

Обов'язок зберігати адвокатську таємницю поширюється на адвоката, його помічника, стажиста та осіб, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також на особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю. Адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання зобов'язані забезпечити умови, що унеможливають доступ сторонніх осіб до адвокатської таємниці або її розголошення.

У разі пред'явлення клієнтом вимог до адвоката у зв'язку з адвокатською діяльністю адвокат звільняється від обов'язку збереження адвокатської таємниці в межах, необхідних для захисту його прав та інтересів. У такому випадку суд, орган, що здійснює дисциплінарне провадження стосовно адвоката, інші органи чи посадові особи, які розглядають вимоги клієнта до адвоката або яким стало відомо про пред'явлення таких вимог, зобов'язані вжити заходів для унеможливлення доступу сторонніх осіб до адвокатської таємниці та її розголошення. Особи, винні в доступі сторонніх осіб до адвокатської таємниці або її розголошенні, несуть відповідальність згідно із законом.

Подання адвокатом в установленому порядку та у випадках, передбачених Законом України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення", інформації центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну

політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, не є порушенням адвокатської таємниці.

Адвокат не несе дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності за подання центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, інформації про фінансову операцію, навіть якщо такими діями завдано шкоди юридичним або фізичним особам, та за інші дії, якщо він діяв у межах виконання Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення".

ТЕМА 9. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

План.

- 1. Господарське судочинство.**
- 2. Цивільне судочинство.**
- 3. Кримінальне судочинство.**
- 4. Адміністративне судочинство.**

1. Господарське судочинство

Правосуддя в господарських відносинах здійснюється господарським судом. Організація і діяльність господарського суду визначаються Конституцією України, законами України "Про судоустрій", "Про господарські суди", Господарським процесуальним кодексом України, іншими законодавчими актами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. Завданнями господарського суду є:

- 1) захист прав і законних інтересів учасників господарських правовідносин;
- 2) сприяння зміцненню законності в сфері господарських відносин.

Господарські суди є спеціалізованими судами в системі судів загальної юрисдикції. Вони складають єдину систему спеціалізованих судів, до якої входять:

- місцеві господарські суди;
- апеляційні господарські суди;
- Вищий господарський суд України.

Місцеві господарські суди (суди першої інстанції), господарський суд областей, міста Києва і Севастополя:

1) вирішують господарські спори, що стосуються їх компетенції, розглядають справи про банкрутство;

2) переглядають прийняті ними рішення за новими обставинами, що відкрилися;

3) вивчають і узагальнюють практику застосування законодавства, аналізують статистику вирішення господарських спорів, вносять пропозиції до Вищого господарського суду України, спрямовані на вдосконалення правового регулювання господарської діяльності і практики вирішення господарських спорів;

4) ведуть роботу, спрямовану на попередження правопорушень у сфері господарських відносин;

5) здійснюють інші повноваження, надані їм законодавством. Апеляційний господарський суш переглядає в апеляційному порядку рішення місцевих господарських судів.

Вищий господарський суд України є вищим судовим органом господарських судів України у здійсненні правосуддя в господарських відносинах.

Вищий господарський суд України:

1) переглядає в касаційному порядку рішення апеляційних і місцевих господарських судів;

2) вивчає і узагальнює практику застосування законодавства, забезпечує однаковість практики, аналізує статистику вирішення господарських спорів; дає роз'яснення господарським судам з питань практики застосування законодавства України, що регулює відносини в господарській сфері;

3) веде роботу, спрямовану на попередження правопорушень у сфері господарських відносин;

4) здійснює організаційне керівництво апеляційними господарськими судами;

5) забезпечує підбір і підготовку кандидатів у судді, підвищення кваліфікації працівників господарських судів, організовує роботу з матеріально-технічного забезпечення господарських судів;

6) забезпечує діяльність кваліфікаційної комісії суддів господарських судів.

Досудове врегулювання господарських спорів

Сторони застосовують заходи досудового врегулювання господарських спорів у випадках, передбачених Господарським процесуальним кодексом (ГПК), а також за домовленістю між собою, якщо це обумовлено договором.

Спори, що виникають з договору перевезення, договору про надання послуг зв'язку, можуть бути передані на розгляд до господарського суду за умови дотримання сторонами встановленого для даної категорії спорів порядку їх досудового врегулювання.

Порядок досудового врегулювання господарських спорів не поширюється на спори про визнання договорів недійсними, спори про

визнання недійсними актів державних органів та інші види спорів, визначені чинним законодавством.

Підприємства і організації, які порушили майнові права та законні інтереси інших підприємств і організацій, зобов'язані відновити їх, не очікуючи пред'явлення претензії. Підприємства і організації, чий права і законні інтереси порушені, з метою безпосереднього врегулювання спору з порушником цих прав і інтересів звертаються до нього з письмовою претензією.

У претензії вказуються:

1) повне найменування і поштові реквізити заявника претензії та підприємства, організації, яким претензія пред'являється, дата пред'явлення і номер претензії;

2) обставини, на підставі яких пред'явлена претензія, докази, що підтверджують ці обставини, посилання на відповідні нормативні акти;

3) вимоги заявника;

4) сума претензії і її розрахунок, якщо претензія підлягає грошовій оцінці, платіжні реквізити заявника претензії;

5) перелік наданих до претензії документів та інших доказів.

Підприємства і організації, які одержали претензію, зобов'язані задовольнити обґрунтовані вимоги заявника. Про результати розгляду претензії заявнику повідомляється в письмовій формі.

Порядок розгляду справ у господарських судах

Підприємства, організації, установи, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, мають право звертатися до господарського суду відповідно до встановленої підвідомчості господарських справ за захистом своїх порушених чи не визнаваних прав і охоронюваних законом інтересів.

Позивачами є підприємства і організації, які подали позов чи в інтересах яких подано позов про захист порушеного права. Відповідачами є підприємства, яким адресована позовна вимога.

Сторони користуються рівними процесуальними правами. Вони мають право знайомитися з матеріалами справи, робити з них виписки, знімати копії, брати участь у судових засіданнях, надавати докази, брати участь у дослідженні доказів, заявляти клопотання, надавати усні й письмові пояснення господарському суду, наводити свої докази і мотиви з усіх питань, що виникають у ході судового процесу, заперечувати проти клопотань і доводів інших учасників судового процесу, оскаржувати судові рішення господарського суду у встановленому Кодексом порядку.

Перелік справ, підвідомчих господарським судам, викладений у розділі III Господарського процесуального кодексу України (справи з господарських спорів та інші, пов'язані з підприємницькою або господарською діяльністю):

- 1) справи зі спорів, що виникають під час встановлення висновку, змін, розірвання та виконання господарських договорів;
- 2) справи про банкрутство;
- 3) справи за заявою органів Антимонопольного комітету України, Рахункової палати з питань, віднесених законодавчими актами до їх компетенції.

Позовна заява подається до суду тільки в письмовій формі і підписується керівником підприємства чи його заступником. Вона повинна містити:

- 1) найменування господарського суду, до якого подається заява;
- 2) найменування сторін, їх поштові адреси, найменування і номери рахунків сторін у банківських установах;
- 3) документи, що підтверджують статус громадянина як суб'єкта підприємницької діяльності;
- 4) ціну позову, якщо позов підлягає грошовій оцінці, суми договору (у спорах, що виникають під час встановлення висновку, змін та розірвання господарських договорів);
- 5) зміст позовних вимог, якщо позов поданий до декількох відповідачів, зміст позовних вимог щодо кожного з них;
- 6) викладення обставин, на яких ґрунтуються позовні вимоги, докази, що підтверджують позов;
- 7) відомості про застосування заходів досудового врегулювання спору у випадках, передбачених Господарським процесуальним кодексом;
- 8) відомості про застосування запобіжних заходів;
- 9) перелік документів та інших доказів, що додаються до заяви.

У позовній заяві можуть бути зазначені також інші відомості, якщо вони необхідні для правильного вирішення спору.

Не пізніше дня подання позову позивач зобов'язаний направити кожному з відповідачів копію позовної заяви з прикладеними до неї документами, якщо такі документи у відповідачів відсутні.

До позовної заяви, яка підписана представником позивача, додається доручення або інший документ, що підтверджує повноваження представника позивача.

Усі документи подаються в оригіналах чи належним чином засвідчених копіях.

Протягом п'яти днів з моменту надходження позовної заяви суддя виносить рішення про подальший рух поданих документів і оформляє його відповідною ухвалою. При необґрунтованій подачі позову в господарський суд або у випадку порушення процесуальної форми поданих матеріалів суддя відмовляє в прийнятті позовної заяви або повертає її. Якщо ж позов поданий з дотриманням усіх вимог законодавства, суддя дає хід справі й направляє сторонам відповідні ухвали. В ухвалі про порушення ходу справи вказуються: факт прийняття позовної заяви, час і місце проведення засідання господарського суду, дії, які необхідно зробити сторонам для підготовки справи до розгляду на засіданні.

Відповідач зобов'язаний не пізніше трьох днів після одержання ухвали про порушення ходу справи направити до суду відповідь на позовну заяву і документи, що підтверджують заперечення проти позову, а позивачу, іншим відповідачам і прокурору, який бере участь у справі - копію відповіді.

Доказами в справі є будь-як фактичні дані, на підставі яких господарський суд у встановленому законом порядку встановлює наявність чи відсутність обставин, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші обставини, що мають значення для правильного вирішення господарського спору.

Ці дані встановлюються наступними засобами:

- 1) письмовими і речовинними доказами, висновками судових експертів;
- 2) поясненнями представників сторін та інших осіб, які беруть участь у судовому процесі.

Кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень.

За результатами розгляду спору суд може припинити хід справи, залишити позов без розгляду чи прийняти рішення.

У разі вирішення господарського спору (задоволення позову, відмови в позові цілком або частково) господарський суд приймає рішення. Рішення викладається в письмовій формі і підписується всіма суддями, які брали участь у засіданні.

Рішення господарського суду приймається ім'ям України.

Прийняте рішення оголошується суддею на судовому засіданні після завершення розгляду справи.

Рішення господарського суду набуває законної сили після закінчення десятиденного строку з дня його прийняття, а у випадку, якщо в судовому засіданні були оголошені тільки вступна і резолютивна частини рішення, воно набирає законної сили після завершення десятиденного строку від дня підписання рішення.

Сторона, не згодна з прийнятим судом першої інстанції рішенням, може оскаржити його в апеляційному суді.

Апеляційна скарга (подання) на рішення місцевого господарського суду розглядається в двомісячний термін від дня надходження справи разом з апеляційною скаргою (поданням) в апеляційну інстанцію.

Апеляційна інстанція за результатами розгляду апеляційної скарги (подання) має право:

- 1) залишити рішення місцевого господарського суду без змін, а скаргу (подання) без задоволення;
- 2) скасувати рішення цілком чи частково і прийняти нове рішення;
- 3) скасувати рішення цілком чи частково і припинити хід справи або залишити позов без розгляду цілком чи частково;
- 4) змінити рішення.

Сторони у справі також мають право оскаржити, а прокурор подати касаційне подання на рішення місцевого господарського суду, що вступило в законну силу. Касаційну скаргу мають право подати також особи, які не брали участі у справі, якщо суд прийняв рішення чи постанову, що стосується їх прав і обов'язків.

Касаційною інстанцією є Вищий господарський суд України.

Касаційна скарга (подання) може бути подана (внесена) протягом одного місяця з дня набуття законної сили рішення місцевого господарського суду або постанови апеляційного господарського суду.

Сторони у справі й Генеральний прокурор України мають право оскаржити в касаційному порядку постанову Вищого господарського суду України у Верховному Суді України.

Підставами для скасування постанов або ухвал Вищого господарського суду України є їх невідповідність Конституції України, міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, інше неправильне застосування норм матеріального права.

Розгляд справ про визнання боржника банкрутом

Особливу категорію справ, що розглядаються господарським судом, складають справи про визнання боржника банкрутом.

Хід справ про банкрутство регулюється Законом "Про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом", Господарським процесуальним кодексом України, іншими законодавчими актами України.

Стаття 1 вказаного Закону під "банкрутством" розуміє визнану господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність і задовольнити визнані судом вимоги кредиторів інакше як через застосування процедури ліквідації. Неплатоспроможність полягає у неспроможності суб'єкта підприємницької діяльності виконати після настання встановленого терміну їх сплати грошові зобов'язання перед кредиторами, у тому числі щодо заробітної плати, а також виконати зобов'язання зі сплати податків і зборів.

Кредитором у розумінні Закону є юридична чи фізична особа, яка має документально підтвержені у встановленому порядку вимоги з грошових зобов'язань до боржника, з виплати заборгованості із заробітної плати працівникам боржника, а також органів державної податкової служби та інших державних органів, які здійснюють контроль за правильністю та своєчасністю стягнення податків і зборів.

Боржником визнається суб'єкт підприємницької діяльності, не спроможний виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами протягом трьох місяців після настання встановленого терміну їх сплати.

Справа про банкрутство порушується господарським судом, якщо безперечні вимоги кредитора (кредиторів) до боржника сукупно складають не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати і вони не були

задоволені боржником протягом трьох місяців після встановленого для їх погашення строку.

Безперечними вимогами кредиторів вважаються вимоги, визнані боржником, інші вимоги, підтвержені виконавчими документами або розрахунковими документами, за якими відповідно до законодавства здійснюється списання коштів з рахунків боржника.

Відповідно до пункту 5 статті 11 Закону суддя в підготовчому засіданні виносить постанову, якою зобов'язує заявника опублікувати в офіційних друкованих органах у десятиденний термін за його рахунок оголошення про порушення справи про банкрутство.

Відповідно до Закону щодо боржника застосовуються наступні судові процедури банкрутства:

1) розпорядження майном боржника – система заходів для спостереження та контролю за управлінням і розпорядженням майном боржника з метою забезпечення збереження та ефективного використання майнових активів боржника, проведення аналізу його фінансового положення;

2) мирова угода – домовленість між боржником і кредитором (групою кредиторів) про відстрочку і/або розстрочку платежів чи припинення зобов'язання за згодою сторін (прощення боргів);

3) санація (поновлення платоспроможності) боржника – система засобів, здійснюваних під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнання боржника банкрутом і його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського стану боржника, а також задоволення в повному обсязі чи частково вимог кредиторів шляхом кредитування, реструктуризації підприємства, боргів і капіталу та/або зміну організаційно-правової та виробничої структури боржника;

4) ліквідація банкрута – припинення діяльності суб'єкта підприємницької діяльності, визнаного господарським судом банкрутом, з метою здійснення заходів щодо задоволення визнаних судом вимог кредиторів шляхом продажу його майна.

Постійне збільшення кількості збиткових підприємств обумовило нагромадження в господарських судах справ про банкрутство. Особливість і складність процесуального режиму провадження у справах цієї категорії, соціальні проблеми й наслідки, пов'язані із застосуванням правового інституту банкрутства, не мають сьогодні аналогів за всю історію існування господарських судів.

2. Цивільне судочинство

Цивільне судочинство визначає порядок розгляду справ із спорів, що виникають з цивільних, сімейних, трудових правовідносин, адміністративно-правових відносин, і справ особливого провадження. Завданнями цивільного судочинства є охорона прав і законних інтересів фізичних, юридичних осіб, держави шляхом усебічного розгляду і

вирішення цивільних справ у повній відповідності з чинним законодавством.

Цивільне судочинство здійснюється в порядку, передбаченому Цивільним процесуальним кодексом України, затвердженим 18 березня 2004 р. Згідно з цим Кодексом будь-яка зацікавлена особа має право в порядку, встановленому законом, звернутися до суду за захистом порушеного чи оспорюваного права та охоронюваного законом інтересу.

Суд приступає до розгляду цивільної справи в таких випадках:

- 1) за заявою особи, що звертається за захистом свого права;
- 2) за заявою прокурора;
- 3) за заявою органів державного управління, профспілок, підприємств, установ, організації, їх об'єднань, інших громадських організацій або окремих громадян у випадках, коли за законом вони можуть звертатися до суду за захистом прав і інтересів інших осіб;
- 4) за заявою органів Антимонопольного комітету України з питань, які за законодавчими актами стосуються їх компетенції.

Судам підвідомчі такі цивільні справи:

1) справи зі спорів, що виникають з цивільних, сімейних, трудових правовідносин, якщо хоча б однією зі сторін у спорі є громадянин, за винятком випадків, коли вирішення таких спорів віднесено законом до ведення інших органів;

2) справи, що виникають з адміністративно-правових відносин, а саме: за скаргами на неправильності в списках виборців та списках громадян, що мають право брати участь у референдумі, за скаргами на рішення виборчих комісій, за заявами про дострокове припинення повноважень народного депутата України, за скаргами на дії органів і посадових осіб у зв'язку з накладанням адміністративних стягнень, за скаргами громадян на рішення, дії чи бездіяльність державних органів, юридичних або посадових осіб у сфері управлінської діяльності, за заявами прокурора про визнання правового акта незаконним, про стягнення з громадян податкової недоїмки;

3) справи особливого провадження: про визнання громадянина обмежено дієздатним чи недієздатним, про визнання громадянина безвісти зниклим або оголошення його померлим, про встановлення неправильності запису в актах цивільного стану, про встановлення фактів, що мають юридичне значення, про відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника.

Зі справ позовного провадження до суду подаються позовні заяви, зі справ, що виникають з адміністративно-правових відносин, і справ особливого провадження – скарги і заяви. При об'єднанні декількох зв'язаних між собою вимог, з яких одні підвідомчі загальному суду, а інші – господарському суду, усі вимоги підлягають розгляду в суді загальної юрисдикції.

Сторонами в цивільному процесі є позивач і відповідач, якими можуть бути громадяни, підприємства, установи, організації, їх об'єднання, громадські організації, які мають права юридичної особи.

Громадяни можуть вести свої справи в суді особисто або через своїх представників. Особиста участь у справі громадянина не позбавляє його мати з цієї справи представника. Справи юридичних осіб ведуть у суді їх органи, що діють у межах повноважень, наданих законом, статутом чи положенням, або їх представники.

Позови подаються до суду за місцем проживання відповідача. Позови до підприємств, інших організацій, які мають права юридичної особи, подаються за місцем знаходження їх органа управління.

Про кожне судове засідання чи проведення окремої судової дії, зроблене поза засіданням, складається протокол.

Рішення суду повинне бути законним і обґрунтованим. Причому, суд обґрунтовує рішення лише на тих доказах, що були досліджені в судовому засіданні. Доказами з цивільної справи є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність чи відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Рішення складається з вступної, описової, мотивувальної і резолютивної частини.

У вступній частині вказуються час і місце складання рішення, найменування суду, склад суду, прізвище секретаря судового засідання, прізвище прокурора, який бере участь у справі, найменування сторін та інших осіб, які беруть участь у справі.

Описова частина повинна містити в собі вказівки на вимоги позивача, заперечення відповідача і пояснення інших осіб, які беруть участь у справі.

У мотивувальній частині рішення повинні бути наведені обставини справи, встановлені судом, докази, на яких засновані висновки суду, докази, з яких суд відхиляє ті чи інші з них, а також закони, якими керувався суд.

Резолютивна частина рішення повинна містити в собі висновок суду про задоволення позову або про відмову в позові цілком чи у його частині, вказівку на розподіл судових витрат, строк і порядок оскарження рішення.

3. Кримінальне судочинство

Завдання кримінального провадження сформульовано в ст. 2 КПК. Ними є:

- 1) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень;
- 2) охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;
- 3) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив

кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Кримінальний процес складається із самостійних, але не відокремлених частин, які називаються *стадіями кримінального процесу*. Всього кримінальний процес України передбачає вісім стадій:

1. досудове розслідування;
2. підготовче провадження;
3. судовий розгляд;
4. апеляційне провадження;
5. касаційне провадження;
6. виконання судового рішення;
7. перегляд судових рішень Верховним Судом України;
8. перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами.

Кримінальний процес відбувається у певному порядку. Порядок здійснення кримінальної процесуальної діяльності, закріпленний у законодавчих актах, являється *процесуальною формою*.

Для досягнення завдань кримінального процесу існують певні заходи, які називаються *процесуальними гарантіями*. До процесуальних гарантій відносяться: процесуальна форма, засади кримінального провадження, права та обов'язки суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності, заходи забезпечення кримінального провадження.

Зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, відносяться:

- 1) верховенство права;
- 2) законність;
- 3) рівність перед законом і судом;
- 4) повага до людської гідності;
- 5) забезпечення права на свободу та особисту недоторканність;
- 6) недоторканність житла чи іншого володіння особи;
- 7) таємниця спілкування;
- 8) невтручання у приватне життя;
- 9) недоторканність права власності;
- 10) презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини;
- 11) свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї;
- 12) заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення;
- 13) забезпечення права на захист;
- 14) доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень;
- 15) змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;

- 16) безпосередність дослідження показань, речей і документів;
- 17) забезпечення права на оскарження процесуальних рішень дій чи бездіяльності;
- 18) публічність;
- 19) диспозитивність;
- 20) гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами;
- 21) розумність строків;
- 22) мова, якою здійснюється кримінальне провадження.

Але не дивлячись на це, в ст.7 КПК передбачено, що засади кримінального провадження, передбачені главою 2 КПК, не є вичерпними.

Процес доказування в кримінальній справі складається з трьох взаємно пов'язаних етапів: збирання доказів, перевірка доказів, оцінка доказів (ст.ст.91 КПКУ).

Предмет доказування (ст. 91 КПК України) – це сукупність передбачених кримінальним процесуальним законом обставин, які потрібно встановити по кожному кримінальному провадженню і які мають правове значення для правильного його вирішення по суті.

Доказам та їх джерелам обов'язково повинні бути притамані такі властивості, як належність, достовірність, достатність та допустимість. В теорії кримінального процесу під належністю доказів розуміється можливість використання їх для встановлення у кримінальному провадженні фактичних даних (відомостей про факти), також обставин, що підлягають доказуванню в силу існуючого між ними кримінально-процесуального взаємозв'язку. Достовірність доказів означає, що вони правильно, адекватно відображають матеріальні і нематеріальні сліди. Докази вважаються достатніми тоді, коли в своїй сукупності дають можливість установити всі передбачені законом обставини на тому рівні знання про них, який необхідний для прийняття правильного рішення при здійсненні кримінального провадження. Допустимість – це властивість доказу, що характеризує його з погляду законності джерела фактичних даних (відомостей, інформації), а також способів одержання і форм закріплення фактичних даних, що містяться в такому джерелі, у порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законом, тобто уповноваженими на це особою або органом у результаті проведення ними процесуальної дії при суворому дотриманні кримінального процесуального закону, що визначає форми даної процесуальної дії.

Кримінальний процесуальний закон дає вичерпний перелік джерел доказової інформації (ст.84 КПКУ): показання, речові докази, документи, висновки експертів.

Метою застосування запобіжних заходів у кримінальному процесі є (ч.1 ст. 177 КПК):

- 1) забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків;

- 2) запобігання спробам (звідси – запобіжні заходи):
- переховуватися від органів досудового розслідування та (або) суду;
 - знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;
 - незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;
 - перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;
 - вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

Система запобіжних заходів визначена в ст. 176 КПК України, а саме:

- 1) особисте зобов'язання (ст. 179 КПК);
- 2) особиста порука (ст. 180 КПК);
- 3) застава (ст. 182 КПК);
- 4) домашній арешт (ст. 181 КПК);
- 5) затримання – тимчасовий запобіжний захід (ст.ст. 188–192, 207–213 КПК);
- б) тримання під вартою (ст. 183 КПК).

Підсудність у кримінальному провадженні – це сукупність специфічних характеристик кримінального провадження, яка визначає певний судовий орган, на який покладається обов'язок розгляду даного провадження у першій інстанції.

Визначити підсудність – з'ясувати, який саме суд має провести судовий розгляд у конкретному кримінальному провадженні.

Розрізняють такі види підсудності: територіальна (ч.1 ст.32 КПК), персональна (ч.2 ст.32 КПК), інстанційна (ст.33 КПК) та за зв'язком проваджень (ст.217, 334 КПК).

Судовий розгляд у кримінальному провадженні (стадія кримінального процесу) – це встановлена законом система процесуальних дій суду та учасників кримінального провадження, послідовне проведення яких спрямоване на всебічне, повне і об'єктивне дослідження матеріалів справ та постановлення законного, обґрунтованого та справедливого вироку.

Судовий розгляд є центральною і найважливішою стадією кримінального процесу. Однак це не применшує значення попередніх стадій. Судовий розгляд не зводиться до перевірки матеріалів досудового розслідування. Він являє собою якісно нове дослідження обставин справи як за процесуальною формою, так і за методами. У судовому розгляді керівна роль належить судові. Він є головним суб'єктом цієї стадії: здійснює правосуддя, постановляє вирок і ухвали і несе всю повноту відповідальності за дотримання основних засад кримінального провадження.

У межах кримінально-процесуального закону діє кілька структурних елементів, які об'єднують процесуальні дії з чітко окресленим змістом:

підготовча частина судового засідання; судовий розгляд; судові дебати; останнє слово обвинуваченого; ухвалення та проголошення вироку.

Завдання підготовчої частини суду полягає в створенні необхідних умов для повного, всебічного та об'єктивного проведення судового розгляду, належного дослідження та оцінки доказів і в остаточному підсумку – винесення законного й обґрунтованого вироку. Згідно з чинним кримінальним процесуальним законом підготовча частина судового засідання здійснюється у такому порядку: 1) відкриття судового засідання, оголошення про технічну фіксацію судового розгляду; 2) перевірка явки учасників судового розгляду; 3) роз'яснення перекладачеві його обов'язків; 4) встановлення особи підсудного і часу вручення йому копії обвинувального акту; 5) оголошення складу суду і роз'яснення права відводу; 6) вирішення питання про можливість судового розгляду у разі неявки кого-небудь з учасників судового розгляду або інших викликаних у судове засідання осіб; 7) видалення свідків із залу суду; 8) роз'яснення прав і обов'язків учасників судового розгляду; 9) заявлення і розв'язання клопотань учасників судового розгляду.

Після закінчення підготовчих дій суд переходить до наступної частини – судового розгляду, про що оголошує головуєчий суду.

Судовий розгляд – центральна частина, в якій суд та інші учасники процесу всебічно вивчають усі обставини вчиненого правопорушення, досліджують докази, зібрані на досудовому слідстві, надані учасниками процесу або отримані судом самостійно, з метою забезпечення правильного застосування закону.

Судовий розгляд починається оголошенням обвинувального акту. Тим самим учасники повідомляються про те, в чому обвинувачується підсудний та які докази його вини були отримані на досудовому слідстві. Слідом за цим суд роз'яснює підсудному сутність обвинувачення та запитує, чи зрозуміле обвинувачення та чи визнає обвинувачений себе винним, а також чи бажає давати показання.

Якщо у справі заявлено цивільний позов, у підсудного з'ясовують також, чи визнає він позивну вимогу позивача. Потім суд визначає порядок дослідження доказів, який має бути найдоцільнішим у даній ситуації. Судове слідство провадиться шляхом: допиту потерпілого, підсудного, свідків, експертів, пред'являються для впізнання, огляду предмети, документи та місця події, провадження експертизи.

Суд може провести допит двох або декількох раніше допитаних осіб. Свідків та потерпілих допитують шляхом проведення прямих та перехресних допитів. За необхідності допит та впізнання під час судового розгляду можуть бути проведені в режимі відеоконференції. Вирок суду має базуватися тільки на тих доказах, які були розглянуті в судовому засіданні. По закінченні судового розгляду суд переходить до судових дебатів.

Судові дебати – це дебати учасників процесу, які складаються з промов прокурора, потерпілого та його представника, обвинуваченого та його захисника, цивільних позивачів та відповідачів та їх представників.

Промови прокурора, захисника, представника потерпілого мають бути підготовлені і виголошені на високому професійному рівні, спокійно, тактовно, з глибоким аналізом фактичних обставин, матеріального і процесуального закону, який підлягає застосуванню, і доказів, досліджених у судовому засіданні.

Репліка являє собою короткий виступ учасника судових дебатів, який заперечує іншій стороні з питань, які та виклала у своїй промові або репліці, і може стосуватися, наприклад, конкретних фактичних обставин, кваліфікації злочину, особи потерпілого чи підсудного, коли одним учасником були викривлені факти, перекручена позиція іншого учасника. Кожний з учасників судових дебатів має право виступити з реплікою один раз.

Виголошення обвинуваченим останнього слова є самостійною обов'язковою частиною судового розгляду. Після останнього слова обвинуваченого суд негайно прямує до нарадчої кімнати для винесення судового рішення, про що головуєчий оголошує присутнім у залі судового засідання.

Вирок підбиває підсумок усієї процесуальної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду, визначає межі перегляду справи в апеляційному та касаційному провадженнях, а також діяльності органів, які відають виконанням вироку. Суд уповноважено державою її іменем дати у вирок суспільно-політичну та правову оцінку діяння обвинуваченого. За судовим вироком обвинуваченого може бути засуджено або виправдано і поновлено в порушених правах.

Питання, що вирішуються судом при ухваленні вироку (ст.368 КПК):

- 1) чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа;
- 2) чи містить це діяння склад кримінального правопорушення і якою саме статтею закону України про кримінальну відповідальність він передбачений;
- 3) чи винен обвинувачений у вчиненні цього кримінального правопорушення;
- 4) чи підлягає обвинувачений покаранню за вчинене ним кримінальне правопорушення;
- 5) чи є обставини, що обтяжують або пом'якшують покарання обвинуваченого, і які саме;
- 6) яка саме міра покарання повинна бути призначена обвинуваченому і чи повинен він її відбувати;
- 7) чи підлягає задоволенню пред'явлений цивільний позов і, якщо так, на чию користь, в якому розмірі та в якому порядку;
- 8) чи вчинив обвинувачений кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності;
- 9) чи є підстави для застосування до обвинуваченого, який вчинив

кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності, примусового заходу медичного характеру;

10) чи слід у випадках, передбачених статтею 96 Кримінального кодексу України, застосовувати до обвинуваченого примусове лікування;

11) чи необхідно призначити неповнолітньому громадського вихователя;

12) що належить вчинити з майном, на яке накладено арешт, речовими доказами і документами;

13) на кого мають бути покладені процесуальні витрати і в якому розмірі;

14) як вчинити з заходами забезпечення кримінального провадження.

Після підписання вироку судді повертаються до залу засідання, де головуєчий або один з суддів проголошує вирок.

Після проголошення вироку і роз'яснення учасникам судового розгляду його змісту, строків і порядку оскарження, головуєчий оголошує судові засідання у кримінальному провадженні закритим.

4. Адміністративне судочинство

Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Конституція України гарантує право людини на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб (ст. 55), а також право людини на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю названих органів при здійсненні ними своїх повноважень (ст. 56). Як відомо закріплене право обов'язково повинно мати відповідні механізми реалізації, що дозволить суб'єкту його використовувати, інакше воно перетворюється у фікцію і жодним чином не впливає на життя особи. Так, Конституцією УРСР 1978 року громадяни наділялись вищеназваними правами, однак лише через 10 років – 25 квітня 1988 року Цивільно-процесуальний кодекс УРСР було доповнено главою 31-А «Скарги на неправомірні дії службових осіб, що ущемляють права громадян», якою визначався порядок розгляду судами цієї категорії справ. Тобто, всі 10 років громадяни хоча і мали таке право, але скористатись ним не могли.

З набуттям незалежності перед Україною доволі гостро постали питання належного забезпечення захисту прав людини від свавілля державних органів та органів місцевого самоврядування. Істотні кроки в цьому напрямі зроблено лише у 2002 році, з прийняттям Закону України «Про судоустрій», яким визначалось місце адміністративних судів у системі судів загальної юрисдикції, та у 2005 році з прийняттям Кодексу адміністративного судочинства України (далі КАСУ), яким ґрунтовно регулюється порядок розгляду адміністративних справ.

Адміністративна справа – переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір, у якому хоча б однією зі

сторін є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб'єкт, якій здійснює владні управлінські функції, в тому числі делеговані (передані від одного суб'єкта до іншого).

До публічно-правових спорів ч. 2 ст. 17 КАСУ віднесено:

- 1) спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності;
- 2) спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби. Під публічною службою розуміють службу в органах місцевого самоврядування, державну службу, військову, дипломатичну та ін.;
- 3) спори між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень (переданих від одного суб'єкта до іншого);
- 4) спори, що виникають з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів.

Адміністративним договором є дво- або багатостороння угода, що укладається з метою задоволення публічних потреб, а права і обов'язки її сторін впливають із управлінських функцій суб'єкта владних повноважень, який в обов'язковому порядку є однією зі сторін. До адміністративних договорів можна віднести договори між органами місцевого самоврядування про перерозподіл окремих повноважень та власних бюджетних коштів, договори між місцевим органом виконавчої влади та органом місцевого самоврядування щодо реалізації спільних соціальних програм та ін.;

5) спори за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, встановлених Конституцією та законами України. До одного з таких випадків можна віднести дострокове припинення за рішенням суду повноважень народного депутата України у разі невиконання ним вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності (ч.4 ст. 81 Конституції України);

б) спори щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму.

На сьогодні в Україні будь-яка фізична (громадянин України, іноземець чи особа без громадянства) чи юридична особа (іноземна в тому числі) мають конституційно закріплене право оскаржувати неправомірні рішення, дії чи бездіяльність владних суб'єктів, якими порушені її права, свободи та інтереси, і право отримувати відшкодування завданої такими діями матеріальної та моральної шкоди. Поряд з цим існує механізм реалізації цих прав, що включає в себе як систему адміністративних судів, так і нормативно врегульований КАСУ порядок звернення до адміністративних судів і здійснення адміністративного судочинства.

Адміністративний суд – це суд загальної юрисдикції до компетенції якого віднесено розгляд і вирішення адміністративних справ.

Адміністративне судочинство – це діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення публічно-правових спорів, які виникають між фізичними і юридичними особами з одного боку і суб'єктами владних повноважень з іншого, у зв'язку зі здійсненнями останніми владних управлінських функцій. Законодавчо адміністративне судочинство визначено як діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у порядку, встановленому Кодексом (п.4 ч.1 ст.3 КАСУ).

Провадження у справах про адміністративні правопорушення

Завданнями провадження у справах про адміністративні правопорушення є: своєчасне, всебічне, повне й об'єктивне з'ясування обставин кожної справи, вирішення її в точній відповідності із законодавством, забезпечення виконання винесеної постанови, а також виявлення причин і умов, що сприяють здійсненню адміністративних правопорушень та їх попередження.

Система органів, які розглядають справи про адміністративні правопорушення, визначена Кодексом України про адміністративні правопорушення. До неї відносяться:

- 1) адміністративні комісії при виконавчих органах районних, міських, селищних і сільських Рад;
- 2) місцеві адміністративні суди;
- 3) уповноважені на те посадові особи органів внутрішніх справ, фінансових органів, органів державної контрольно-ревізійної служби України, органів Антимонопольного комітету та інші органи, уповноважені даним Кодексом.

Порушення справи про адміністративне правопорушення починається після вчинення адміністративного проступку, про що складається протокол, який є єдиною підставою для розгляду адміністративної справи.

У протоколі про адміністративне правопорушення вказуються: дата і місце його складання, посада, прізвище, ім'я, по батькові особи, яка склала протокол, відомості про особистість порушника, місце, час вчинення і сутність адміністративного правопорушення, нормативний акт, що передбачає відповідальність за це правопорушення, прізвища, адреси свідків і потерпілих, пояснення порушника, інші відомості, необхідні для вирішення справи. Протокол підписує особа, яка його склала і особа, яка вчинила адміністративне правопорушення, а також потерпілий і свідки, якщо вони є. У разі відмови правопорушника від підпису в протоколі в ньому робиться про це запис.

При складанні протоколу порушнику роз'яснюються його права та обов'язки, про що зазначається в протоколі. Протокол відсилається органу чи посадовій особі, які уповноважені розглядати справу про подібне правопорушення.

Якщо протокол неможливо скласти на місці вчинення правопорушення, працівник органу внутрішніх справ може доставити

порушника в міліцію. У випадках, прямо передбачених чинним законодавством, з метою припинення правопорушень, коли вичерпані інші заходи впливу, для встановлення особи, забезпечення своєчасного і правильного розгляду справ допускаються: адміністративна затримка особи, огляд та вилучення речей і документів.

Особа, яка притягається до адміністративної відповідальності має право: знайомитися з матеріалами справи, давати пояснення, подавати докази, заявляти клопотання, при розгляді справи користуватися юридичною допомогою адвоката, виступати рідною мовою і користуватися послугами перекладача, оскаржити постановку справи.

Доказами в справі про адміністративне правопорушення є будь-які фактичні дані, на основі яких у визначеному законом порядку орган (посадова особа) встановлює наявність чи відсутність адміністративного правопорушення, винність даної особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються протоколом про адміністративне правопорушення, поясненнями особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, потерпілих, свідків, висновком експерта, речовими доказами, протоколом про вилучення речей і документів, а також іншими документами.

Справа про адміністративне порушення розглядається в присутності особи, що притягується до адміністративної відповідальності. Якщо ця особа відсутня, справа може бути розглянута тільки в тих випадках, коли є дані про своєчасне її повідомлення про місце і час розгляду справи і якщо від неї не надійшло клопотання про відкладення розгляду справи.

Справа про адміністративне правопорушення розглядається за місцем його вчинення органом (посадовою особою), правочинним розглядати дану справу, у п'ятнадцятиденний строк з дня одержання протоколу. Орган (посадова особа) при розгляді справи зобов'язаний з'ясувати: чи було вчинене правопорушення, чи винна дана особа в його вчиненні, чи підлягає вона адміністративній відповідальності, чи є обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність, а також з'ясувати інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Розглянувши справу про адміністративне правопорушення, орган (посадова особа) виносить постанову зі справи, яка повинна містити: найменування органу, який виніс постанову, відомості про особу, щодо якої розглядалася справа, викладення обставин, установлених при розгляді справи, посилання на нормативний акт, що передбачає відповідальність за дане правопорушення, прийнятий за рішення справи. Щодо розглянутої справи може бути винесена одна з наступних постанов:

- 1) про накладення адміністративного стягнення;
- 2) про застосування заходів впливу;
- 3) про закриття справи.

Постанова оголошується негайно після закінчення розгляду справи. Копія постанови протягом трьох днів вручається або висилається особі, щодо якої вона була винесена. Постанову зі справи може бути оскаржено як особою, щодо якої її винесено, так і потерпілим. Скаргу на постанову зі справи про адміністративне правопорушення може бути подано протягом десяти днів від дня винесення постанови.

Постанова про накладення адміністративного стягнення є обов'язковою для виконання державними і громадськими органами, підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами і громадянами.

Контроль за правильним і своєчасним виконанням постанови про накладення адміністративного стягнення здійснює орган (посадова особа), який виніс постанову.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України: офіц. текст. Київ: КМ, 2020. 96 с.
2. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради України; Акт від 24.08.1991 № 1427-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12>
3. Декларація про державний суверенітет України: Декларація від 16.07.1990 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
4. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV (із змін.) URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14>
5. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 07.06.2001 р. № 2493-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>
6. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр>
7. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>
8. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-III URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>
9. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
10. Про національні меншини в Україні: Закон України від 25.06.1992 р. № 2494-XII URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>
11. Про політичні партії в Україні : Закон України від 05.04.2001 р. № 2365-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
12. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>

Основна:

1. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 584 с.
2. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Київ, 2019. 170 с.
3. Теорія держави і права: підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2018. 436 с.
4. Теорія держави і права: підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.
5. Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. І. М. Погрібного; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2010. 277 с.
6. Теорія держави і права: навч. посіб. / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 320 с.
7. Теорія держави і права: підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2015. 368 с.

Додаткова:

1. Бурдін М. Ю., Радченко К. А. Протидія корупції як необхідна складова розбудови правової, соціальної та демократичної України. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми* : тези доп. учасників міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Консультат. місія Європейського Союзу. Харків : ХНУВС, 2019. С. 19-20.
2. Каленіченко Л. І. Забезпечення реалізації юридичної відповідальності заходами Національної поліції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 2. С. 12-15. URL: http://lsej.org.ua/2_2018/3.pdf
3. Каленіченко Л. І. Загальнотеоретична характеристика підстав звільнення від юридичної відповідальності. *Право і безпека*. 2017. № 3 (66). С. 26-32.
4. Каленіченко Л. І. Загальнотеоретична характеристика підстав юридичної відповідальності. *Право і безпека*. 2016. № 4 (63). С. 20-24.
5. Каленіченко Л. І. Особливості підходів до юридичної відповідальності як правової категорії. *Вісник ХНУВС*. 2015. № 3 (70). С. 22-29.
6. Каленіченко Л. І. Особливості юридичної відповідальності працівників Національної поліції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2019. Вип. 55. С. 27-31.
7. Каленіченко Л. І. Підстави виключення юридичної відповідальності: поняття, ознаки. *Национальный юридический журнал: Теория и практика*. 2017. № 3 (25). С. 14-17.
8. Каленіченко Л. І. Поняття та види принципів юридичної відповідальності. *Право і безпека*. 2017. № 1. С. 24-31.

9. Каленіченко Л. І. Стадії юридичної відповідальності: загальнотеоретична характеристика. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2 (77). С. 19-26.
10. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність як форма державно-правового примусу : монографія. Харків : Вид-во «НТМТ», 2017. 348 с.
11. Каленіченко Л. І., Слинько Д. В. Юридичний процес та процесуальне право: загальнотеоретичні підходи розуміння співвідношення понять. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Спецвипуск*. 2019. С. 7-10.
12. Слинько Д. В. Змістовна характеристика ознак юридичного процесу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право*. 2016. Вип. 21. С. 13-17.
13. Слинько Д. В. Загальні принципи юридичного процесу. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 49-53. URL: http://www.pap.in.ua/1_2019/11.pdf
14. Слинько Д. В. Основні риси та структура правозастосовної діяльності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2015. Вип. 20. С. 21-24.
15. Слинько Д. В. Особливості джерел процесуального права. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2014. № 1137. С. 26-30.
16. Слинько Д. В., Каленіченко Л. І. Юридичний процес та процесуальне право: загальнотеоретичні підходи розуміння співвідношення понять. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Спецвипуск*. 2019. С. 7-10.
17. Слинько Д. В., Каленіченко Л. І. Правозастосовна помилка працівника Національної поліції як перепона на шляху досягнення мети правозастосовного процесу. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 3. С. 3-7.
18. Слинько Д. В. Поняття, зміст та основні ознаки юридичного процесу. *Jurnalul juridic national: teoriiie si practica. Republica Moldova*. 2016. № 1 (17). Том 1. С. 19-23.
19. Слинько Д. В. Специфіка нормативно-правових актів міністерства внутрішніх справ України. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми : тези доповідей учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 17 травня 2019 року)*. С. 203-205.
20. Слинько Д. В. Розмежування матеріального та процесуального в праві. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2010. Вип. 1(7). С. 151-154.
21. Слинько Д. В. Юридична природа нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ України. *Вісник Харківського*

- національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право. 2017. Вип. 24. С. 24–27.*
22. Слинко Д. В. Юридичний процес: історія, теорія, практика: монографія. Харків : НТМТ, 2017. 415 с.
23. Томаш Л. В. Громадянське суспільство як система забезпечення життєдіяльності політичної, економічної, соціальної та духовної сфер. *Часопис Київського університету права. 2012. № 2. С. 366-371.*
24. Шилінгов В. С. Поділ права на приватне та публічне як фундаментальна засада правової системи демократичного суспільства. *Часопис Київського університету права. 2012. № 1. С. 48-51.*
25. Ющик О. Про необхідність пізнання сутності та визначення поняття права. *Право України. 2010. № 4. С. 106-114.*
26. Яровой Т. С. Основні форми державного правління і парламентаризм: правові аспекти взаємодії. *Часопис Київського університету права. 2011. № 2. С. 77-80.*

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://portal.rada.gov.ua/>.
2. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/>.
3. Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України. URL: <http://www.ombudsman.kiev.ua>.
4. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua/>.
5. Офіційний сайт Ради національної безпеки і оборони України. URL: <http://www.rainbow.gov.ua>.

Навчальне видання

*Розглянуто і затверджено на засіданні кафедри управління та адміністрування,
протокол № 11 від 14.05.2021 р.*

**КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
З ДИСЦИПЛІНИ
ПРАВО**

Укладач Загурський Олександр Богданович

Віддруковано з готового макету замовника

Підписано до друку 25.08.2021 р.
Формат 60x84 1/16. Умов. друк. арк. 5,75.
Папір офсетний. Гарнітура “Times New Roman”.
Друк цифровий. Зам № 528.
Наклад 50 примірників.

Видавець Кушнір Г. М.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції: серія ІФ №31 від 26.01.2009 р.
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шота Руставелі, 1,
тел. (099) 700-47-45, e-mail: kgm.print@i.ua